ISSN 0130-7037

Наука і суспільство

11 '90

Олександр КОПИЛЕНКО:

— Важко повірити, але те, що сьогодні пропонується як єдиний варіант врятування радянської багатонаціональної держави — самостійність у рамках оновленої федерації,— вперше і досить докладно розробив саме Грушевський. Навіть термінологія практично не відрізняється від нинішньої. І нехай стане соромно деяким нашим публіцистам, якщо вони вважають, що першими породили на світ такий популярний, а по суті хибний заклик «З національних комуналок — в окремі квартири».

Статтю кандидата юридичних наук Олександра Любимовича Копиленка «Драматична доля «української ідеї» читайте на стор. 8—11.

Щомісячний науково-популярний журнал товариства «Знання» Української РСР

ЛИСТОПАД 1990

Заснований у серпні 1923 року.

Видавництво «Радянська Україна» Київ.

© журнал «Наука і суспільство». 1990

Наука і суспільство

У номері:

2 **Панорама науки і техніки**

3 ПИЛИПЕНКО М. ВЕЛИКІ НАСЛІДКИ МАЛИХ ДОЗ. Бесіда з науковцем з проблем медичної радіології.

6, 14 **Резонанс**

7 **Редакційні зустрічі**

8 **Українська держава. Якою їй бути!**

КОПИЛЕНКО О. ДРАМАТИЧНА ДОЛЯ ОДНІЄЇ ІДЕЇ

11 САВЧЕНКО О. ЗА ЩО РЕПРЕСУВАЛИ М. ВОЛОБУЄВА

15 **Банк ідей**

16 **Україна і українці**

ШАФЕТА П. СЛОВО ПРО ВОЛИНСЬКУ ЗЕМЛЮ. Інтерв'ю відомого публіциста.

20 **Соціоніка**

22 ЖУЛИНСЬКИЙ М. «ЛЮДИНА ПРАЦІ Й ОБОВ'ЯЗКУ». Слово вченого про професора Івана Огієнка.

25 ОГІЄНКО І. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

32 БІБЛІЯ. ГЛАВИ З «НОВОГО ЗАВІТУ»

38 **«Гіперболоїд».** 148-ме засідання клубу для юнацтва.

42, 83 **Мозаїка планети**

44 **Мистецький словничок**

46 КОЗАЦЬКА СЛАВА. До 500-річчя заснування Запорозької Січі.

48 **Біля домашнього вогнища**

51 ВИННИЧЕНКО В. ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ

67 **Доброго вам здоров'я.** Система роздільного харчування й очищення організму.

72 ПОПОВА Т. ГОМЕОПАТІЯ НА МЕДИЧНОМУ НЕБОСХИЛІ

74 ТЕСЛЕНКО О. НАВІЩО ЗАЗИРНУВ Я У МАЙБУТНЄ. Фантастичне оповідання.

80 **Листи і відповіді**

81 **Під знаком зодіаку**

ІВЛЄВА В. АСТРОЛОГІЯ Й АКУПУНКТУРА: ЧИ ІСНУЄ МІЖ НИМИ ЗВ'ЯЗОК?

83 **З гороскопу друїдів**

84 **«Сміхофразотрон»**

86 ЧОПИК Г. НЕМАЄ МЕЖІ ДЛЯ ПОЛІГЛОТІВ

87 **Кросворд**

Прилади для медиків

Львівський завод РЕМА (радіоелектронної медичної апаратури) — один із найбільших виробників такої техніки у країні — щороку випускає понад 40 типів медичних приладів. Багато з них експортується у Польщу, Болгарію, Угорщину, Кубу, Румунію та Фінляндію. Серед новинок львівських приладобудівників — кардіодефібрилятор-монітор з мікропроцесорним управлінням ДКІ-С-05, призначений для лікування гострих і хронічних порушень серцевого ритму.

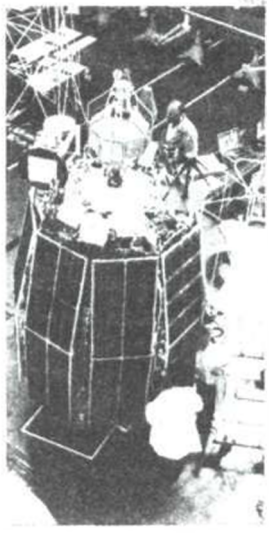

«Південмаш»: без грифу таємності

У науково-виробничому об'єднанні «Південний машинобудівний завод» (Українська РСР) ще недавно про космічні ракети і супутники, що їх розробляли і складали у цехах заводу, не говорили вголос. Тепер тут часто бувають журналісти. В одному з новітніх цехів підприємства складають ракетоносій «Зеніт»— гордість конструкторського колективу НВО. А датою його випуску вважається 1988 рік. «Зеніт» по достоїнству оцінили зарубіжні спеціалісти на Європейській конференції, присвяченій аерокосмічній техніці, яка відбулася у Бонні. І не дивно: «Зеніт» екологічно чистий, працює на гасі.

Ракетоносієм зацікавились зарубіжні фірми, а уряд Австралії ухвалив рішення збудувати на півночі країни космодром для комерційних запусків супутників Землі за допомогою «Зеніту». Планується, що перша ракета виведе звідси корисний вантаж на навколоземну орбіту в 1995 році.

На знімку: у цеху, де складають і випробовують космічні апарати.

Нові біопрепарати

Нові біологічні препарати — азоризин, мізорин, флавобактерин, лентехнін одержано за прогресивною біотехнологією в лабораторії біологічного азоту Всесоюзного науково-дослідного інституту сільськогосподарської мікробіології (м. Ленінград).

Названі біопрепарати комплексно діють на рослини, бо в них використано здатність бактерій фіксувати азот атмосфери і виробляти речовину, яка стимулює природні процеси. Завдяки цьому обмежується застосування азотних добрив.

Випробування нових препаратів засвідчили: підвищилась врожайність картоплі від 40 до 60 центнерів, овочів — від 20 до 60, цукрових буряків 60—70 центнерів з кожного гектара. Препарати екологічно чисті, безпечні для людей і тварин.

На знімку: колонії азотфіксуючих бактерій, вирощені на штучному поживному середовищі.

Великі наслідки малих доз

На запитання «Науки і суспільства» відповідає директор Харківського НДІ медичної радіології МОЗ УРСР, доктор медичних наук, професор М. І. Пилипенко

ПИЛИПЕНКО МИКОЛА ІВАНОВИЧ,

доктор медичних наук, професор. Закінчив лікувальний факультет Харківського мединституту у 1960 році, працював дільничним лікарем. з 1962 року — на кафедрі рентгенології та медрадіології ХМІ. 1966 року захистив кандидатську дисертацію, присвячену деяким аспектам впливу радіації на організм людини. Докторська дисертація (1987 г.) з клінічної радіології (радіонуклідна діагностика). З 1987 року — директор Харківського НДІ медичної радіології. Автор 128 наукових публікацій з проблем медичної радіології.

— До 1986 року реальним порогом, після якого виявляється негативний вплив радіації на людський організм, вважалися 100 бер — починаючи з цієї дози виникає променева хвороба. А крім неї? Як позначаються малі дози хронічного опромінювання на здоров'ї?

— Ще задовго до Чорнобиля ми почали обстежувати рентгенологів, які зазнають хронічного опромінення малими дозами на робочому місці. Виявилося, чутливість до цих доз індивідуальна: в одних спостерігалися деякі відхилення — приміром, порушення ритму енцефалограми, в інших — ніяких негативних наслідків на сучасному діагностичному рівні виявити не вдається. Цікавий результат отримали наші американські колеги, котрі обстежили кілька мільйонів працівників, які за родом своїх занять зазнають регулярно малих доз радіації — атомних енергетиків, рентгенологів, фізиків-ядерників... Виявилося, що індекс здоров'я у цих професійних груп вищий, ніж у населення в цілому.

— Але ж і медичний відбір претендентів у цих професіях доволі жорсткий.

— Так. Однак, численні дослідження у нас і за кордоном підтвердили, що хронічне опромінення дуже малими дозами (на зразок того, що його зазнають рентгенологи) набагато безпечніший хвороботворний фактор, ніж інші: хронічне хімічне отруєння, хронічний стрес, куріння, алкоголь...

— Перепрошую, Миколо Івановичу, але малі дози, яких зазнають рентгенологи та атомні енергетики, це зовсім не ті малі дози хронічного опромінювання, що їх люди дістали внаслідок чорнобильської аварії. Адже додалися ще радіонукліди, які з повітрям, водою та їжею потрапляють у середину організму і спричиняють внутрішнє опромінення.

— Я саме й хотів до цього перейти. Внаслідок аварії на ЧАЕС багато людей зазнали і зазнають не лише «чистого» зовнішнього опромінення, а й внутрішнього. Його доволі складно зафіксувати і оцінити ще й тому, що нам бракує відповідної апаратури для виявлення таких радіонуклідів, як курчатовій, америцій, плутоній — 239, кюрій... Вони особливо шкідливі для біологічних систем.

Тепер про поріг, починаючи з якого відбуваються негативні зміни в організмі. Ми дійшли висновку: так звані малі дози зовнішнього і внутрішнього радіонуклідного опромінення є неспецифічним хвороботворним фактором, тобто таким, який спричиняє не певну хворобу, а здатен потенціонувати різні захворювання, до яких кожна конкретна людина має схильність через уроджені вади свого організму.

— *Тобто, малі дози розбалансовують організм як єдину систему, і першою випадає найслабкіша ланка? В одної людини це — серцево-судинна, у другої — нервова система, у третьої — підшлункова залоза...*

— Популярною мовою саме так це й можна пояснити. Цей стан не є променевою хворобою. Ми назвали його «хворобою ліквідатора» й ми підходимо до підтвердження нашої первісної гіпотези, що це не що інше, як хвороба дезадаптації.

— *А що це?*

— Будь-який організм дуже тонко адаптований до середовища, в якому перебуває. Саме за цих умов, які поступово склалися упродовж еволюції біосфери, процеси життєдіяльності у ньому здійснюються в оптимальному режимі. Порушення цієї єдності з середовищем і є дезадаптацією: погіршуються робота основних регулятивних систем організму — ендокринної і нервової. В усіх ліквідаторів слабкішає імунітет — про це переконливо свідчать дослідження нашої лабораторії радіаційної імунології.

Цей стан розвивається під впливом різних негативних факторів, кожен з яких, взятий окремо, може бути на допороговому рівні. Але коли вони діють разом, спрацьовує синергетичний ефект, що значно посилюється радіацією, яка в даному разі ще й виконує роль пускового механізму. Якщо наприклад, печінка потроху слабла у чоловіка протягом життя, то перебування у зоні аварії стає для нього останньою краплею: розвивається гепатит, дискінезія жовчних шляхів, холецистит. Негативно позначається також психологічне перенапруження, стрес.

— *А які процеси спричиняють малі дози на клітинному рівні?*

— Характерним для дезадаптації є порушення проникності клітинних мембран з відповідними наслідками. Виникає перекисне окислення в ліпідах, внаслідок чого функціональний стан мембран змінюється, що погіршує життєдіяльність клітин. Зокрема, у нервових клітинах спотворюються тонкі процеси збудження і гальмування. Звідси пригнічений психічний стан, зростання дратівливості, зниження працездатності.

— *До слова, передача нервових сигналів — дуже складний електрохімічний процес. Як позначається на роботі головного мозку надходження в нього радіонуклідів? Чи долають вони гематоенцефалічний бар'єр?*

— Цей бар'єр — дуже складне анатомно-функціональне утворення, яке включає в себе ендотелій судин, базальну мембрану під цим ендотелієм, гліальну речовину, позаклітинну субстанцію — усе це утворює своєрідну оболонку, яка виконує роль заслону нейронів від зовнішнього для них міжклітинного середовища. Завдяки гематоенцефалічному бар'єру в тканини мозку потрапляють лише певні компоненти крові: кисень, іони, глюкоза. Ось ця складна й тонка система захисту біохімічної сталості клітин мозку під дією хронічних доз опромінювання і порушується. Нейрони отруюються токсинами, продуктами обміну речовин.

— *На одну людину негативно подіяла доза у 20 бер, інша порівняно легко перенесла 50. Ясно, що індивідуальна чутливість до радіації, як і до інших хвороботворних факторів, різна. Чи можна, Миколо Івановичу, говорити про спадкові фактори ризику і що ними є? Відомо, наприклад, що перша група крові — фактор ризику щодо тромбозу кровоносних судин...*

— Справді, не всі індивідуми однаковою мірою стійкі до впливу радіації. Важливу роль відіграють тут адаптивні можливості нервової системи. Я це ставлю на перше місце. Схильність до емоційних стресів, внутрішня нервозність безумовно є фактором ризику. Бо пригнічення нервової системи, як однієї з головних керівних ланок, значно знижує можливості організму щодо опору негативним впливам. Що ж до інших факторів, то це складна проблема, програму дослідження якої ми розробили. Зрозуміло, її розв'язання матиме величезне значення. Адже з'явиться можливість визначати, хто здатен працювати в умовах радіаційного опромінювання (а такі професії завжди будуть — приміром, ті ж таки рентгенологи), а хто — ні. Мало того, у кожному конкретному випадку можна буде назвати допорогову дозу, яка саме в цієї людини не викличе хворобливих реакцій.

— *Чи відбуваються генетичні зміни внаслідок хронічної дії малих доз радіації?*

— Складне питання. Зміни в хромосомах можливі, але здебільшого вони спричиняються до більш ранньої загибелі соматичних клітин. Але справа у тому, що всі клітини оновлюються. Однак ураження генетичного апарата може вести й до утворення так званого бластогена — злоякісного новоутворення. За сучасними уявленнями пухлини мають дві стадії розвитку. Спочатку — дія якогось онкогена, до яких належить і радіація. При цьому може утворитися пухлина, яка поки що ніяк себе не виявляє і може зникнути. Розростатися вона починає лише від тривалої дії так званих промоторів — речовин, які виводять пухлину з дрімотного стану, і вона збільшується так, що її виявляють клініч-

но. До них належать всі тваринні та рослинні жири, за винятком маслинової олії та жирів риб і морських тварин. Останні — жири морських тварин — є антипромоторами, тобто, речовинами, котрі гальмують пухлини. Деякі речовини запобігають розвиткові клінічних форм пухлин: вітаміни С, А, Є, рослинні волокна, яких, зокрема, багато у картоплі та капусті.

— Чи можна людям, які проживають у районах, уражених радіацією, вживати радіопротектори?

— Ні, категорично. Звичайні радіопротектори у даному разі діють токсично. Адже є такі, що пригальмовують обмін речовин, і якщо їх прийняти до короткочасного опромінення, то вони запобігають потраплянню радіотоксинів усередину клітин в ході метаболізму.

Є протектори, захисна дія яких грунтується на інших механізмах. Існують речовини, які захоплюють радикали, що утворюються в організмі під дією радіації. Деякі речовини поглинають енергію, що її несе радіація, не даючи їй руйнувати білкові та ліпідні структури. Однак за малих доз токсичний ефект таких протекторів (а всі вони отруйні) переважає їх захисну дію.

А щодо алкоголю, який теж на певний час блокує обмін речовин, то я завжди розповідаю студентам трагікомічний епізод, пов'язаний із вибухом атомного реактора в Югославії в п'ятдесяті роки: з шести чоловік, котрі зазнали опромінення, п'ятеро загинуло. Вижив один, який був напідпитку, але саме з його вини сталася аварія.

— Що ж ви радите?

— Адаптогени*. Це різноманітні речовини, здебільшого рослинного походження, які підвищують резистентність, тобто стійкість організму до різних шкідливих факторів. Є такі, що мобілізують резерви, але довго застосовувати їх не можна — вони виснажують організм. Наприклад, адаптогеном такого типу є кофеїн, елеутерокок, лимонник китайський. А женьшень та мумійо — джерела, так би мовити, додаткової енергії. Корисні стимулюючі збори лікарських трав, які використовуються у народній медицині: з глоду, барбарису, кропу...

— А як усунути наслідки хронічного опромінення малими дозами?

— Це є великою науковою проблемою, остаточно ще не розв'язаною. Однозначно можна лише сказати: до комплексної терапії мають входити антиоксиданти — речовини, які запобігають спотвореному окисленню клітинних мембран. Існує кілька препаратів, та, на жаль, навіть порівняно слабенький — альфатокооферол — став дефіцитним.

— Чим різниться стан здоров'я ліквідаторів різних років призову?

— У найбільш жорстких радіаційних умовах побували ті, хто працював у зоні ЧАЕС 1986 року. Вони зазнали найбільшого опромінювання, отож хромосомні аберації в них спостерігалися частіше.

— Можна сказати, що в наступні після 1986 роки хвороба ліквідатора зустрічалася рідше і перебіг її був легшим?

— Ми не маємо повної статистики навіть по Харківській області. Скільки там людей побувало, хто саме. Мало того, військкомати направляли туди без серйозного попереднього медичного обстеження. Був навіть випадок, коли направили з епілепсією. Отож, важко оцінити медичні наслідки перебування у зоні.

— А як ви оцінюєте комплектацію команд ліквідаторів аварії на атомній станції через військові комісаріати?

— Як абсолютно антиконституційну. Це має бути на добровільних засадах з відповідною оплатою та забезпеченням спеціальними пільгами.

Бесіду вів Валентин ПУСТОВОЙТ.

---

* *Понад двадцять років тому розпочалося дослідження так званих адаптогенів — лікарських речовин, які викликають в організмі стан неспецифічної підвищеної опірності. Їх позитивна фізіологічна дія грунтується на тому, що вони нормалізують функції залоз внутрішньої секреції, стимулюють обмін речовин. Отож корисні за умов радіаційного опромінення. Тонізуючий вплив виявляється не тільки безпосередньо після прийому препарату, а й протягом певного періоду. Зокрема це дібазол, пантокрин, вітамін B_{12}, солодкий корінь... Аналогічну дію справляють і цілющі рослини, які здавна застосовуються в українській народній медицині: абрикос звичайний, аїр тростинний, барвінок малий, борщівник, бугила, бузина чорна, буркун, гірчиця сарептська... Наводимо кілька рецептів з брошури О. І. Зубкова «Аптека на вашому столі» (К., «Знання», 1989).*

1. 25 г кореневища аїру тростинного заливають 200 мл окропу, настоюють десять годин, проціджують і п'ють по столовій ложці тричі на день за 20 хвилин до їди.

2. Одну чайну ложку квіток, кори або листків бузини чорної заливають склянкою окропу, настоюють 10—20 хвилин. П'ють по склянці маленькими ковтками за 15 хвилин до прийому їжі.

3. 50 г свіжого листя або 100 г свіжих або сушених плодів терену справжнього відварюють у 500 мл води. П'ють по 150—180 мл тричі на день.

4. Три вагових частини листя терену, три — плодів шипшини, дві — листя м'яти, одну — меліси. 90 г цієї суміші подрібнюють, заливають 600 мл холодної води в емальованій посудині, настоюють у прохолодному місці 10—12 годин, кип'ятять 4—6 хвилин, настоюють півгодини. П'ють по 200 мл тричі на день через годину після прийому їжі.

5. 15 г висушеного, добре подрібненого кореня любистку залити 200 г окропу, залишити на гарячому або в теплому місці на 20 хвилин. Проціджти. Вживати по одній столовій ложці тричі на день.

Нагадуємо, що цілющі трави слід збирати у районах, не уражених радіацією.

Рятуймо наші чорноземи!

Наш давній передплатник з міста Нова Одеса Миколаївської області А. А. Загребенюк пише: «У шостому номері «Науки і суспільства» за 1990 рік прочитав статтю «Україна на шляху до пустелі». Не рядовий матеріал. Це повинно дійти до розуму й серця кожного, хто живе і працює на землі. Але передплатників журналу в нашому районі лише 24, здебільшого вчителі, та ще чотири примірники продають у кіосках міста. Отже, з цим важливим матеріалом ознайомиться не більше сотні чоловік. Як же довести його до відома тих, хто володіє землею, працює на ній, хто годує людей і водночас свідомо чи несвідомо губить її?

Я звернувся до редакції нашої досить популярної районної газети «Ленінський промінь». Вона передрукувала матеріал. Можливо, тепер цією тривогою перейметься кожний сільськогосподарський керівник і спеціаліст, всі служби району, котрі господарюють на землі, кожен працівник агропромислового комплексу. Адже чи не в кожний дім іде наша газета. Певен, публікація примусить не лише замислитись, а й діяти так, щоб зберегти наші чорноземи, не отруювати землю, себе, дітей, щоб не залишити нащадкам пустелю!»

Ми вдячні А. А. Загребенюку та редакторові газети «Ленінський промінь» В. Ф. Оксаку за передрук матеріалу «Україна на шляху до пустелі» за те, що вони не залишились глухими до турбот про наше спільне благополуччя.

Відділ біології та медицини.

Давайте розберемося...

В інтерв'ю В. Г. Урчукіна («Наука і суспільство» № 6, 1990 р.) є рядки: «Щоб краще жити, мусимо набагато краще працювати». Давайте розберемося. По-перше, якщо набагато краще працюватимемо, то і жити повинні не просто краще, а набагато. По-друге, як ми можемо краще жити за результатами своєї праці, коли самі не розпоряджаємося ними. Наприклад, в «Аргументах и фактах» (№ 33, 1989) була замітка з приводу дефіциту мила. Високе керівництво відповіло, що в 1988 році було закуплено мила, переважно дорогих ароматних сортів на суму 41,08 мільйона інвалютних карбованців. Водночас експортовано мила із СРСР 4381 тонну туалетного і 41333 тонни господарського. Чому дано імпорт у карбованцях, а експорт — в тоннах? Чи не тому, що за 42,08 мільйона інвалютних карбованців купили (при ціні 50 копійок за 100 грамів) всього лише близько 8000 тонн закордонного мила, а за експортоване вторгували близько 46 мільйонів карбованців (за нашими цінами). Враховуючи те, що за рубежем експортні товари продаються набагато дешевше, то і того не вторгували... Тож виходить, що при приблизному балансі в грошах ми на цій торговельній операції втратили близько 38,5 тисячі тонн мила. А страйкуючі шахтарі — сором на весь світ — вимагають, щоб помитись після зміни! І це, напевне, не єдиний і не найпереконливіший факт подібного господарювання. Скільки закупляють морально застарілого зарубіжного устаткування, скільки його іржавіє по Союзу — можна тільки здогадуватися. То що ж треба робити, щоб краще жити, коли «нагорі» одним розчерком пера зводиться нанівець праця тисяч людей? Не маючи нічого проти підкресленої фрази з інтерв'ю, яка, до речі, уже не раз раніше звучала з уст і союзного керівництва, я думаю, що вона повинна бути лише другою частиною більш об'ємного вислову. А попереду треба поставити думку про необхідність заміни всієї системи, яка за 70-річне існування довела багатющу країну до півстолітнього відставання від розвинутого світу! Страшно? Мені теж, бо мені потрібно буде брати землю і годувати з неї і сім'ю, і вас у містах. А я не знаю, як розгорнути таку діяльність. Це знав мій дід, та «буферна комбригада» забрала всю їжу — і не стало його в 33-му... І все ж, не треба себе дурить ілюзіями про «нерозкриті можливості». Багатопартійність, рівні можливості для різних форм власності — і сміливіше вперед! Я думаю так.

Павло ПОЛІЩУК.

Краснодарський край.

Від щирого серця

Шановна редакціє!

Ваш журнал надзвичайно цікавий і український. Ви робите велику просвітницьку справу, за що вам складаю сердечну подяку і бажаю подальших успіхів. Всього вам найкращого!

Ваш читач
С. КУРИЛЯК.

м. Дубно.

З приводу «Ясновидиці»

«Добрий день, дорога редакція! Стаття «Ясновидиця» потрясла нас. Життя земне наше не без чудес. Отож і ми сподіваємося на чудо. Донечка нашої племінниці — інвалід від народження. Тільки такі, як ясновидиця Воробйова, ще могли б допомогти у трагічній долі Тетянки...»

Минуло кілька місяців, а редакція і досі одержує листи-відгуки і листи-прохання з приводу нарису «Ясновидиця», вміщеного у сьомому номері «Науки і суспільства». Люди розповідають про недуги рідних і близьких, сподіваються на поміч того, про кого йшлося у матеріалі,— Ю. Ф. Воробйової, жінки, котра внаслідок мізкової травми здобула властивість наскрізного бачення і, отже, здатна уточнювати складні діагнози.

Зневірившись у традиційній медицині, хворі звертають свої погляди до Ю. Ф. Воробйової, як до останньої надії, надсилають нам свої знімки і... навіть гроші, просять дати адресу донецької ясновидиці, аби туди якось добитися, «потрапити на прийом».

Боляче читати такі листи. А під ними, як, наприклад, з фабрики «Медобори» на Тернопільщині, стоять підписи цілих колективів. Ще важче усвідомлювати, що журнал цим нещастям не зарадить. Ю. Ф. Воробйова — глибокий інвалід. Лікарською практикою вона не займається. Чи ж гуманно спрямовувати до неї сотні хворих? Ми не маємо на це навіть юридичного права, не кажучи про моральне. Що ж до її феноменальної здатності, то журнал розповів про це з однією-єдиною метою: аби привернути увагу науки. Ю. Ф. Воробйова — людина, яку треба оберігати і вивчати.

Редакційні зустрічі

На Хмельниччині

Цього разу одна з них відбулася з пропагандистами області, а друга — з колективом обласної бібліотеки імені М. Островського. Заступник головного редактора журналу В. І. Івченко розповів присутнім про творчі плани журналу на 1991 рік, відповів на численні запитання, що стосувалися часопису, а також нинішнього соціально-політичного буття.

Редколегія журналу «Наука і суспільство» щиро вдячна першому заступникові голови правління Хмельницької обласної організації Товариства «Знання» **Кравцю П. І.**, завідуючій відділом абонемента Хмельницької обласної бібліотеки **Т. Ф. Марчак** за допомогу в організації цих зустрічей.

На Івано-Франківщині

Проблеми подальшого тематичного розвитку нашого журналу стали предметом дискусій на зустрічах головного редактора Ю. Романюка з викладачами івано-франківських вузів — медичного, педагогічного та інституту нафти і газу. Корисні поради дуже популярному на Прикарпатті виданню висловили: у медичному інституті — ректор професор Є. Нейко, професор І. Герелюк, доценти В. Левицький, С. Чепуга, Б. Дикий, А. Васецький, А. Ясинський, А. Юрцева, О. Оніпченко; в інституті нафти і газу — доценти М. Михайлів, Я. Рабинович, Д. Шлемко, старший викладач Н. Будуйкевич; у пединституті — завідуючі кафедрами професор П. Федорчак і доцент М. Голянич, голова правління обласної організації товариства «Знання» професор С. Возняк, викладачі В. Фомін, В. Яковишин, М. Наум та інші.

Редакція щиро вдячна організаторам та учасникам зустрічей.

Стрибок у кратер

Камчатка — країна діючих вулканів і частих землетрусів. Недавно тут завершилися учбово-рятувальні тренування, в яких взяли участь парашутисти, альпіністи та авіатори. Вперше 12 парашутистів-далекосхідників виконали груповий стрибок з літака АН-2 на дно кратера вулкану Мутновський. Його висота — 2046 метрів. Цим стрибком сміливці сподівалися привернути увагу громадськості до екології Камчатки, якій численні туристи, що приїздять з різних куточків країни, завдають непоправної шкоди.

На знімку: кратер під ногами

Отже, відкриваємо нову рубрику. Разом з читачами і авторами, які, сподіваємося, подадуть у цей розділ журналу свої оригінальні думки, будемо обстоювати не лише ті ідеї, що вже закладені у Декларації про державний суверенітет України, але деякі інші, котрі ведуть до прогресу і оборони гідності народу нашого. Матеріали на цю тему у наступні номери замовлено кільком науковцям і громадським діячам. Запрошуємо читачів узяти участь в обговоренні усіх без винятку проблем побудови Української держави — правових, економічних, духовних. Отже, яким бачите у майбутньому наш дім і що треба зробити, аби він був міцним та багатим? Конструктивні пропозиції, висловлені у ваших листах, надрукуємо у журналі і разом з народними депутатами України будемо добиватися їх розгляду у парламенті Республіки.

Драматична доля однієї ідеї

Переселення народів з камер в окремі квартири, але в спільному домі, пропонував 85 років тому Михайло Грушевський

Повернулися з небуття тисячі людей, що лишили непересічний слід у нашій історії, але якось непомітно відійшли на другий план ідеї і політичні погляди, хоча саме вони свого часу відіграли фатальну роль.

У політичній спадщині М. Грушевського особливе місце посідає «українська ідея», що народилася — за його ж словами — тоді, коли «московський цар погодився прийняти Україну під свою руку в 1654 р.». Увібравши в себе притаманні усім вікам і народам сумніви у правильності обраного шляху, міфологізовану пам'ять про минувшину, невдоволеність дійсністю і надії на краще майбуття, ця ідея увійшла в творчість практично всіх українських мислителів. Сьогодні вона повертається з багаторічного небуття у несподіваному для нас звучанні...

Революція 1905 року дає могутній поштовх українському питанню у творчості М. Грушевського — у ті роки професора Львівського університету. «Захиталася земля і рушилися її основи,— писав він у статті «Українство і питання дня в Росії». — Бюрократично-поліційний автократизм Росії, що здавався таким безнадійно міцним іще кільканадцять місяців тому, валиться на наших очах і перспектива перестрою її на свобідніших і раціональних основах з сфери теорій і далеких можливостей перейшла на першу чергу, притягаючи до себе увагу не тільки горожан Росії, а й усього цивілізованого світу».*

Перші ж сторінки двох збірників статей, що вийшли тоді, присвячених болючому українському питанню (що відбилося навіть у назві одного з них — «Освобождение России и украинский вопрос») дають нам вельми поважні підстави вважати, що написане тоді М. Грушевським звучить не менш актуально і «правильно», ніж численні сучасні заклики до побудови правової держави і створення громадянського суспільства. «Проблема настоящего исторического момента,— пише М. Грушевський,— освобождение России из пут старого режима и претворение ее в свободное и благоустроенное государство — не исчерпывается созданием условий свободного гражданского существования, ни даже переустройством, точнее сказать — улучшением ее социально-экономического строя. Рядом с этими задачами стоят другие, без удов-

* Для точності передачі думок М. Грушевського тут і далі цитуємо мовою оригіналу.

летворения которых ее освобождение будет весьма неполным».

Що ж мав на увазі М. Грушевський? Як з'ясовується, дещо зовсім неймовірне, просто зовсім неможливе для тієї категорії «реакційних», «буржуазних» і до того ж «націоналістичних» діячів, до якої завжди відносили в нас самого М. Грушевського. А тим часом він виступає за єдність соціального і національного визволення, тобто «привласнює» собі те, що в нашій свідомості завжди було виключною прерогативою пролетарського руху, або ж — у крайньому випадку — революційної демократії.

Російська «імперія народів», підкреслює М. Грушевський, не здатна успішно йти шляхом «революційної перебудови», якщо поряд з усім іншим не забезпечить вільного існування своїх «власних національних частин, та, що ще важливіше, поки вони самі не побачать у її розвитку запоруку власного прогресу». «Без превращения России в свободный союз народов немыслимо полное обновление ее»,— сказано у передмові до збірника «Освобождение России и украинский вопрос».

Отже, вільний союз народів замість «імперії народів». Розглядаючи шляхи до цього, М. Грушевський вважає, що існує лише один, до того ж найпростіший і найраціональніший шлях — широка децентралізація держави й організація самоврядування у національних територіях, окреслених національними кордонами. Тільки за таких обставин національність і національне питання перетворюються, нарешті, «из боевого клича, из предмета борьбы, парализующей устроение экономических и культурных отношений, в нечто само собой подразумеваемое, никаких особых соображений не требующее, в простую почву для усовершенствования этих экономических отношений». Водночас М. Грушевський цілком однозначно і, знову-таки, цілком несподівано для сучасних дослідників, вихованих на міфічних уявленнях про його праці, (бо самі їх, як тепер стає очевидним, ніколи як слід і не читали) визначає місце українського питання в загальному процесі всебічного оновлення Росії: «Разрешение украинского вопроса мы не выделяем из более общего вопроса о переустройстве государства на началах равноправия народностей и областей и национально-территориальной автономии, считая разрешение этого вопроса составною, интегральною частью в проблеме обращения России в правомерное и благоустроенное государство».

Зауважимо, що ці думки Грушевського були навіть не стільки реакцією на революцію 1905 року і пов'язаними з нею надіями, скільки взагалі природним продовженням «генеральної лінії» української політичної думки, яка давно і твердо обстоювала федеративні начала у розв'язанні проблем національної державності. Досить символічно, що виклад українських національних вимог М. Грушевського починався саме так: «Верные заветам украинского освободительного движения, выдвинувшего федеративный принцип, как основание будущего устроения отношений политических и национальных, и неизменно проводившего его, начиная с т. н. кирилло-мефодиевского братства, мы признаем федеративные формы наиболее совершенным способом сочетания государственного союза с интересами свободного и нестесненного развития национальной жизни...»

Разом з тим, на відміну від багатьох сучасних політиків, М. Грушевський керувався не тільки емоціями і справедливо вважав, що таку бажану федерацію не можна негайно ввести чи «призначити» якимось одним декретом. Шлях до неї пролягає через певний перехідний період, упродовж якого слід здійснити необхідні заходи для закладення підвалин майбутньої федерації. Які ж це заходи? Неймовірно, але факт — приблизно такі ж, які передбачені пакетом законів, ухвалених Верховною Радою СРСР у 1989—1990 роках.

Серед них на перше місце М. Грушевський висував те, що кількома десятиліттями згодом, коли вдалися до чергової спроби розв'язати «вічну» проблему бюрократичного централізму, набрало форми двох законів: про розмежування повноважень Союзу РСР і республік та про основи місцевого самоврядування.

Ось як це звучало у нього (цитата довга, але, слово честі, її варто навести повністю): «Предоставив центральным органам нормирование общих оснований государственного и общественного строя, распоряжение средствами, необходимыми для содержания органов центрального и общеимперского провинциального управления (а также и в тех отраслях, которыя в интересах государственного союза и лучшей организации останутся в ведении общеимперских министерств), равно как и управление в этих сферах,— общеимперская конституция должна оставить органам местным широкую область устройства и нормирования местных отношений с правом законодательной и всякой иной инициативы по отношению к органам центральным, должна обеспечить такой порядок, при котором экономические средства края, за исключением справедливого участия в общегосударственных

издержках, обращались бы на удовлетворение потребностей местной культурной и экономической жизни, и освободить течение и развитие местной жизни от давления централизма».

Наступним важливим кроком на шляху перетворення Росії у федерацію вільних народів Грушевський вважав прийняття закону про мови, який регламентував би права і статус «недержавних мов» і встановлював би гарантії їх вільного розвитку. Стосовно України такий закон був покликаний, на його думку, зняти всі обмеження на вживання української мови в усіх сферах культурного і громадського життя — народна освіта, включаючи вищу, і діяльність державних установ. Разом з тим, що також вельми знаменно, особливо з точки зору суспільного резонансу на наш нинішній закон про мови, М. Грушевський вважав за можливе й необхідне «сохранение за русским значения языка общегосударственного».

Нарешті, предметом спеціальних законів мусила також стати проблема децентралізації церковного управління і реформа військової служби. Мета останньої — ліквідувати «искусственную перетасовку этнографических элементов в армии и создать такие условия, чтобы отбывание военной службы происходило как можно ближе к родине или постоянному местопребыванию солдат, а не в дальних краях, в совершенно чуждых климатических и бытовых условиях». Що не думка, то точне влучення в коло тих больових точок, з якими стикається нині наше суспільство!

У подальшому ж, на підставі прийнятих заходів і внаслідок введення у дію демократичної виборчої системи, покликаної забезпечити найширше представництво усіх верств населення країни на підставі загального, рівного, прямого і таємного виборчого права, уся структура центральної і місцевої влади набула б такого вигляду: «Три ступені самоуправи й представництва: самоуправа громади; виборні управи менших округів (волостей) і обсилані ними управи ширших округів (повітів); обласні сойми і обсиланий ними центральний парламент».

Звичайно, не слід з однієї крайності впадати в другу, і те, що пропонує М. Грушевський щодо організації центральної влади і місцевих автономій (саме такий смисл вкладає він у поняття «область»), вважати єдино можливим способом розв'язання всіх проблем. У той же час, не можна тут не звернути уваг, на одну ідею, значення якої нині дедалі більше зростає. Ідеться про гарантоване представництво і права меншості, а також представництво певних «елементів суспільства, погляди і позиції яких мають важливе значення з точки зору інтересів усієї країни» (зверніть увагу на їх перелік): «Репрезентанти ліберальних професій як лікарі, учителі, духовенство, і такі групи як купці, робітники, промисловці, земельні властителі, повинні мати своїх відпоручників, вибраних їх організаціями, палатами, товариствами, незалежно від того, що певні члени сих груп і професій можуть пройти (а можуть і не пройти) як виборці певних територіальних округів загальним голосуванням».

Таким чином, М. Грушевський пропонує не що інше, як вибори від «громадських організацій»!

Отож історія повторюється, і кожна нова ідея Грушевського, що знову і знову вражає нас своєю політичною далекоглядністю, тільки посилює наші сумніви щодо його «буржуазного націоналізму».

Звичайно, як контраргумент для декого послужить те, що вихідні посилання історичної концепції М. Грушевського діаметрально протилежні нашій науці. Як відомо, на відміну від фундаментальної тези про Київську Русь, як про колиску трьох братніх народів, він вважав, що український народ виник і розвивався самостійно, а Київська Русь була формою його державності з усіма не тільки науковими, а й політичними наслідками цього. Серед них констатація того, що внаслідок возз'єднання з Росією український народ зазнав немало лиха від свого північного сусіда. Але чи означає це, що Грушевський закликає оголосити «москалям» нещадну священну війну? Аж ніяк. Бо росіян, як і всі інші народи, вважає, подібно до Івана Франка, жертвою «бюрократичної орди», яка править Росією, і саме проти цієї орди спрямована уся його ненависть. Наведемо лише кілька його рядків, присвячених Сибіру — вони не потребують коментарів: «Сибір стогоном стогне від дурної економічної і колонізаторської політики, не може знайти слів жалю на руїну, на всякі абсурди, які вносить в місцеве життя бюрократія, що накидає з свого прекрасного далека, з петербурзьких канцелярій свої розпорядження сій величезній, в дуже різнородні обставини життя поставленій країні».

Коли вони були написані? У 1914 році...

Але якщо й цих прикладів замало, варто нагадати, що сам же Грушевський закликає не шукати ідеалів тільки у минулому: «Национальный вопрос должен решаться не на основании археографических источников, принципов давности или искусственно созданных условий преобладания, а на реальных фактах настоящего и в духе истинного демократизма, в интересах народных масс,

населяющих области и территории. И не только в интересах их большинства, но и меньшинства, которое должно быть охранено от централизма как провинциального, так точно и общегосударственного».

І тільки зараз, коли всі довкруги у єдиному пориві взялися затято гортати пожухлі аркуші архівних фоліантів, шукаючи доказів «історичних прав», коли підняті невагомі сторінки секретних протоколів ламають долі мільйонів людей, тільки зараз можна повною мірою оцінити значущість ідей Грушевського і... ступінь нашої власної обмеженості, витоки якої криються у давно забутих, але автоматично «втілюваних у життя» рішеннях і постановах. Важко повірити, але те, що сьогодні пропонується як єдиний варіант врятування радянської багатонаціональної держави — самостійність у рамках оновленої федерації,— вперше і досить докладно розробив саме Грушевський. Навіть термінологія практично не відрізняється від нинішньої. І нехай стане соромно деяким нашим публіцистам, якщо вони вважають, що першими породили на світ такий популярний, а по суті хибний заклик «З національних комуналок — в окремі квартири». Це уже сказав Грушевський, тільки на незмірно вищому рівні і вклавши значно більший позитивний смисл: «...Нужно немедля вступить на путь создания таких условий, которые дали бы возможность нестесняемого существования в развитии национальным и областным составным частям государства, которые превратили бы камеры предварительного заключения в свободные квартиры, в которых члены государственного союза чувствовали бы себя полноправными и свободными жильцами, а не подневольными узниками. Путь к этому один — широкое проведение принципа национально-территориальной и областной автономии и обеспечения национальных прав всех народностей на их территории и вне их. И в проведении этих принципов залог сохранения единства России».

На жаль, реалії політичної боротьби виявилися складнішими від всіх намірів й задумів Грушевського. Драматично склалася й доля його «української ідеї». Та навіть під час найсуворіших випробувань, особливо на початку 1918 року, коли з'явився IV універсал Центральної ради, навіть тоді Грушевський ще раз наголосив, що «не пориває з федералістською традицією як провідною ідеєю національно-політичного життя».

Олександр КОПИЛЕНКО,
кандидат юридичних наук.

За що репресували М. Волобуєва

Він не став великим економістом, але у 1928 році написав розділ Декларації про державний суверенітет України, прийнятої, як відомо, 16 липня 1990 року.

Так, ідейним натхненником шостого розділу Декларації — «Економічна самостійність»— можна по праву назвати українського економіста Михайла Волобуєва, який висловив свої погляди, співзвучні сьогоденню, понад 60 років тому.

1928 рік. У журналі «Більшовик України» (№ 2—3) двадцятивосьмирічний М. Волобуєв надрукував статтю «До проблеми української економіки» і завдяки тільки цій одній праці увійшов в історію. Він не став великим економістом, і зрозуміло чому: спочатку цькували, а потім — репресували. Від розстрілу його, очевидно, врятувало покаяння і відхід від активної наукової діяльності.

Хто ж цькував М. Волобуєва?.. Під проводом Л. Кагановича його «критикувала» ціла команда «вірних і відданих справі бійців ідеологічного фронту», куди входили як рядові, наприклад С. Гірчак, так і генерали — А. Річицький і навіть М. Скрипник. Двоє останніх зробили такий остаточний висновок: «Лінія М. Волобуєва — це лінія на підтримку контрреволюції, фашизму».

Так що ж пропонував М. Волобуєв насправді, що викликало такий гнів з партійно-державного боку? Доцільно, мабуть, навести основні положення праці М. Волобуєва. Але хочу попередити, що це лише частина його висновків, найбільш суттєвих і актуальних.

1. У XVIII столітті українська промисловість і сільське господарство були більш розвинутими, ніж російські. Україна мала інтенсивні торговельні зв'язки з Європою. Московське царство через свою відсталість з Європою майже не торгувало.

2. Після укладення Переяславської угоди Московська держава військовою силою, адміністративними і економічними заходами придушила зовнішню торгівлю України, перетворила її в колонію. Великий загін російських фабрикантів і купців заволодів продуктивними силами України.

3. Користуючись своїм панівним становищем, Російська імперія висотувала з України не тільки матеріальні, а й фінансові ресурси. Розвиток продуктивних сил України штучно гальмувався. Тому існувала відцентровна тенденція — «прагнення увійти до складу світової господарської системи безпосередньо, а не через російську економіку».

4. Після революції дискримінаційне становище України збереглося. Основні капітальні вкладення ідуть на Урал та інші райони Росії. «За 5-річним планом ВРНГ СРСР із загальної програми будівництва 26 нових заводів на Україну припадає лише 3». Надто великий процент бюджету України йде на потреби інших республік.

М. Волобуєв показав себе не тільки як аналітик, він накреслив план виходу України із ганебного колоніального становища. Отже, продовжимо його висновки.

5. Треба наділити українські економічні відомства правами дійсного керівництва всім народним господарством республіки.

6. Союзний Держплан та інші центральні відомства повинні виконувати лише загальнодирективні функції. Українські господарські плани підлягають змінам лише у тому разі, якщо вони суперечать цим директивам.

7. Бюджет України має затверджуватися на Україні. Крім того, неприпустимо вилучати з прибутків України занадто великі кошти для їх використання за межами республіки.

8. У всеукраїнських масштабах ввести регулювання робочої сили з тим, щоб простежувати, чи пропорційно розподілені місця на українських заводах між УРСР та РРФСР.

9. Україна та інші республіки правомочні контролювати союзні органи, де відчувається вплив старих великодержавних фахівців-економістів.

Яку оцінку дати цим висновкам з позиції сьогодення? Доцільно поділити їх на аналітичні і конструктивні. Так от, з усіма аналітичними висновками М. Волобуєва можна погодитись. По-перше, вони добре обгрунтовані фактичним матеріалом, а, по-друге, до такого ж висновку приходили й інші науковці, серед них — М. Грушевський. Більше того, я маю всі підстави заявити, що економіка України і зараз знаходиться у дискримінаційному становищі. Щоб не бути голослівним, наведу таблицю (всі наведені показники обчислені на офіційних статистичних даних за 1988 р.).

Набагато важче оцінити конструктивні пропозиції М. Волобуєва. Ще два-три роки тому офіційна наука дала б їм оцінку не менш жорстку, ніж Каганович і Скрипник, принаймні ярлик українського буржуазного націоналіста і сепаратиста було б забезпечено. Пригадую, як у 1987 — 1988 роках намагався пробитись з ідеями економічної самостійності України бодай у яку-небудь газету чи журнал. З позицій науки і практики 1989 року до ідей М. Волобуєва поставилися б з повагою і зацікавленістю. Але після того, як Верховна Рада УРСР 1990 року прийняла декларацію про суверенітет, деякі ідеї М. Волобуєва здаються малорадикальними і недостатніми, щоб забезпечити вихід України з колоніального становища й економічної кризи. В цілому можна сказати, що концепція М. Волобуєва — це економічне обгрунтування оновленого союзу суверенних держав. Але не забуваймо, що ця концепція була розроблена у 1928 році! Це робить честь українській економічній науці і спростовує заяви естонських науковців і урядовців про пріоритет економічної науки Естонії щодо розробки концепції республіканського госпрозрахунку (економічної самостійності).

Для нас головне в цій справі те, що майже всі конструктивні висновки М. Волобуєва актуальні і зараз, бо фактично ситуація, особливо в стосунках з центром, не змінилася. На республіки, як і в 30-ті роки, більшість московських чиновників і науковців дивляться, як на аграрно-сировинні придатки центру. На жаль, серед них багато відомих фахівців: І. С. Шаталін, І. В. Петраков, і навіть М. Шмельов. Більше того, центр пішов навіть на імпорт науковців — прихильників унітарної держави. Серед них — найбільш відомий глашатай «единой и неделимой» лауреат Нобелівської премії, американський економіст В. Леонтьєв. Хоча ідеї В. Леонтьєва у США і всьому західному світі давно вже втратили популярність.

Якість життя	УРСР	РРФСР	СРСР
Середньомісячна грошова заробітна плата робітників і службовців, крб.	200	235	220
Середньомісячна оплата праці колгоспників у суспільному господарстві, крб.	168	200	182
Загальний обсяг роздрібного товарообігу державної і кооперативної торгівлі, крб.	1213	1408	1282

Беру на себе сміливість адаптувати концепцію Волобуєва стосовно сучасних умов економіки і політичної ситуації на Україні.

Перший крок, який необхідно зробити уряду України після прийняття декларації про державний суверенітет — це повідомити центр, що 1991 року припиняються виплати податків усіма підприємствами та організаціями, розташованими на території України у союзний бюджет. Хіба що Україна буде фінансувати війська стратегічного призначення (дивись сьомий висновок М. Волобуєва). Це приблизно один мільярд карбованців на рік.

Цей крок дасть змогу величезну частину національного доходу (25 процентів, тобто близько 30 млрд. крб.), яка зараз різними каналами прямує до так званого «центру», використати на потреби народу республіки, наситити ринок високоякісними товарами, майже вдвічі підвищити платню робітникам невиробничої сфери: науковцям, лікарям, викладачам, вчителям, стипендію студентам і пенсії пенсіонерам; істотно (в 1,5 — 1,8 раза) збільшити будівництво житла та інших об'єктів соціально-культурного призначення.

Другий крок передбачає реформу власності. Завдяки унікальному географічному розташуванню Україна тільки за рахунок транзитних перевезень уже 1991 року здатна заробити 5 — 10 мільярдів доларів (дивись п'ятий висновок М. Волобуєва). Ось чому центр і досі не віддав Україні землю і все, що на ній розміщено. Нагадаю: уряд СРСР незаконно привласнив майже весь економічний потенціал України в 1965 році. До речі, один мільярд доларів на республіканському ринку споживчих товарів — це 10 мільярдів карбованців. Тобто, якщо ми три мільярди доларів використаємо на закупку закордонних товарів народного споживання, то зможемо підняти якість життя в Україні до рівня Угорщини або Чехо-Словаччини.

Велику частину державної власності України необхідно передати областям у муніципальну власність, ще більшу — приватизувати, тобто передати (продати) у приватну, акціонерну й кооперативну власність. Слід підкреслити, що велику частину державної власності громадяни України мають отримати за цінами у кілька разів меншими, ніж собівартість об'єктів власності, і навіть безкоштовно. Це дасть змогу зробити громадян республіки якщо не багатими, то принаймні заможними людьми.

Наступний крок передбачає застосування власної фінансово-кредитної системи і грошової одиниці.

Організацію економічного життя республіки та її зовнішньо-економічної діяльності будувати виключно на законодавчих актах України, які створюють умови для формування республіканського ринку високоякісних товарів (насамперед — народного споживання), робочої сили, патентів, цінних паперів тощо. Республіканський ринок на економічно вигідних умовах з'єднується з союзним і світовим ринками. Для регулювання міграційних процесів, захисту економіки, культури, етносу України прийняти закон про міграцію, ввести на Україні громадянство республіки, встановити еміграційну квоту (дивись восьмий висновок М. Волобуєва).

Ці заходи необхідні для того, щоб товари, які виробляються в нашій республіці чи купуються за кордоном, спрямовувалися насамперед в магазини міст і сіл України, а не викачувалися за безцінок за межі республіки. Закон про міграцію потрібен хоча б для того, щоб позбутися черг на житло, адже зараз на Україні більш як 2,5 мільйона родин чекають поліпшення житлових умов. І це тільки у міських поселеннях! І хоча будуємо ми житла мало (набагато менше ніж у Росії, Прибалтиці), спора частина йде не жителям нашої республіки, а сім'ям які приїздять на Україну з інших республік.

Не розриваючи економічних зв'язків з іншими республіками, Україна як суб'єкт міжнародного права повинна стати суверенним членом загальноєвропейського дому і насамперед — Європейського економічного товариства (дивись третій висновок М. Волобуєва). Цьому сприятиме:

— якнайшвидше перетворення власної грошової одиниці у конвертабельну, тобто її вільний обмін на валюти інших країн;

— докорінна зміна структури виробництва: суттєве підвищення питомої ваги наукомісткої продукції, товарів для народу, послуг тощо;

— нарешті, усвідомлення народом нашої республіки того факту, що Україна знаходиться у центрі Європи, і вона може стати не тільки економічним, але і культурним мостом між Заходом і Сходом.

Можна наводити й інші заходи, необхідні на шляху економічної самостійності України, але закінчу проблемою кадрів. Хто буде впроваджувати самостійну фінансово-кредитну систему, грошовий обіг, формувати український ринок товарів, робочої сили, капіталу, налагоджувати стосунки з світовим ринком тощо? Бо майже вся квота СРСР на стажування спеціалістів у кра-

їнах Заходу припадала на той же «центр». Зараз українські економісти і ділові люди перебувають в ізоляції від світової економічкої думки, інформації, міжнародних економічних структур. Тому головна передумова відродження державності України — це підвищення кваліфікації сотень спеціалістів, науковців, викладачів у провідних університетах і навчальних центрах Заходу.

Не менш важлива умова — відродження творчої спадщини видатних українських економістів Івана Вернадського, Михайла Туган-Барановського та інших. До речі, в центральних газетах і журналах майже всі українські економісти стали чомусь росіянами. Навіть міністра фінансів УНР М. Туган-Барановського там названо «великим русским экономистом». Життєво необхідно видати їхні основні праці українською мовою (деякі з них писали англійською, наприклад, Всеволод Голубничий, який працював у США, деякі — російською — Іван Вернадський, бо українська була заборонена). Цікаво, що наш земляк професор Темського університету США Іван Коропецький охопив у своїх працях майже всю наукову спадщину видатних економістів України. З його праць видно, що українська економічна думка була на світовому рівні. Про це знали в США і не знали на Україні! Якби, наприклад, спадщина М. Волобуєва вивчалася хоча б в економічних вузах, то, може, не Прибалтика, Москва, Ленінград, а саме Україна стала б лідером перебудови. А може, і сама перебудова була б Україні непотрібна.

Олександр САВЧЕНКО,
кандидат економічних наук.

Резонанс

Підступ чи невігластво?

З часу публікації брошури О. Солженіцина «Как нам обустроить Россию» минуло два місяці, але й досі ці роздуми — у багатьох на вустах. Очевидно, є в них щось важливіше від роздягання радянської системи і її будівничого — КПРС, коли навіть це не зупинило видавців у час гострого дефіциту паперу і вони видали його тиражем у 30 000 000 (!) примірників.

На мою думку, те важливіше, а власне — єдино важливе — ідея збереження Союзу, нехай і не СРСР, а у формі «Российского Союза», іншими словами — та ж таки «единая и неделимая». А «обустроить» так Росію О. Солженіцин мріє за рахунок України і Білорусії, щоб зберегти слов'янське ядро імперії, а з настанням кращих часів, коли знайдуться сили, буде й нова імперія.

А, власне, чому не Український чи Київський Союз? Або, скажімо, Білоруський? Знову «старший брат», «великий русский народ»? Певен, культ будь-якого народу такий же потворний і аморальний, як і культ особи.

Та повернімося до роздумів над проектом «обустройства». О. Солженіцин вважає, що має моральне право (аргументи досить сумнівні) розказувати українському і білоруському народам їхню історію. Але у цьому всесвітньо відомий письменник виявив, прямо скажемо, наукове невігластво. Щоб не бути голословним зверну увагу на окремі положення цієї публікації.

Великодержавний міф про існування в часи Київської Русі єдиного, звичайно ж «русского» народу, який монголо-татарське нашестя розділило на три відгалуження, був, і сьогодні ще є ідеологічною підвалиною обгрунтування того, що українці та білоруси — народи без історії, чи, в кращому разі, з історією, але у складі російської, і вони не мали ніяких інших історичних цілей, крім прагнення «воззєднатися» зі «старшим братом».

Наукова правда у тому, що насправді ніякого єдиного «древнерусского народа» не було. Український, як і білоруський та російський народи споконвіку жили на своїх землях, колонізували і заселяли землі, освоєні чи відвойовані у слабкіших сусідів.

Був народ — була й мова, у кожного своя. Побутова мова Нестора-літописця — українська. Староболгарської (церковнослов'янської) лексики йому бракувало, як тільки він починав писати про місцеві події: «дитя», «батіг», «жито», «вино», «рінь», «стріха», «посаг», «туга», «сором», «сіни», «орати», «рілля», «мито», «наймит»,— слова українські. Про те саме свідчать і вживані ним форми імен: Володимир, Олександр, Ларивон (а не Іларіон), Костянтин і навіть Євга замість Єви. Всі поетичні оповідання в «Повісті врем'яних літ» засвідчують саме український інтонаційний характер мовлення, а не великоросійський.

Правильно каже О. Солженіцин: і християнство засвітило з Києва, і Володимир Мономах був не тільки київським князем, а й ростово-суздальським. Так, але ж не ростово-суздальський князь був київським князем! І Москву збудував київський князь Юрій Долгорукий, але вмирати повернувся до Києва. А коли Андрій Боголюбський прийшов 1169 р. руйнувати Київ, то для киян він був таким самим чужинцем, як і для москвичів — Петро Сагайдачний.

Історія України-Русі складалася самобутньо, хоча й не осібно від білоруської і російської. Київська література — українська, вона не претендує на північну московську, як свою.

Ми були позбавлені права на культуру Київської Русі як українську адміністративно, а не науковими доведеннями.

«Малороссы сознавали себя русскими»,— пише О. Солженіцин. Не знаю за малоросів, а українці — ніколи. Ні в Литві, ні в Польщі. Русинами — так, «русскими» — ніколи. Латиномовні Павло Русин, Станіслав Оріховський, Григорій Чуй, Юрій Дрогобич ще й у XV—XVI століттях називали себе руськими, тобто українцями, а не «русскими».

Не збігається з історичною правдою й твердження, що народ Київської Русі створив Московську державу. Народи у Київській Русі на час творення Московської держави були вже вільні від Києва, який лежав у руїнах, інакше ніякої Московської держави могло б і не бути. Русь, каже Нестор, то поляни, а поляни — то Русь. Усі інші племена і землі були «примучені» Києвом. «Возврат этих земель в Россию был всеми тогда осознаваем как Воссоединение»,— черговий туман О. Солженіцина. Ніякої Росії в київські часи не існувало, тому ніхто в неї тоді нічого не брав, щоб пізніше повертати, а термін «воссоединение» з'явився тільки у другій половині XIX століття, а не в XVII столітті.

Лукавить О. Солженіцин і тоді, коли мовить, що заборони українства 1863, 1876 років тривали недовго. Чи ж півстоліття — не довго?.. А скільки пихи і зневаги до «суєтно-социалистической Рады 1917 года», майже з «Короткого курсу історії ВКП(б)». Тож це ми вже чули, але знаємо: Центральна Рада — то відродження української державності.

Грішне з праведним змішує О. Солженіцин, говорячи про голоди 1921—22 і 1932—33 років. У першому випадку — голод від розрухи, засухи, якоюсь мірою стихійне лихо, у другому — спланований голодомор на Україні, нечуваний в історії геноцид.

Своїм тлумаченням української історії О. Солженіцин ще й ще раз аргументовано переконує: хоча ми й разом опинилися у «котловані», вибиратися з нього треба поодинці, щоб кожен мав вільні руки. Об'єднання і взаєморозуміння прийде пізніше, а сьогодні очевидно: щоб об'єднатися, треба роз'єднатися.

Василь ЯРЕМЕНКО,
кандидат філологічних наук.

Банк ідей

Горизонтальний вітряк

Не знаю, хто займається цією справою, тому звертаюся до вас. Висилаю принципово нову схему вітряка, його можна, на мою думку, використати не тільки для виробництва електроенергії. Цей вітряк дуже чутливий до вітру. Я особисто випробував його модель. Таке незвичне розташування крил (горизонтальне) підвищує потужність вітряка. А що з цього приводу скажуть спеціалісти?

Степан СТЕЦЬКО,
інвалід праці І-ої групи.
м. Горлівка
Донецької області.

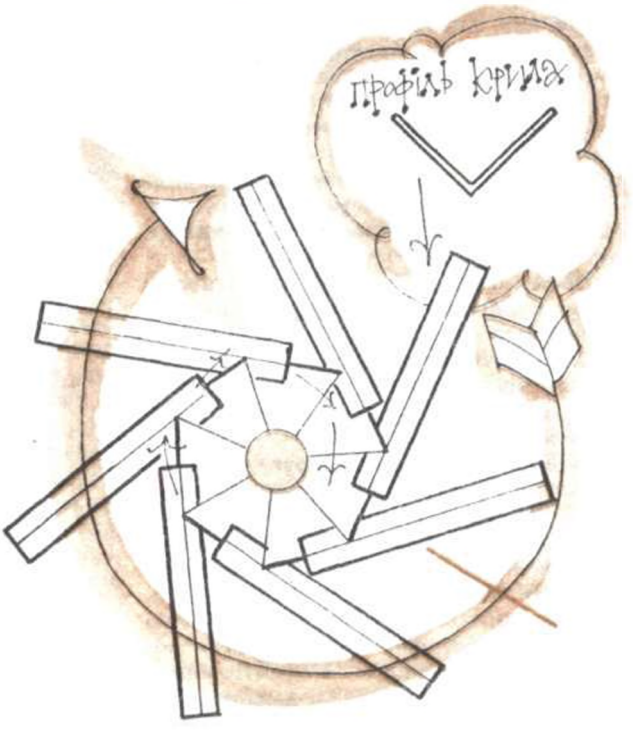

Шановні товариші!

Ще раз нагадуємо: не чекайте відповідей на матеріали, надіслані до **«Банку ідей»**. Редакція не має змоги їх рецензувати. Всі вони будуть передані до системи САНІ (див. № 6 нашого журналу за минулий рік) — міського банку даних, коли його нарешті організують. Редакція ж публікує лише ті ідеї, які популярно викладені, і можуть зацікавити широке коло читачів.

Відділ науково-технічного прогресу.

Слово про волинську землю

Волинь. Волиняни. Плоть і кров України і українців. Але із своєю історією, своєю долею і недолею, несправедливо карана соціально і духовно. Здавалося, вичерпано з неї все, окрім її синіх очей — чарівних поліських озер. Черпали добро, черпали робочу силу, себто людей, забивали осиковими кілками джерела національного, вперто виписували її господарів з приписної книги українського народу.

...Раніше київський потяг прибував у Луцьк з ранковим туманом. Я попереміннo брав то у ліву, то у праву руку важку валізу з нехитрими гостинцями і пішки йшов до батьківського дому.

Десь надвечір мене відпускали, і я зустрічався із своїм другом.

Останнім часом цей мій друг, редактор найпопулярнішої у республіці обласної газети «Радянська Волинь» Полікарп Гервасійович Шафета, серйозно зайнявся дослідженням складної долі рідного краю. Не як науковець, а як публіцист. Написав достойні книги, зажив собі авторитету людини, яка не торгує совістю і інтелігентністю. І ще. Полікарп Шафета шанує патріотичні змагання нашого журналу і всіляко їх пропагує серед волинян. За що ми дуже йому вдячні.

З нашою останньою розмовою — про Волинь — я й вирішив познайомити читачів «Науки і суспільства».

— Полікарпе, бачу, що актуальним буде стверджувати у 1990 році: волинська земля є складовою частиною землі України, а волиняни — невід'ємною частиною українського етносу...

— На жаль, актуальними. У чому тут справа? Наш з тобою край ніколи не був географічно єдиним. Ця багата земля потрапляла під різні впливи. Її ділили, розривали, за неї воювали. Однак народ Волині зберіг національне коріння і проніс крізь віки свої звичаї, культуру та віру. У зв'язку з цим мушу зачепити одну проблему. Українців завжди було більше, ніж поляків. Але наш народ ходив у пастухах у польських магнатів. Дехто з польських істориків, у тім числі і батько письменниці Ванди Василевської Леон Василевський, обстоювали думку, що українського народу як такого не існує, а поліщуки, лемки, волиняни, бойки та інші групи є лише далеким відгалуженням великого польського народу.

— Ким був батько Ванди Василевської?

— Відомим політиком і міністром закордонних справ, коли Польща у 1918 році здобула незалежність. Він підписував Ризький договір, за яким Волинь була відірвана від України і передана Польщі. Після возз'єднання західноукраїнських земель з СРСР Сталін зайнявся вивезенням польських родин із Західної України у Сибір. Щоб якось протистояти репресіям, група поляків вирішила просити Ванду, яку знали у Радянському Союзі за перекладеними

романами і як організатора страйку вчителів, хоч якось вплинути на «вождя народів». Письменниця двічі пробивалася до Москви, втратила у дорозі другого чоловіка (загинув у Львові від рук, як я думаю, польських націоналістів) і таки вручила листа незаслужено скривджених. Сталін зорієнтувався, що зможе заробити політичний капітал на дочці відомого дипломата. Тепло прийняв і воістину розщедрився: дозволив репресованим полякам брати з собою у Сибір теплі ковдри, по-польському — «коци». Ванду ж обдарував депутатським мандатом і високими преміями. До честі письменниці вона ніколи не казала поганих слів про свого батька, як це робила Світлана Аллілуєва, хоч і розійшлася з ним на ідейних позиціях.

Отже, Волинь розвивалася в етнічному відношенні до деякої міри осібно, але у цій ситуації я критикую Леона Василевського за його шовінізм. І не лише його, а й деяких інших польських істориків, які відмовляли волинянам у приналежності до українського народу. Маю у цій справі надійні аргументи. Якщо йти за ходом думки моїх забужанських опонентів, то виходить, що й польського народу, як одного цілого, не існує. А є краков'яки, мазури, гуралі... На щастя, не всі історики Польщі підтримують ідеї Василевського. Та й як їх можна підтримувати стосовно саме волинян. Я побував у багатьох регіонах України, цікавився народними традиціями і можу певно сказати: мої діди, прадіди і прапрадіди пронесли крізь віки і чорні дні безцінний національний скарб — пісні, мистецтво, побут, народне світобачення і культуру. Тобто усе те, що ми включаємо у поняття «національне життя».

Ще дехто каже: Львів — польське місто. Але ж я ніколи не буду твердити, що Варшава є російським містом тільки тому, що вона понад сто років входила до складу імперії. Це — так, між іншим. Щоб завершити цю не досить приємну для моїх земляків тему про те, хто до якого народу належить, задам таке запитання: де взялися українці за Бугом, тобто у східній частині нинішньої Польщі, і де взялися поляки на Україні? Українці за Бугом ніде не взялися — то їхня земля. То нащадки тих племен, які спочатку називалися дулібами, потім бужанами, а з виникненням міста Волинь — це недалеко від повітового містечка Грубешів — волинянами. «Дулєби,— пише літописець,— живяху по Бугу, де нинє волиняни». Поляки ж осідали на Україні, в Росії кожний раз з приходом нового короля-завойовника. Але нехай йому грець з тими землями, кордонами. Просто не можу викинути з голови палкі дискусії з польськими істориками, публіцистами.

— Не бентежся, Полікарпе. Читачі журналу у шовінізмі тебе не звинуватять.

— І не запідозрять?

— Ні, не запідозрять. Тим більше, що своєю газетою і своїми книгами ти дуже багато зробив для зміцнення істинної дружби двох сусідніх народів. За такі зусилля треба давати грамоту польського Сейму і «Радянській Волині», і тобі особисто. Але наших читачів зацікавить походження назви «Волинь».

— Серед учених давно точаться суперечки, звідки, з яких витоків вибігла на стрімкі русла історії ця романтична назва. Чи від «країни волів», чи від слова «воло», що мало б означати горбисту місцевість, чи від литовського «уоля», тобто скеля. Але, на думку серйозних істориків, дуже симпатичним видається одне з найдавніших пояснень: наш древній край одержав свою чарівну назву від отого згаданого мною міста біля злиття річок Гучви і Західного Бугу. Торік мені пощастило бачити його руїни. Місто Волинь вперше згадується у літописі 1018 року. Дуже хотілося б знати, хто з князів його заснував. Однак у назві поселення вгадуємо наміри князя: споруджене ним городище є «великим», головним містом на противагу «малинам», себто малим містам.

— Якби щось дізнався про піонера розбудови волинської землі, написав би книжку чи поставив пам'ятник?

— Я вмію писати.

— Про пам'ятник — це на адресу громадськості.

— Я так і зрозумів. Отже, хвилюючим і цікавим був би пам'ятник першим, найпершим жителям Луцька...

— І литовському князеві Любарту, який звів над водами Стиру чудовий замок? З нього, власне, і почалося місто.

— Ні, не Любарту, а тим, хто вирив тут перші землянки, поставив перші зруби і народив перших дітей — лучан. Що ж до того, хто саме заклав замок, то я підтримую науковий висновок нашого історика Володимира П'ясецького. Вчений з'ясував, що до приходу литовців тут уже була фортеця, хоч її пізніші мури вивершені Любартом.

— Полікарпе, як поставишся до такого запитання, адресованого не тобі: чи можемо ми наприкінці двадцятого століття ставити пам'ятники князям?

— Можемо.

— А як же з нашим класовим підходом — головним принципом виховання комуністичного?

— А як бути з тим, що ми насправді звульгаризували це класове виховання і розгубили загальнолюдські цінності? Ми не довіряли своєму народу, ми

спримітизували його. Світ для нього був поділений на біле і чорне. Але ж він таким ніколи не був і не буде, цей наш цікавий у своєму розмаїтті світ. Отже, я поставив би у Луцьку пам'ятник Володимиру Васильковичу, князю волинському з 1272 року і впродовж шістнадцяти літ. Боронячи рідний край від ворогів, він часто припускався помилок у виборі спільників. Але ж за літописом цей князь «бысть книжник велик и философ», мав велику бібліотеку і сам переписував мудрі книги. Наші романтики-історики не втрачають надію знайти його книгозбірню. Я хотів би, щоб мої внуки клали весняні квіти до пам'ятників Данилові Галицькому і князеві Костянтину Костянтиновичу Острозькому, який заснував багато шкіл, у тім числі й у Турові та Володимирі-Волинському. Треба, щоб вони знали, як учили дітей у Луцькій братській школі, яка трагічна доля нависла над нашим народом після Брестської унії 1596 року і як його книгами та освітою рятували Мелетій Смотрицький, Памво Беринда, Іван Борецький, Іван Вишенський...

Торік я провів публіцистичну розвідку про втечу на Волинь князя Андрія Курбського. Він рятувався від Івана Грозного і заснував у селі Вербка, що під Ковелем, монастир і школу, які стали дуже впливовим духовним осередком на весь край. Тут переписували кращі книги, розповсюджували їх і навчали молодь грамоти. На жаль, нині ця історична місцина віддана під заводські стоки. До речі, Курбський був першим росіянином на Волині, який засвоїв українську мову на тодішньому її рівні. Маленьке лінгвістичне дослідження князевих текстів переконало мене у цьому. Отже, маємо шанувати своєю пам'яттю всіх, хто боровся за поступ народу, а не йшов супроти нього. Але як відкалібрувати десятки й сотні «позитивних» постатей і подій для сьогодення і будущини? Однозначності ні у чому в світі немає. Як редактор, як комуніст маю багато думати над цим, усе перепускати через свою совість та ідеали людності. Політична боротьба навколо нашої історичної спадщини у розпалі.

— Полікарпе, я свідомо не буду задавати запитання, що стосуються твого бачення непростої ситуації, яка склалася на Волині у 20-их — 40-их роках нашого століття. І нехай читачі журналу не подумають, що ми з тобою вирішили делікатно уникнути оцінок справжнього політичного герцю різноманітних сил у західному краї тих часів. Документальні розповіді Полікарпа Шафети на цю тему вийшли окремими книжками, надруковані у часописі «Дзвін» і «Радянській Волині». Скажу лише, що я категорично не згоден з критиками, які звіряють твої публіцистичні розвідки з «Коротким курсом» і кричать «гвалт», побачивши заверстаний у журнальний нарис члена КПРС і редактора портрет Степана Бандери.

Мене цікавить твоя думка щодо наших втрат у царині національного життя у волинському краї.

— Соціалістичне будівництво і на моїй землі, і скрізь супроводжувалося небаченою жорстокістю. Беззаконня, войовничий атеїзм, люте хрестоламання — людина боялася, що їй не дадуть коня привезти сіна, якщо вона охрестить дитину в церкві або не прийде на лекцію. Боялися святкувати за прадідівськими звичаями Новий рік, і Спаса, і Маковея. Боялися з'явитися у національному одязі, співати щирих народних пісень. Ці втрати нічим не окупні.

— Руйнуючи народні традиції, звичаї, ми руйнуємо духовне середовище, а відтак одержуємо піщану пустелю, на якій нічого путящого не виросте. До слова, повторю думку філософа Бориса Попова, висловлену у минулому номері нашого журналу: політичні партії, громадські організації, які хочуть завоювати прихильність громадянства, повинні орієнтуватися на особливості національного життя. Але підемо далі. До теми розмови, яку ми зачепили, щільно прилягає проблема міграції і бурхливого розвитку промисловості на Волині...

— Науково-технічний прогрес то — благо. Мій радянський край буде довічно вдячний братнім народам, які допомогли швидко електрифікувати область, збудувати багато доріг, клубів, бібліотек, житла, механізувати сільське господарство. Однак чимало робилося лише заради політичної ідеї, без урахування специфіки Волині. Наприклад, дуже вже хотілося показати стрімке зростання кількості робітників, до того ж не лише із середовища місцевого населення. Як на мене, то поспішили з будівництвом шахтарського міста Нововолинська. Ці велетенські кошти можна було вкласти у розвиток тисячолітнього Володимира-Волинського, яке за два десятки кілометрів від вугільних пластів. На жаль, перемогла знову ж таки політична ідея. Одне слово, я за сталість населення і не підтримую надмірні міграційні процеси. Післявоєнна Волинь не обійшлася б без завезення з інших областей лише вчителів і медичних працівників.

— Отже, нас з тобою не може не турбувати проблема інтелігенції на Волині.

— Так. За її кількістю ми досягли значних висот, і я пишаюся цим. Тільки з мого рідного села Дубового, що під Ковелем, вийшло чимало інженерів, пе-

дагогів, лікарів, учених, агрономів. Але ж хвилює те, що в царині духовного життя області працює мало яскравих особистостей. Життя і час вимагають значно більшої кількості інтелігенції високочастотної. Нехай читачі журналу пробачать мені можливо й не дуже вдалий образ. Але, сподіваюся, суть вони зрозуміли.

— Чудовий образ! Заздрю. Насмілюся твердити, що зростання частотності духовного життя Волині значною мірою залежатиме від духовного і культурного рівня великого загону керівників, у тім числі й партійних. На жаль, народу нашому і перебудові дісталася здебільшого люмпенізована верхівка, яка, природно, звикла всіх рівняти за бідністю, а не за багатством. Культурним, звичайно. Тобто по собі.

— Вона скорше нагадує героя відомої п'єси І. Карпенка-Карого «Хазяїн». Терентія Пузиря попросили пожертвувати на пам'ятник І. Котляревському, на що той відповів: не знаю, хто такий Котляревський, без надобності він мені і грошей не дам. Нещодавно я побував у Сполучених Штатах. Знав і до того, що Америка — багата країна, але ніколи не думав, що вона так високо підняла планку інтелектуальності і культури для тих, хто хоче стати сенатором чи керівником урядової установи. Глава комітету національної безпеки генерал Скоукрофт ходить в асистентах професора російської історії. Одне слово, нам усім треба підтягуватися. Без культури не буває мудрих рішень.

— І, як кажуть, на засипку останнє запитання: хто він такий — читач «Радянської Волині»?

— Це активна людина, яка стоїть на позиціях перебудови і національного відродження, яка хоче чути від нас правду. Ми пішли їй назустріч, і вона повірила нам. Ця правда має бути одна — і для партійців, і для активістів Руху, і для «Меморіалу». Для всіх.

— І для тебе — редактора, публіциста, члена бюро Волинського обкому Компартії України, обраного чесно, на альтернативній основі делегата останніх з'їздів Компартії України і КПРС? І для кореспондента «Правды» по західних областях України?

— У першу чергу.

Розмову вів Юрій РОМАНЮК.

Мозаїка планети

ПАХУЧИЙ ГОДИННИК

В Італії з'явилися у продажу годинники, яким дали назву «хіп-хоп». Ці годинники видають запах лимона, ванілі, ментолу, апельсина, троянди або фіалки — як зажадає покупець. Ароматизатор «хіп-хопа» вмонтований в каучуковий корпус. За кілька місяців в Італії було продано більше 100 тисяч «пахучих» годинників.

БУДИНОК-СОНЯШНИК

Щоб досягнути максимального освітлення Сонцем, у багатьох соляріях поверхні колекторів роблять рухомими, щоб оберталися за рухом Сонця по небосхилу. Учений з Фрейбурга Рольф Діш вчинив інакше; в його будинку обертаються не тільки сонячні панелі, а й уся будівля (див. фото). Для цього будинок тримається на циліндрі. Якщо міські власті дадуть дозвіл на будівництво, Діш планує збагатити архітектурно один з нових кварталів Фрейбурга. Власна сонячна електростанція вироблятиме так багато електричної енергії, що домашнє господарство не зуживатиме її повністю, отже надлишок енергії подаватиметься в електричну мережу.

Мозаїка планети

Соціоніка

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ*

Етико-інтуїтивний екстраверт («Гамлет»)

Найбільш розвинута у вас здатність до сильних почуттів і емоцій. Ви — людина зі складним духовним світом, сповненим контрастів і суперечностей, заради істинних, глибоких почуттів здатні пожертвувати багато чим. Притаманна вам поетичність натури дає змогу висловлювати їх в образній формі, часто — драматичній або трагікомічній. Маєте скоріш за все талант оратора, що вміє запалити промовою велику кількість людей. Вас можна назвати людиною далекоглядною і передбачливою. Ви добре відчуваєте небезпеку і вмієте вжити запобіжних заходів, аби її уникнути. Оточуючих прагнете попередити про можливість неприємності, що свідчить про вашу загальну гуманітарну спрямованість як особистості.

Водночас ви — людина досить принципова, не подаруєте несправедливої образи чи приниження. Заради цього, все обміркувавши й зваживши, здатні на найрішучіші дії.

Ваша основна проблема — невміння уникати ситуацій, що завдають страждань і неприємних відчуттів: вам не завжди легко вписатись у нове товариство, уникнути неприємного спілкування з нецікавими людьми, невпевненість у своєму смаку, невміння вчасно простежити за своїм здоров'ям.

Для вас характерне також невміння знайти внутрішню рівновагу із самим собою. Уникайте надмірної драматизації подій. Розряджайте нагромаджені емоції художньою творчістю.

Не намагайтеся будь-що справити враження. Від цього можуть постраждати ваші інтереси чи здоров'я. Одягайтеся відповідно до погоди, додержуйте послідовності у меню, віддавайте перевагу здоровій їжі. Старайтеся, щоб ваш вигляд і стиль одягу відповідали конкретній обстановці.

Не будьте таким недовірливим до компліментів і оцінки вашої зовнішності. Не шукайте в цьому підступності. Щоб не сприймати підвищений інтерес до себе хворобливо, тренуйтеся більше працювати відкрито, на людях, більше довіряйте їм, не думайте, що вони зичать вам поганого.

Ще одна ваша проблема — це не завжди успішне бажання продемонструвати свої ділові якості, показати себе підприємливою, активною людиною. Не перебільшуйте значущість вашої ділової ініціативи. Завжди ставте собі запитання, наскільки реальними є ваші заклики до дії, чи приведуть вони до конкретних позитивних результатів.

Долайте в собі небажання зважати на повсякденні конкретні справи, у тому числі домашні. Конкретніше формулюйте свої проблеми, не докучайте людям марно, не будьте нав'язливим. Ваше спілкування з ними може утруднюватися через надмірну офіційність. Уникайте зарозумілості, будьте демократичнішим і простішим з людьми, не зловживайте іронією і насмішками. Ваш сарказм може образити людей і відвернути їх від вас.

Оптимальні види діяльності: драматургія, театр, поезія, вивчення іноземних мов, політична робота, звинувачувальні виступи в суді, правоохоронна робота, культура, ідеологія, служба контролю, історія, реставрація, мистецтвознавство, музейна справа.

Логіко-сенсорний інтраверт («Горький»)

Вашою сильною якістю є логіка, тобто детальна проробка будь-якого питання і заходу. Ви — людина відповідальна, яка не кидає слів на вітер. Для вас характерним є прагнення до порядку, дисципліни, чітких норм і правил. Ви — людина наполеглива і цілеспрямована. Не терпите безладдя, нехлюйства, керуєтеся в своїх вчинках логікою, а не емоціями, схильні до глибокого вивчення кожного питання. Немає сумніву, що ви — добрий адміністратор, який завжди контролює правильність виконання прийнятих рішень. Ви також прихильник вжиття заходів дисциплінарного впливу до людей, які не виконують своїх обов'язків. Поважаєте авторитети, користуєтесь тільки надійними джерелами інформації. У виконанні свого обов'язку — безкомпромісні, дисципліновані, старанні, зібрані, стежите за порядком у побуті, на роботі.

*Розділ «Соціоніка», див. № 1—5, 7—10.
Тут подаємо поради для II квадри («бета»).

Одна з ваших основних проблем — невпевненість у ситуаціях, які вимагають зламу сталих поглядів без ясних перспектив, недовір'я до несподіваних ідей і пропозицій, що вимагають відмови від цінностей минулого. В таких випадках у вас може виникнути почуття втрати опори й орієнтирів, хаосу, хворобливої нестабільності.

Вивчайте все нове, нетрадиційне, щоб нові ідеї не захопили вас зненацька. Більше довіряйте людям, не шукайте причини своїх невдач у чиїхось навмисних підступах. Не ставте до всіх однакових вимог. Пам'ятайте: у всіх різні здібності від природи. Старайтеся виробити індивідуальний підхід до кожного. Якщо ви — начальник, не сковуйте творчої ініціативи підлеглих, не контролюйте кожний їх крок, не намагайтеся зарекомендувати себе перед начальством додержанням усіх, навіть морально застарілих постанов та інструкцій. Розширюйте коло своїх інтересів і захоплень, не зосереджуйтесь на чомусь одному. Зменшіть свій радикалізм у критиці нового, що відхиляється від стереотипів. Пам'ятайте: найпередовіші ідеї свого часу не були зафіксовані в жодному довіднику.

Інша ваша проблема — перепади, нерівності у спілкуванні з людьми. У вас трапляються штучні, різкі переходи від демонстрації люб'язності і чуйності до проявів владності та вимогливості. Старайтеся підтримувати з людьми рівні, в міру стримані стосунки, щоб не доводити можливі непорозуміння і конфлікти до драматичної розв'язки. Не втрачайте почуття міри: не будьте ні надто люб'язним, ні надто нав'язливим зі своїми проблемами. Не вважайте інших зобов'язаними вам допомагати. Не втомлюйте людей надмірними повчаннями й моралізаторством. Навіть якщо ви — праві, своїм повчальницьким тоном ви ризикуєте нажити собі недоброзичливців.

Оптимальні види діяльності: адміністративна сфера, юриспруденція, контроль і ревізія, підготовка і проведення нарад та засідань, реферування, книговидавнича справа, робота на конвейєрі, дизайн, креслення, ювелірна справа, керівництво виконавчими органами, виготовлення зброї, колекціонування.

Сенсорно-логічний екстраверт («Жуков»)

Ви — вольова і рішуча людина. Завжди ставите перед собою великі, далекосяжні цілі. Не любите марнувати сили на дріб'язкові справи, вмієте добре лавірувати, йдете на тимчасові компроміси, але не випускаєте з поля зору головну мету.

Ваш діяльний характер особливо добре виявляється у критичних ситуаціях, а наполегливість у подоланні перешкод зростає пропорційно їх кількості. Ви — дуже азартні, хоча зайвий раз не ризикуєте, полюбляєте заняття, які дають можливість виявляти такі почуття, як сміливість, спритність, силу волі та холоднокровність у момент небезпеки.

Маєте добрі організаторські здібності: вмієте знайти потрібних людей і правильно розставити їх згідно з їхніми діловими якостями. Разом з тим ви не вихваляєтеся своїми заслугами, воліє залишатися у тіні, спонукаючи інших людей до потрібної вам діяльності. Для вас є характерним почуття відповідальності за доручену справу.

Основна проблема вашого життя — брак такту й дипломатичності у стосунках з людьми. Іноді ви відкрито виявляєте нетерпимість до чужих вад і слабкостей. Для досягнення своїх цілей часом здатні переступити через інтереси інших людей, чим можете викликати моральний осуд оточуючих. Пам'ятайте: формула «мета виправдує засоби» не завжди є правильною! Виховуйте у собі терпимість, поважайте гідність і почуття інших людей. Глибоке вивчення філософії або релігії піде вам тільки на користь. Виховуйте у собі ввічливість і коректність. Більше поваги виявляйте до осіб протилежної статі. Не втрачайте почуття романтики, без якого ваше життя може перетворитися на безбарвне існування. Не чекайте від свого партнера виключної ініціативи у прояві почуттів. Старайтеся частіше демонструвати йому свою прихильність. Друга ваша проблема — надмірна концентрація уваги на вадах людини. Будьте чутливіші й уважніші, дбайте про людей не тільки на словах, а й на ділі. Не залишайте без відповіді звернуті до вас запитання. Слухаючи людину, не думайте про побічні справи, зосередьтеся на її проблемах. Стимулюйте людей матеріально і морально, правильно оцінюючи можливості кожного, і не вимагайте від них неможливого.

Не применшуйте роль інтелектуальної праці на виробництві. Частіше замислюйтесь про можливі наслідки своїх учинків. Ніколи не перекладайте відповідальність за прорахунки на інших: це може позначитися на вашій репутації у майбутньому. Не намагайтеся контролювати ситуації, вам непідвладні. Ви можете поставити себе в незручне становище недоречними запитаннями, що їх оточуючі сприймають як нетактовні.

Оптимальні види діяльності: менеджер, керівник колективу в екстремальних ситуаціях, організація туризму, нові виробництва в складних умовах, комп'ютерна техніка, електроніка, армія, боротьба зі злочинністю, активні ігрові види спорту, полювання, ризиковані підприємства, робота з кадрами.

Інтуїтивно-етичний інтраверт («Єсенін»)

Ваша сильна сторона — розвинуте інтуїтивне передчуття, яке дає змогу здобути уроки з помилок минулого, щоб не повторити їх у майбутньому. Майбутнє вам уявляється оптимістичним. Ви — мрійлива, романтична натура. Вам до душі краса у мистецтві і в житті. Ваша творча натура не виносить сірості й стандарту, у будь-яку справу вносите елементи витонченості й оригінальності. Ви добре розумієтесь у настроях людей, маєте

тонке почуття гумору, вмієте з його допомогою поліпшити настрій собі і своїм близьким, маєте багатий світ різноманітних почуттів і великою мірою залежите від нюансів свого душевного стану. Ви здатні на великі, високі почуття і схильні до ідеалізації людей. У навколишній світ ви вносите святковість і піднесеність.

Ваша головна проблема полягає у тому, що вам важко постійно змушувати себе займатися буденними, нецікавими справами, які мають суто матеріальний характер. Ви неекономна людина, вам часом важко втриматися від спокуси придбати красиву річ, вартість якої виходить за межі бюджету. Стежте за тим, щоб не витрачати гроші на дріб'язок: ви ризикуєте наробити боргів або іншим чином постраждати у фінансовому відношенні. Позбудьтеся устремлінь та ілюзій щодо «легкого» життя, не підпорядковуйте їм міркування етики і моралі, аби позбутися повсякденних турбот. Нехай ваші щирі почуття підкажуть вам правильний вибір між матеріальним і духовним.

Друга ваша проблема полягає у тому, що ви не схильні довго приховувати від оточуючих свої душевні переживання та фізичні недуги. Цим ви можете втомити людей і викликати у них невір'я в істинність ваших проблем. Утримуйтесь від зайвих претензій до оточуючих і скарг на недостатнє піклування про вас. Щоб заслужити увагу близьких, старайтеся стримувати деяку вибагливість у своєму характері. Виявляйте більше великодушності й діяльної турботи про людей. Старайтеся заслужити добре ставлення до себе працездатністю й активною участю у спільних справах і ні в якому разі не давайте пустих обіцянок. Не проводьте дозвілля у мріях, безплідних емоційних бесідах і таємних переживаннях. Якщо ви більшу частину свого часу присвячуватимете реальній справі, то ваші шанси досягти успіхів у житті зростуть.

Оптимальні види діяльності: література, мистецтво, архітектура, оформлення, гумор, програмування, комп'ютерна техніка, виробництво і моделювання одягу, креслення, видавнича і фотосправа, екскурсовод, перекладач.

Віктор ГУЛЕНКО.

«Людина

Як тільки не величали професора Івана Огієнка захоплені його фантастичною працьовитістю сучасники-біографи! «Людина праці й обов'язку», «невтомний працівник українського Ренесансу», «ініціатор розвою української культури», «будівничий української автокефальної церкви...».

1937 року виповнилася тридцята річниця наукової та громадської діяльності професора, доктора Івана Огієнка. Вдячні товариші й учні з цієї нагоди підготували ювілейний науковий збірник, який з'явився друком у Варшаві завдяки друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Вміщений у збірнику список друкованих праць ученого налічує 441 позицію. Але це так далеко до повноти! Чи існує повна бібліографія наукової і літературної спадщини вченого? На жаль, книги і статті Івана Огієнка десятиліттями скніли в спецфондах, ім'я вченого і церковного діяча було на Україні під надійною забороною. Боляче, прикро, бо від рідного народу була відторгнута значуща постать, яка відіграла велику роль у науковому і культурному відродженні України. І суть не в кількості надрукованого, хоча й це мало величезне значення в перші два десятиліття XX століття, бо Іван Огієнко був блискучим популяризатором, натхненним пропагандистом культури української мови, ук-

праці й обов'язку»

Слово про Івана Огієнка, автора академічної промови «Українська культура», виголошеної 5 жовтня 1917 року на відкритті Українського Народного Університету в Києві.

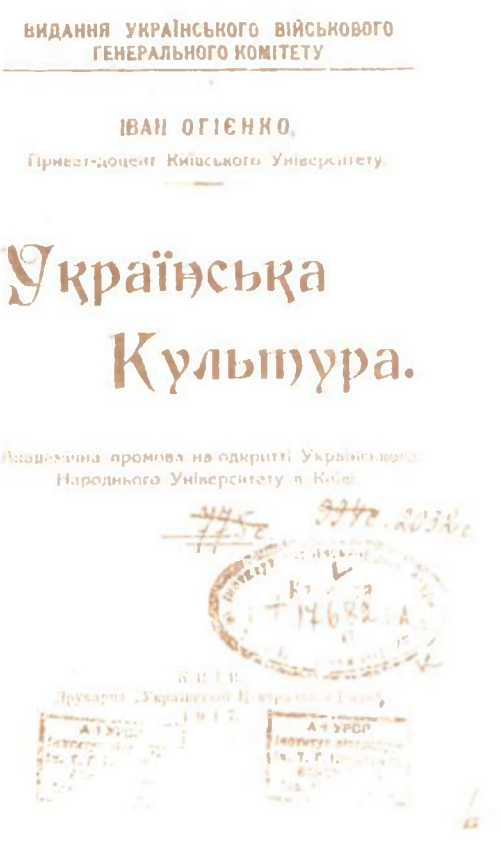
ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ

ІВАН ОГІЄНКО,

Приват-доцент Київського Університету.

Українська Культура.

Академічна промова на відкритті Українського Народнього Університету в Київі.

раїнського слова. Вражає проблемно-тематичний спектр дослідницьких інтересів цього подвижника на ниві української культури, мовознавства, історії церкви, канонічного права, давньої української літератури, славістики, краєзнавства, народної архітектури, освіти, бібліографії...

5 жовтня 1917 року в Києві відбулося урочисте відкриття Українського Народного Університету. З академічною промовою «Українська культура» виступив приват-доцент Київського університету Іван Огієнко. «Культура наша велика, оригінальна, самостійна і серед слов'янських народів займає почесне місце, бере одне з перших місць»,— сказав на закінчення Іван Огієнко. Він намагався пов'язати необхідність розвою української культури з процесами національного самоусвідомлення українського народу, з історично закономірною потребою здобуття власної державності — «народ з такою культурою повинен мати такі ж самі форми свого державного життя...»

Досить швидко, у цьому ж 1917 році, ця академічна промова з'являється окремим виданням у друкарні «Української Центральної Ради» за рішенням Українського Військового Генерального Комітету. Одночасно здійснюється ще одне видання цієї промови з малюнками. До речі, в цьому ж 1917 році Іван Огієнко видає, не враховуючи публікацій в періодиці і численних усних виступів, більше десяти різних брошур, книг... Це — «Українська граматична культура. Розгляд підручників, з яких можна вчитись і вчити вкраїнської мови» (видання друге), «Вчімося рідної мови. Нариси про мову вкраїнську», «Український правопис, його історія і закони», «Орфографічний словник», «Рідна мова в українській школі», «Тернистим шляхом. Про кривди народу вкраїнському», «Одродження української церкви», «Українська мова. Показчик літератури до вивчення нашої мови», «Історична хрестоматія української мови. Зразки нашої мови з найдавніших часів», «Найперші завдання української філології», «Молитовник мовою вкраїнською. Архієпископ Олексій (Дородниця). Редагував і деякі молитви на українську мову переклав І. Огієнко». Долучаємо до цього переліку два згаданих видання доповіді «Українська культура».

Та головні наукові здобутки були попереду. Селянському синові з містечка Брусилів на Київщині, народженому 2 січня 1882 року, судилося потрапити у бурхливий вир революційних подій початку XX століття. З 1896 року Іван Огієнко навчається в Київській фельдшерській школі, працює помічником лікаря психіатричного відділення Київського військового шпиталю, самостійно вивчає латинську і грецьку мови, готується до вступу на історико-філологічний факультет Київського універси-

тету св. Володимира Великого. Молодому студентові пощастило. Ним заопікувався видатний дослідник східнослов'янських мов і літератур Володимир Перетц, і вже скоро Іван Огієнко розпочинає власні наукові студії, які забезпечили йому підвищену міністерську стипендію після закінчення університету для підготовки до майбутньої професорської діяльності. 1915 рік — визначальний. Іван Огієнко обирається приват-доцентом історико-філологічного відділу Київського університету. До революційних подій 1917 року він підготувався належно, а саме, заявив про себе як послідовний і енергійний поборник громадянського статусу української мови, її популяризатор і навчитель. Водночас учений досліджує складні випадки розмовної і правописної практики російської мови, багато часу приділяє вивченню літературної спадщини українського проповідника XVII ст., поета Іоанникія Галятовського. Визріває усвідомлення історичної зумовленості створення державних інституцій, які б реалізовували основоположну для української культури національну ідею — духовне самовираження нації через культуру. Тому Іван Огієнко серед тих ініціаторів духовного відродження України, які відкривали український народний університет в складі історико-філологічного, правничого і фізично-математичного відділів, засновували Академію мистецтва, які готували проект організації Української академії наук...

Комісія у справі вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням академіка В. Вернадського, яка була організована при Міністерстві вищої освіти, запропонувала перетворити Український Народний Університет в Києві у Київський державний український університет, і Рада Міністрів за поданням цієї комісії ухвалює закон, яким зобов'язувалося:

«1. З першого липня 1918 року Київський Український Народний Університет, який відкрито п'ятого жовтня 1917 р. в складі трьох факультетів, перетворити в Київський Державний Український Університет в складі чотирьох факультетів: Історично-філологічного, Фізично-Математичного, Правничого й Медичного.

2. Викладовою мовою в Київськім Державнім Українськім Університеті є мова українська»[1]

Згідно з цим законодавчим актом усі студенти Народного університету, а їх було 1145, зараховувалися в студенти державного університету. Наказом міністра освіти М. Василенка з 1 липня 1918 року приват-доцент Університету св. Володимира Іван Огієнко був затверджений виконуючим обов'язки екстраординарного професора по кафедрі української мови.

Багато зусиль доклав професор Іван Огієнко до відродження української автокефальної православної церкви.

7 січня 1918 року урочистим молебнем у соборі св. Софії відкрився Всеукраїнський Церковний Собор. Працювало шість секцій. На одному з пленарних засідань Собору 14 січня з доповіддю «Відродження Української Церкви» виступив професор Іван Огієнко. Він запропонував свій план українізації церкви. Його запрошують до роботи в комісії по українізації церкви. Деякий час він займає пост міністра освіти в уряді Української Народної Республіки, а в 1919-21 рр. професор Іван Огієнко є міністром віросповідань. З 1 липня 1918 року в місті Кам'янці-Подільському засновується Державний Український Університет у складі чотирьох факультетів. Ректором цього університету призначається професор Іван Огієнко.

Та в жовтні 1920 року уряд Директорії полишає Кам'янець-Подільський, і професор Іван Огієнко емігрує до Польщі. З 1926 по 1932 рік він — професор церковнослов'янської мови і палеографії православного факультету Варшавського університету, веде активну наукову роботу, продовжуючи дослідження історії української церкви, історії української літературної мови. У 1937-38 рр. виходить його грунтовне дослідження у 2-х томах «Складня української мови», в 1942 році — двотомна праця «Українська церква», в 1950 році — «Історія української літературної мови», його перу належать і такі дослідження: «Слово про Ігорів похід» (1949), «Іконоборство» (1954), «Українська церква за час Руїни» (1956), «Кн. Костянтин Острозький і його культурна праця» (1958), збірка поезій «Філософія містерії» (1957) та інші.

У 1933—1939 рр. професор Іван Огієнко видавав і редагував у Варшаві журнали «Рідна мова», «Наша культура» (згодом «Віра й культура» у Канаді), «Слово Істини» (в Канаді). Професор Іван Огієнко в 1940 році хіротонізований, прибирає ім'я Іларіон і стає архієпископом Холмським і Підляським, згодом (в 1943 р.) з титулом митрополита. З 1947 року він проживає в Вінніпезі (Канада), де з 1951 року є головою Української грекоправославної церкви в Канаді. Відомо, що в жовтні 1921 року в Києві був скликаний Всеукраїнський Церковний Собор, на якому отця Василя Липківського було висвячено на архієпископа і проголошено його Київським митрополитом. Цим актом утвердилося

[1] *Проф. Дмитро Дорошенко. Історія України. 1917—1923 рр. Том II. Українська Гетьманська Держава 1918 року. Видання друге. Нью-Йорк. 1954, с. 349.*

відродження Української автокефальної православної церкви.

По суті, Українська автокефальна православна церква проіснувала десять років. Загинув на засланні митрополит Василь Липківський, така ж участь спіткала і його наступника митрополита Миколу Борецького, якого заарештували в 1930 році. Остаточний розгром української автокефальної православної церкви був завершений в 1933 році.

Зрозуміло, що за кордоном українська діаспора намагалася відродити діяльність і церковних інституцій. Саме тому на долю професора Івана Огієнка — людини одержимої на терені історії української церкви, авторитетного дослідника православ'я на Україні, ініціатора українізації церкви — випала честь продовжити діяльність української автокефальної православної церкви за межами рідної землі серед мільйонів українців, які часто з незалежних від них причин відірвалися від України.

...Протягом року приват-доцент Київського університету Іван Огієнко читав слухачам Українського Народного Університету курс короткої історії культурного життя українського народу. У 1918 році цей курс під назвою «Українська культура» з'явився окремим виданням з малюнками і портретами українських культурних діячів. Вперше розвиток української культури був введений в контекст органічного взаємозв'язку з історією релігійних рухів на Україні, з історією церкви. Намагання відкрити оригінальність, неповторність, самостійний шлях формування української культури зумовило посилене в цьому курсі акцентування на чисельних фактах і явищах впливу української культури на культуру російську. Іван Огієнко наводить сотні прикладів цілеспрямованого колонізаторського знищення самодержавною Москвою вогнищ української культури, систематичного переслідування наукових і культурних діячів українського народу, експропріації національних культурних цінностей і людських талантів. Він відкриває великий тернистий шлях, яким віками ми йшли, творячи свою власну українську культуру. Це справді було сумне оповідання про українську культуру, яке професор Іван Огієнко завершив гірким запитанням: «якою ж була б ця культура наша, коли б прямували ми до неї битими шляхами, коли б ми творили її увесь час вільними руками?!...»[1].

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,
член-кореспондент АН УРСР.

[1] Іван Огієнко. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ, 1918, с. 264.

Іван ОГІЄНКО,

Українська культура

Академічна промова на одкритті Українського Народного Університету в Київі.

I

В день великого нашого національного свята, в той день, коли в старому столичному місті закладається наукове огнище, те огнище, що освітить нове наше життя, в цей великий день мені хочеться озирнутися назад, кинути оком на той довгий шлях, який ми перейшли.

Шлях той не йшов тихим гаєм, не вів квітчастими лугами — шлях нашого народу завше був тернистим шляхом, важкою хрестною путтю, тим шляхом, що вів окривджений народ наш на Голгофу. Це про наш народ співає пісня:

«Ой горе тій чайці-небозі,
Що вивела діток при битій дорозі...»

Недоля рано спіткала народ український. Якраз тоді, коли заклалась була велика держава, коли сподіватись було кращого життя, татари вкрили наш край і підрізали крила народу-орлу. І ця татарська неволя навіки важким тягарем лягла нашому народові, навіки наклала йому болюче тавро...

А там за татарами йшла Литва, а за Литвою Польща, а за Польщею Москва — так Україна спадала з обіймів в обійми, йшла без спочинку, йшла без змоги спинитись і утворити собі по серці вільне життя...

Земля, що її з давніх-давень запоїв український народ, була надзвичайно родючою, була землею надзвичайно багатою, і вона стала народові нашому на щастя й на нещастя,— вона завше муляла очі ворогам нашим і вабила їх до себе.

Проте ж земля ця дала родючі соки народу-велетню, тому народові, що виріс тут своєрідним, великим та дужим, талановитим та тямучим. І не дивлячись на всі перешкоди, що завше горою ставали йому на дорозі, народ український утворив своє власне життя, утворив велику своєрідну культуру. І можна тільки дивуватись, дивуватись і благоговіти, як це наш народ незвичайно тернистим шляхом досяг такої великої культури.

II

У який бік життя не погляньмо, скрізь побачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український.

Скрізь, на всьому поклав цей народ свою ознаку, ознаку багатої культури й яскравої талановитості. Візьмім його п і с н ю: її утворив народ наш такою, як ніхто з інших народів. Наші пісні – це тихий рай, це привабливі чари, ті чари, які всім світом признано за ними. А наші думи козачі міг скласти хіба тільки український народ...

Були часи, коли в пісні нашій кохалась навіть Велика Росія, як от в XVIII віці. Пісня наша дуже одбилась і на церковнім співанні, і тому наші співи в церкві так тягли до себе всіх чужинців «Въ царствующемъ градѣ Москвѣ возлюбиша сладкое і согласное пѣніе малороссіянъ», пише р. 1680 земляк наш Семен Полоцький*, і тому на Москві переняли наші співи, запросили до себе співаків-українців і вони навчали Москву цього «сладкого пѣнія»...

І такою ж солодкою, чарівною та привабливою зосталась пісня наша ще й досі. Зосталась такою, хоч останніми часами забороняли нам співати, гнали пісню нашу із школи, гнали із життя, а солов'ю України, Миколі Лисенкові, не дозволяли під нотами ставити слів,— дозволялось видавати самі тільки ноти... Проте голосно лунала і німа оця пісня...

Мушу згадати тут старі українські д у м и козачі, всьому світу відомі. Хто їх не знає, хто їх не чув, хто не співав!.. Вони мають велику літературну вартість; перейняті сумом, повиті журбою, думи наші роблять велике враження навіть на чужинців...

Або ось погляньмо на український о р н а м е н т. Пишна природа чарівного краю нашого сама нахиляє своїх мешканців до замилування у всякім мистецтві, і ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки крають сволоки й комиші, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко роскинулись по скринях, мисниках, на річах свіцьких та церковних**. Вироби з викла та тлиїв, плетіння, ткацтво, різьблення по дереву, наші всім відомі писанки, наші вишивки, що оздоблюють все: сорочки, очіпки, каптурі, хустки, рушники, фартухи, навіть задки на чоботях, наші плахти та килими,— все це свідчить про талановитий народ, який і тут утворив оригінальну культуру.

Подивіться на одіж нашу,— на вбрання дівоче чи парубоче, на вбрання жіноче та чоловіче: скільки там своєрідної краси, тої краси, що йде поруч з нашими вишитими лапами та привабливою піснею... Київський музей, крім того музеї Полтавський, Подільський та Катеринославський дуже виразно свідчать, що створив наш народ і з цього боку.

А коли буде в нас свій національний музей, де згуртується все, що має народ наш з орнаменту та мистецтва, тоді всім ясно стане, що і тут український народ бере почесне місце серед інших по своїй творчості.

Наше б у д і в н и ц т в о ще мало досліджено, але й те, що вже зроблено, свідчить і тут про оригінальність. Старі наші церкви, з їх пишними іконостасами, скажемо, такими, як в Києві в Воєнному Соборі, старі наші церкви самі голосно росказують про талановитість народу, що їх будував. На жаль, тільки, що р. 1800 цар Павло I заборонив нам будувати церкви українського стилю, з трьома банями...

Український народ витворив і своє оригінальне п р а в о, те право, що його не змогли зіпсути ніякою російською нівеліровкою. Ще в XI віці народ наш склав вже перший писаний збір законів під назвою «Руська Правда». До нашого права колись добре прислухались, і за царя Олексія Михайловича обіруч скористали з його і до «Кормчої» 1650 р*. і до «Уложенія» 1649 р. Сотні тисяч актів по архивах у Варшаві, Вільні та Київі виразно свідчать про оригінальність нашого права, а також про те, що суд був у нас своєю рідною мовою...

Народ український утворив свою ц е р к в у, що в старі віки дуже одріжнялась од церкви московської,— одріжнялась службою, одріжнялась обрядами та звичаями. Сила цих ріжниць лишилася ще й досі в нашій церкві, і ніяка нівеліровка пайсв. Синоду не змогла їх вивести.

І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою. Народ український утворив свої звичаї, як от родини, хрестини, похорон, свої вірування й переконання, утворив свої обставини життя, зачісування кіс («хохол», «оселедець»), свій музичний струмент, свої страви, свій танок,— і все таке, що надає йому оригінальності і одріжняє од інших народів; було колись у нас був навіть свій календар, і рік наш не припадав до московського.

А наша м о в а вкраїнська, чарівна наша мова, всім світом вже признана за одну з найзвучніших, наймелодійніших мов. Серед слав'янських мов наша мова найбагатша на лексіку, найвиразніша на синтактику. Синоніміка нашої мови найбагатша, і ми маємо деколи на один вираз десятки слів; от, скажемо, на вираз г о в о р и т и ми маємо: говорити, казати, балакати, мовити, гомоніти, гуторити, повідати, торочити, точити, базікати, цвенькати, гергогати, бормотати і кожне слово має свій власний одтінок...

Наша мова донесла чистою силу старовини, і тому без знання нашої мови нема доброго знання мов слав'янських...

III

Л і т е р а т у р а наша зачалася дуже давно. Ми перші просвітились християнством, і вже потім попередавали його на північ. Разом з християнством зачалась у нас і література,

---

* «Псалтырь риемованная», Москва 1680 р., лист. 5.

** М. Біляшевський. Про український орнамент «Записки Укр. Наук. Тов. у Київі». кн. III 1908 р. ст. 49.

* До цієї «Кормчої» брали з требника Петра Могили; на «Уложенії» одбився вплив Литовського Статуту.

що скоро набула собі великої ваги, де ми ще з початку її маємо такі твори, як от «Збірники Святослава» 1073 та 1076 р., старі Літописи, «Руська Правда» XI в., «Слово о полку Игоревѣ» кінця XII в., Патерик Печерський XIII віку і т. і., та певне і Остромірова Євангелія 1056—1057 р. писана в Київі; сюди треба додати ще довгу низку книжок до церковного вжитку, що були в нас в XII та XIII віках.

З початку літератури нашої були вже письменники, що вславили себе літературними творами, як от: св. Іларіон XI в., преп. Феодосій Печерський (1074 р.), пр. Нестор XI в.; чернець Яків XI в., Кирило Туровський (1130-1182), Серапіон Володимерський, игумен Даніїл, Володимер Мономах і багато інших...

Татарські погроми зменшили нашу літературну продукцію, проте спинити її вони не змогли. Значіння Київа на якийсь час падає, адміністративний центр помалу посовує на північ, до Москви, а разом з цим сунуть до Москви і наші українські письменники і збагащають московську літературу. Вже в XIV віці оддають Москві знання та сили наші славнозвісні митрополити — св. Петро волинець (†1326) та св. Олексій черніговець (†1373). «Собственныя литературныя силы Москвы, — пише проф. А. С. Архангельський, — на первыхъ порахъ крайне незначительны, — вѣрнѣе сказать, ихъ совсѣмъ нетъ: и въ области литературы до самаго конца XV вѣка Москва живетъ чужим добромъ»*, там працюють українці, серби, греки та болгари. І коли порівняти Київ з Москвою, то, каже той же проф. Архангельський — «не только въ XIV вѣкѣ но и въ XV вв., въ отношеніи литературномъ Москва несравненно ниже Кіева XII вѣка»**, цеб-то, Київ опередив Москву своєю культурою на цілих три віки...

Татарський погром не спинив культури нашої, і коли Україну заносіла Литва, то не змогла вона знести культури вкраїнської і сама швидко перейнялася культурою нашою, і ця культура мала спроможність йти собі вперед. І ми бачимо, що мова вкраїнська зробилась тоді державною мовою, — нею вчили по школах, нею вчили по церквах, нею суд вели і нашою мовою балакали і вища старшина і в королівськім дворці.

Все це дало родючий грунт, аби культура наша прямувала вперед, і вже в XVI віці культура українська набула великої ваги. Це була значна культура, і дух українського народу проявив себе великим таланом і на грунті літературному, і на грунті науковому. Культура наша вабила до себе, і ми бачимо, що до нас де-коли втікають з Москви, де тоді ще й не благословляло на день, втікають такі люде, як от за царя Івана Грозного князь Андрій Курбський або друкар Іван Федорів...

Закладаються у нас нові огнища, що боронять рідну культуру і старо-батьківську віру од унії, а в місті Острозі, на чолі з незабутнім патріотою вкраїнським кн. К. Острожським (†1533) у другій половині XVI віку зароджується славна Академія Острожська. І коло цеї академії згуртувалися кращі сини України, її кращі наукові сили, що повели вперед і рідну літературу і рідну культуру.

Розпочалась велика літературна продукція, вінцем якої була славна праця того часу — Острожська Біблія 1581 р. Це була величезна праця, бо прийшлося всі книжки святого письма перевіряти з першотворами грецькими, єврейськими та латинськими. Це була найперша повна друкована Біблія не тільки на сході слав'янства, але навіть серед всього слав'янського миру. І коли потім, більш як через вісімдесят років, в 1663 р. спромоглась на друковану Біблію і Москва, то вона простісінько передрукувала нашу Острожську Біблію...* Біблія ця була поширена по всьому слав'янському миру і скрізь мала велику пошану.

IV

XVII вік — це золотий вік нашого письменства і нашої культури. Київ зробився центром української науки, став нашим Парижем, «розумною головою», як писав тоді про його Лазар Баранович, і коли бували на Вкраїні проїзжі чужинці, їх дивувала величезна наша культура.

Так, Павло Алеппський, що р. 1653-го попоїздив Україною, писав про нас, що ми «люде вчені, кохаємось в науках та законах, що ми гарні знавці риторики, логіки і всякої філософії... По всій козацькій землі — пише він, — починаючи з Рашкова, дивний та гарний факт спостерегали ми: всі вони, за невеликим винятком, грамотні, навіть більшість їхніх жонок та дочок уміють читати й знають порядок служб церковних та церковні співи: священики навчають сиріт і не дають їм тинятись неуками по улицях... А дітей у їх більше, ніж трави, і всі діти вміють читати, навіть сироти»...*

Нахил до науки, терпимість до ворогів, яскрава талановитість, логічність в думках — це прикмета освіченого письменника-українця XVII віку.

На Вкраїні з'являється сила книжок, по містах закладаються великі бібліотеки. Широкою річкою пливуть ці книжки з-за кордону, не меншою ж річкою пливуть вони і з своїх друкарень, а їх тоді зародилася сила.

І коли ми читаємо вкраїнські книжки XVII віку, нас дивує величезна ерудиція її авторів, дивує справжній науковий метод, дивує чистота логіки думок. Україна дала тоді силу книжок зо всіх боків культури і займала друге місце по культурі серед всього слав'янського миру, — уступаючи перше місце тільки полякам.

---

* Проф. А. С. Архангельський, Изъ лекцій по исторіи русской литературы, Казань, 1913 р. ст. 493—494.

** Там же, ст. 493.

* Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Димитрій Ростовській и его время. Спб. 1891 р., ст. 122.

* «Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описанное его сыномъ архидіакономъ Павломъ Алеппскимъ». Переклад з арабської мови Г. Муркоса, Москва, 1897 р., т. II ст. 2 та 15. Див. ще «Сборникъ матеріаловъ для исторической топографіи Кіева», 1874 р., ст. 74.

Україна ніколи не лякалась західної культури, і західний вплив широко котився до нас. Кращі люде наші частенько їздили до закордонних університетів кінчати там своє виховання. І от західна культура йшла до нас, йшла не тільки в науку та літературу; але йшла й до життя, де магдебургське право та цехи зробились у нас своїм рідним.

В XVI та XVII віці повстали у нас значні культурні центри з своїми школами, з своїми друкарнями, з своїми вченими людьми. Такими центрами були: Острог, Дермань, Євю, Кутеїнський монастир, Рахманов, Чернігів, Новгород-Сіверський, Луцьк, Почаїв, Винниця, Гойск і багато инших, не кажучи вже про Київ, Львів та Вільну,— де скрізь творилось тоді однакове діло.

Українська література того часу, за віки XVI та XVII знає велику низку славних прізвищ, як от Яків Кам'янчанин, Клирик Василій, Христофор Філалет, Іван Вишенський, Захар Копистенський, Єлисей Плетенецький, брати Лаврін та Степан Зизанії, Кирило Транквилліон Ставровецький, славний митрополита Петро Могила, Касіян Сакович, Сильвестр Косов, Тарасій Земка, Феодосій Сафонович, Гаврііл Домецький, Іннокентій Манастирський, ієромонах Климентій (поет) і багато инших...

Україна утворила в XVII віці свою оригінальну проповідь і ми мусимо згадати славних Леонтія Карновича, Лазаря Барановича, Іоанникія Галятовського, Антонія Радивиловського і силу менших імен...

V

Українська наука в той же час досягла великої міри. На Вкраїні написано було багато книжок, і вони стали науковими підвалинами не тільки в самій Україні, але й по всьому слав'янському миру. «Синопсис» 1674 р. Іннокентія Гизеля († 1684 р.) перейшов і на Москву, мав великий вплив на історіографію XVII та XVIII віку, був там підручною шкільною книжкою до самого XIX віку і мав безчисленну силу видань аж до 60-х років минулого століття.

Українці здавна любили філологію і кохались у мовознавстві. Ще в 1596 році вийшла українська граматика та український словник Лаврентія Зизанія. А граматика Мелетія Смотрицького 1619 року придбала славу своєму авторові і була перекладена майже на всі слав'янські мови. Багато раз перекладали її та друкували на Москві і там вона була шкільною книжкою аж до 1755 року, коли її почала заступати граматика Ломоносова. І на Москві запанував правопис Смотрицького, і держався там майже три століття і оце тільки тепер Москва скасовує старий правопис, що дав їм українець Смотрицький.

Мушу згадати ще «Лексиконъ Славяно-росскій» 1627 р. Памви Берынди. Це один з перших великих і значних словників українською мовою. Словник цей мав великий вплив і його друковано майже по всіх слав'янських землях.

В той же час, ще з самого початку XVII-го віку (1615 р.) — у Києві повстає велике наукове огнище,— славна Могилянська Академія, і до нас у науку посилають своїх кращих синів всі православні слав'янські і не слав'янські землі,— їдуть серби, болгари, їдуть румуни, їдуть з Москви.

І українська наука простує все вперед, література шириться і значно більшає.

На Вкраїні вперше почали писати вірші і потім навчили писати їх і Москву.

Драматична література досягла у нас великої міри, і йшла ця література без перерви і в XVIII віці, і в XIX аж до наших часів. І тут ми маємо славні прізвища старих українських драматургів XVII та XVIII віку: Феофана Прокоповича, Лаврентія Горки, Димитрія Ростовського, Сильвестра Ляскоронського, Мануїла Козачинського, Митрофана Довгалевського, Івана Некрашевича, Іннокентія Мигалевича, Варлаама Лащевського, Георгія Конисського, Георгія Щербацького, Семена Полоцького і силу инших, і силу тих, що не захотіли оставити на драмах свого прізвища.

VI

Культура наша увесь час тоді була значно більшою од культури московської. Тому нема нічого дивного, що наші вкраїнці рано почали сунути в Москву, де їм давали великі посади. Ще в XIV і XV віках на Москві було вже немало вкраїнців, а в XVI віці їх часто кличуть туди на службу. А з 1654 року, з року приєднання України до Москви, цей рух на Москву прибрав великого розміру, і з того часу земляки наші «начаша приходити въ великороссійское царство и водворятися»*. Москва бачила культуру вкраїнців, охоче приймала їх до себе і добре платила. І тому в «далеку Московію», в «московскія страни» перейшло багато людей, що придбали там слави і собі і своїй Україні; згадаймо хоча б Арсенія Сатановського, Єпифанія Славинецького, старця Феодосія, Дамаскина Галицького, Семена Полоцького, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Димитрія Ростовського і силу инших.

Кращі люде на Москві, як от патріархи Никон та потім Адріан, сам цар Олексій Михайлович, боярин Ртищев, Сильвестр Медведів, цар Федор, князь Василь Голицин, царівна Софія,— кращі люде ці завше дружились з українцями, шанували і боронили їх.

Земляки наші, опинившись на Москві, хутко занесли туди «ересь новую» — почали по церквах казати проповіді. На Вкраїні це було звичайним ділом, от же в Москві можна було якусь там проповідь тільки хіба прочитати із книжки. І з цього зразу земляки наші придбали собі ворогів. «Заводите вы, ханжи,— лаяли їх,— ересь повую, людей въ церкви учите, а мы людей прежъ сего въ церкви не учивали... Бѣса вы имѣете въ себѣ и всѣ ханжи»...**

А один з орловських священників, що перейняв був собі у вкраїнців церковну казань, так скаржився: «Мало было у меня истинныхъ любителей,— почти всѣ дышали ненавистью...

---

* Рукоп. Синод. № 452 л. 13 об.

** «Правосл. Собесѣдникъ» 1872, р. II, ст. 485-486.

Всьмъ я былъ въ камень претыканія; всь другъ друга подговаривали не слушать ученія моего, думая, что я ввожу новости. Были у насъ,- говорили они,— к прежде священники добрые и честные, а такъ не дѣлали, жили попросту, а мы были въ изобиліи... А этотъ откуда вводитъ странное?»* ... Але сплинув час, і українська проповідь запанувала в Москві і лишилась там аж до нашого часу...

Ще більше за людей посунули на Москву українські книжки. Змістом своїм на Москві це була велика новина і книжки наші тягли до себе всіх цікавих людей. І скоро книжки наші розійшлися по всім московському царстві, вкрили всю велику державу. Книжки до читання, книжки церковні, шкільні підручники, наукові твори — все це сунуло на Москву з України.

І навіть і зараз сливе що й не знайдете в Росії архиву, чи бібліотеки, чи просто церкви, де б не було якоїсь старої української книжки.

А коли придивимось до записів на цих книжках, то побачимо, що наша книжка вкрила Росію од Вологди до Астрахані... Сила українських книжок була в бібліотеках царів, патріархів, єпископів, бояр, як була їх сила і у простих грамотних людей...

Але мови нашої не всі розуміли, тому рано почали перекладати потрібні книжки наші на Московську мову; так переклали в XVII віці твори Галятовського, Смотрицького, Димитрія Ростовського, Петра Могили, Транквиліона, Гизеля і багато инших.**

І український вплив широкою річкою подався на Москву, і де-далі ширшав все більше та більше. Українці принесли з собою всю свою велику культуру, і вплив їхній одбився в Москві і на будівлі, і на малюванні, на одежі, на співах, на музиці, на звичаях, на праві, на літературі і навіть на самій московській мові.

Все життя складалося так, що ставало неможливим прожити без вкраїнця. Всяких ремесників доставали з України; українці ж готовили всякі сукна, порох і т. и. Патріарха Никон їздив в українській бричці. Царські потіхи улаштовують теж українці. Цар достає собі з України садовників; навіть чоловіка,... «который горазд хлѣбовъ и пироговъ печь», просять з нашого краю...***.

Взяла Москва од нас навіть стару нашу назву Русь, бо це ми були перше руський народ і це ми оддали Москві свою назву. Ще відомий автор «Исторіи Руссовъ» в XVIII віці скаржився на це і писав: «Извѣстно, что прежде мы были то, что теперь московцы: правительство, первенство и самое названіе Руси отъ насъ къ нимъ перешли. Но мы теперь у нихъ какъ притча во языцѣхъ. ****

Такий був вплив України на Москву в XVII віці. «Кіевляне,— каже проф. А. Архангельський,— при всемъ передубѣжденіи противъ нихъ Москвы, уже со второй половины XVII вѣка въ Московской Руси — хозяева положенія, лучшіе, наиболѣе выдающіеся здѣсь дѣятели»*.

Українці щиро оддавали Москві всі свої сили, всі свої знання; це вони підготовили родючий грунт до реформ Петра Першого, і вони ж таки були його найближчими помічниками, коли прийшлося ці реформи проводити до життя...

VII

Українці завше були новаторами, завше перед вели у всяких новинах та реформах. Тому не диво, що на Москві вкраїнців не злюбили і завше скоса поглядали на їх, особливо вище духовенство. Ще р. 1653 царя просили з-за вкраїнців «не принимать въ совѣтъ иностранныхъ монаховъ, ересей нововодителей»**.

І українців завше прозивали єретиками, і завше просили царя не пускати їх до Москви.

І коли українець попадався до рук цеї консервативної партії, він не міг легко вийти на волю. Так, р. 1561 до Москви приїхав українець-чернець Яків (Ісайя) Кам'янчанин, де його й спіткали всякі «бесчестіе, и злостраданіе, озлобленіе и наруганіе», — вороги зняли поголоску, ніби Яків єретик...

І бідного монаха схопили і вислали перше до Вологди, а потім заслали в Ростов; там його вкинули у в'язницю, де Яків і просидів 20 довгих років і написав де-кілька гарних творів.***

Коли за патріарху став Іоаким, людина майже без всякої освіти, він зненавидив українців і навів на їх цілий погром. Він бачив, як вся Росія зачитувалась українськими книжками і почав лякатись, аби од книжок тих не пішло якоїсь єресі.

І патріарха добився, щоб собор 1690 р., осудив українські книжки. І признано було тоді єретичними багато українських книжок С. Полоцького, П. Могили, Транквиліона, Галятовського, Барановича, Радивиловського і инших... На книжки наклали «проклятство и анафему, не точію сугубо и трегубо, но и многогубо»****, а деякі кат навіть прилюдно спалив на базарі...

Проте це катування ані трохи не спинило українського впливу, а згодом цар Петро одверто пристав до вкраїнців. І за ввесь XVIII вік у московському культурному житті перед ядуть, як і раніше, самі українці.

Українці заклали в Москві слав'яно-греколатинську академію, куди учителів набірали за ввесь XVIII вік сливе з самих тільки українців,

---

* «Статирь» 1683 р. Проф. Архангельський, Изъ лекцій, ст. 130.

** Проф. И. А. Шляпкинъ, Св. Дм. Ростовскій, ст. 132-133.

*** Проф. И. А. Шляпкинъ, С. Димитрій Ростовскій, ст. 64-65.

**** Исторія Руссовъ, М. 1846 р. ст. 204.

* Изъ лекцій, ст. 118.

** Челобитная Неронова р. 1653. Див. Приб. къ Твор. св. Отцевъ, ч. XIX ст. 309.

*** Проф. Д. И. Абрамовичъ, Къ литературной дѣятельности инока Камянчанина, 1913 р., ст. I-X. Див. ще рецензію: І. Огієнко «Україна» за 1914 р. кн. І ст. 123-125.

**** Проф. П. Морозовъ, Ѳеофанъ Прокоповичъ, какъ писатель. Спб. 1880 р. ст. 60.

а то й було, що коли не хватало наших професорів, то на професорські посади до Академії брали навіть студентів із Києва...

На всіх вищих духовних посадах — митрополітами, архієпископами, єпископами та ігуменами сиділи самі українці, так що за цариці Лісавети р. 1754 видано було наказа, що на архієреїв можна висвячувати і москалів...*

За Петра I та згодом і за дальших царів по Росії були засновані духовні школи та семінарії. І от учителями туди пішли самі українці, бо їх тоді вважали за найкращих педагогів.

І так в Росії аж до XIX-го віку учительські посади скрізь займали більше українці. Та й не тільки в Росії — українці їздили учителями майже по всіх слав'янських землях: вони заклали школи в Сербії та Болгарії.

На службу дозакордонних місій при дворах та посольствах завше кликали українців, — і вони служили в Голландії, Лондоні, Константинополі, Венгрії, Варшаві, Пекіні, Відні і по инших місцях.

Катехизис віри на Москві впорядкували українці; найкращі твори проти розколу написали вони ж. В московських церковних книжках була сила помилок — і ці книжки перевіряли теж українці.

А коли цариця Лисавета роспочала нову біблію, то справа ця довго не лагодилась, аж поки не покликали українців (Варлаама Лащевського та Гедеона Сломинського) і вони впорядкували р. 1751 повну біблію, впорядкували так, як її друкують ось і зараз **.

Коли на Москві починалась нова літературна мова, то над цею московською літературною мовою багато попрацювали наші ж українці — вони дали кращі зразки її, вони оставили на Москві свою вимову, вони принесли в російську мову силу чужоземних слів, які там лишилися й до нашого часу...***.

І в який би бік життя московського ми не глянули, скрізь в XVII та XVIII віці побачимо українців. Їх так часто кликали до Росії, що р. 1745-го встановили навіть для тих, кого викликали, таксу прогонних од Києва: до Москви за 890 верстов: літом видавали українцям 28 карб., а взимку 20 карб., до Петрограду за 1124 верстві: літом 44 карб. 50 коп., а зімою 36 карб. 50 коп...****.

І вкраїнці невпинно їздили в Москву і потроху переносили туди свою культуру. Вони доклали сил своїх на всім збудуванні нового московського життя: вони заклали там науку, вони повели літературу, вони утворили школу...

Самий навіть Петроград будували вкраїнці, — і ця столиця стоїть на наших костях, як нашими ж костями вкрито і північні канали, що їх будували теж українці...

VIII

Така була наша культура за давніх віків, такою ж вона дойшла і до XIX-го віку.

Але культуру нашу було перервано, її розвитку заступили дорогу. Ані оден народ не знає в своїм житті такого терпистого шляху, якого зазнали українці...

Ми завше щиро несли на Москву свою культуру, свою науку, а вона сама тільки й марила, що про русифікацію.

Почалась русифікація поволі, давно і навіть цар Олексій Михайлович вже наказував українцям: «раздѣленіе съ поляками сотворите какъ нѣрою такъ и чиномъ: хохлы, которые у васъ на головахъ, постригите». Почалось з хохлів, але скінчилось душею...

І вже р. 1720 октября 5 дня високайше було наказано: «въ Кіево-Печерской и Черниговской типографіяхъ вновь книгъ никакихъ, кромѣ церковныхъ прежних изданій, не печатать, да и оныя церковныя старыя книги для совершеннаго согласія съ великороссійскими такими жъ церковными книгами справливать прежде печати, дабы никакой розни и особливого нарѣчія въ оныхъ не было; другихъ же никакихъ книгъ ни прежнихъ ни новыхъ изданій, не обявя объ оныхъ въ Духовной Коллегіи и не взявъ отъ оной позволенія, не печатать, дабы не могло въ такихъ книгахъ никакой церкве восточной противности и съ великороссійською печатію несогласія произойти»*.

Це був тільки початок. Катерина II вже рішуче стала проти України і повела велику русифікацію. А вже в XIX віці було одверто зроблено три великих погроми на нашу культуру, — це недоброї пам'яті накази з років 1863, 1876 та 1881-го...

Проте всі ці погроми не здолали великої нашої культури, бо міцне було коріння, що зросло за попередні віки. І не дивлячись на заборони, українська продукція більшала, культура наша все зростала.

IX

За XIX вік література наша зросла і стала в рівень з великими світовими літературами. Літературна нива наша знає сотні прізвищ, і серед них знаходимо силу поважних, як от — Котляревський, Гулак-Артемовський, Куліш, Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Нечуй-Левицький, Мирний, Глібов, Руданський, Старицький, Свідницький, Коцюбинський і сила-силенна инших.

Сюди ж треба додати славних письменників з-за кордону, з Галичини, як от — Франко, Федькович, Стефаник, Бордуляк і теж ще силу-силенну.

Наша література зразу стала на певний народний грунт, одразу виявила себе великою демократичністю. От чому на літературу нашу одразу ж звернули увагу навіть в Європі; твори Шевченкові перекладено майже на всі великі

---

* Проф. Н. Петровъ, Акты, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, т. II, ст. 116.

** Проф. Н. Петровъ, Акты, т. I ст. 366, 368-370.

*** Н. И. Огіенко, Объ иностранныхъ словахъ, вошедшихъ въ русскій языкъ при Петрѣ Великомъ; «Русск. Фил. Вѣстн.» за 1911 р. кн. 3-4.

**** Проф. Н. Н. Петровъ, Акты, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, т. I, ч. I, ст. 346.

* Проф. Н. Петровъ, Акты, т. V, ст. 161.

світові мови, перекладено їх і на всі слав'янські мови; ці переклади на світові мови почались ще з 50-х років минулого століття, коли було перекладено на французьку та німецьку мови твори Квітки-Основ'яненка та Марка Вовчка, і переклади ці не припиняються аж до нашого часу.

Наша драматична література, що завше і в давніші віки була у нас поважною, набула собі великої ваги. Тут ми маємо твори Старицького, Кропивницького, Карпенка-Карого, Грінченка і силу инших. І не дивлячись на всякі заборони і погроми, театр український придбав собі почесне місце серед театрів Європи, маючи такі славні прізвища, як от Кропивницький, Саксаганський, Карпенко-Карий, Садовський, Заньковецька.

Багато земляків наших одірвалось од рідного грунту і перейшли на грунт московський. Але й там вони виявили талановитість нашу, прославили себе і свою Україну; згадаймо хоча б наших Рубана, Максимовича-Амбодика, Козицького, Бантиш-Каменського, Сохацького, Наріжного, Капниста, Богдановича, Гнідича, Гоголя, Короленка, наших філософів Веланського та Юркевича і силу инших.

За XIX вік український народ дав велику низку славних дослідників наукових. І зараз українська наука може сміло ставати поруч з західною наукою. Нагадаю славні прізвища українців-професорів: Гулак-Артемовський, Метлинський, Костомарів, Головацький, Максимович, Бодянський, Потебня, Драгоманів, Антонович, Пильчиків, Чубинський, Житецький, Огоновський, Багалій, Франко, Кримський, Грушевський, Сумцов, Вовк, Студинський, Петров, Мордовець і велике число инших. Всі вони повели рідну науку, придбали славу собі й Україні і більшість з їх відома навіть Європі.

А наша Академія — «Українське Наукове Товариство» у Львові та Київі за 44 роки свого існування (з р. 1873) придбало собі почесну славу і серед усіх слав'ян і навіть в Європі, і видало силу наукових праць.

Не можу не згадати тут і тих славних приятелів наших, що багато попрацювали на нашому грунті і боронили нас в найпагальші часи, — це славні академики И. Срезневський, А. Пипин, В. Перець, Ф. Корш, А. Шахматов і инші.

Мушу тут з пошаною згадати і Російську Академію Наук, що ще р. 1905-го голосно на всю Росію заявила: «малорусское населеніе должно имѣть такое же право, какъ и великорусское, говорить публично и печатать на родномъ языкѣ»...*

X

Я ще мушу зазначити, що українська культура завше одзначалась великою, справжньою демократичністю. Я вже казав, що українці в Москві за XVI-XVII-XVIII віки завше були сіячами ліберальних думок, завше були передовими людьми, за що їм доводилось багато перетерпіти, а то й покласти життя. Все життя українське, увесь державний наш лад повсякчасно був демократичним.

Нагадаю хоча б нашу Київську Академію, де вкупі з сином гетьманським сиділо мужиче дитя. Так, р. 1737 в цій Академії навчались: дітей козацької старшини 22, офицерських 1, ратушних чиновників 2, купецьких 6, простих козаків 84, міщан 66, ремесників 7, мужичих дітей 39...*

І ці мужичі діти часто з Академії їздили за кордон і в закордонних університетах кінчали своє виховання...

Народ наш завше був вільним, завше поривався до науки. В XVII та XVIII віках по всій Україні кожне село мало свою школу, грамотність була великою...

Але з півночі насунула до нас неволя, з р. 1785-го цариця Катерина оддала народ наш у тяжке кріпацтво, позачиняли наші школи і темрява вкрила тихий наш край...

Проте кайдани кріпацтва не здолали народу нашого, і він вирвався з їх міцний та талановитий...

От така наша культура. Куди б ми не глянули, скрізь побачимо, як багато утворив наш народ. Культура наша велика, оригінальна, самостійна, і серед слав'янських народів займає почесне місце, бере одне з перших місць.

Я не міг тут докладно росказати про всю нашу культуру, про все те, що віками утворив талановитий український народ, — я це зроблю на своїх лекціях. Проте вже й з того, що я коротко росказав, можна ясно бачити, що народ з такою культурою повинно мати такі ж самі форми свого державного життя...

В день великого нашого національного свята, в той день, коли закладаємо новий Університет, нове наукове огнище, я й хотів пригадати вам про українську культуру.

Нехай же огнище наше стане на чолі цієї культури, нехай веде її все вперед та вперед, нехай покаже всьому світові всю силу нашого таланту та нашої вдачі.

Нехай воно сяє ясним світом знання, тим живим волум'ям, що світить все життя наше і покаже правдиву стежку народові нашому, стежку до тихого щастя, до бажаної волі, ту стежку, якої повсякчасно шукали ми цілі віки...

Йшли ми тернистими шляхами, бувало, знеможені падали на дорозі, але ж ніколи ми не спиняли своєї роботи і все простували вперед та вперед...

Нехай же нове огнище наше освітить нам і тепер ще тернистий наш шлях, нехай світить нам більше, бо край цього шляху вже видно, вже благословило на день, вже видно обітовану землю, про яку віки марили кращі сини України...

Київ. 5.X.1917.

* Записка Академіи Наукъ, объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго слова, Спб. 1905 р.

* Проф. П. Н. Петровъ. Акты, относящіеся къ исторіи Кіевской Академіи, т. I ч. II ст. VII.

НОВИЙ ЗАВІТ
ГОСПОДА НАШОГО ІСУСА ХРИСТА

Від Марка святе благовіствування

Глава 1

(Продовження)

23 У їхній синагозі був чоловік, який мав у собі духа нечистого, і закричав:

24 облиш, що Тобі до нас, Ісусе Назарянине? Ти прийшов погубити нас! знаю Тебе, хто Ти, Святий Божий.

25 Але Ісус заборонив йому, кажучи: замовкни і вийди з нього.

26 Тоді дух нечистий, стрясши його і скрикнувши сучним голосом, вийшов з нього.

27 І вжахнулися всі, так що один одного питали: що це? що це за нове вчення, що Він і духам нечистим повеліває владно, і вони слухають Його?

28 І швидко розійшлася про Нього чутка по всій країні Галілейській.

29 Вийшовши невдовзі з синагоги, прийшли до господи Симона і Андрея, з Яковом та Іоанном.

30 Теща ж Симонова лежала в гарячці, і зразу сказали Йому про неї.

31 І, підійшовши, Він підняв її, взяв її за руки, і гарячка зараз же залишила її, і вона почала служити їм.

32 Надвечір, коли заходило сонце, приносили до Нього всіх недужих і біснуватих.

33 І все місто зібралось біля дверей.

34 І Він зцілив багатьох, що страждали всякими недугами, вигнав багатьох бісів, і не дозволяв бісам говорити, що вони знають, що Він Христос.

35 А вранці, вставши вдосвіта, вийшов і пішов у безлюдне місце, і там молився.

36 Симон і ті, що були з ним, пішли за Ним.

37 і, знайшовши Його, кажуть Йому: всі Тебе шукають.

38 Він говорить їм: ходімо в найближчі села та міста, щоб Мені і там проповідувати; бо Я для того прийшов.

39 І Він проповідував у синагогах їхніх по всій Галілеї і виганяв бісів.

40 Приходить до Нього прокажений і, благаючи Його та падаючи перед Ним на коліна, говорить Йому: якщо хочеш, можеш мене очистити.

41 Ісус, змилосердившись над ним, простягнув руку, доторкнувся до нього і сказав йому: хочу, очистися.

42 Після цього слова проказа зараз же зійшла з нього, і він став чистим.

43 І, глянувши на нього суворо, негайно відіслав його

44 і сказав йому: гляди ж, нікому нічого не кажи, але піди покажись священикові і принеси за очищення твоє, що повелів Мойсей, на свідчення їм.

45 А він, вийшовши, почав розголошувати і розказувати про подію, яка сталася, так що Ісус не міг уже явно ввійти до міста, але перебував зовні, в безлюдних місцях. І приходили до Нього звідусіль.

Глава 2

1 Через кілька днів знову прийшов Він до Капернаума, і чути було, що Він у домі.

2 Зразу ж зібралося багато людей, так що вже біля дверей не було місця, і Він говорив їм слово.

3 І прийшли до Нього з розслабленим, якого несли четверо;

4 і, не маючи можливості наблизитись до Нього через багатолюдність, розкрили покрівлю дому, де Він був, і, прокопавши її, спустили постіль, на якій лежав розслаблений.

5 Ісус, побачивши віру їхню, і говорить розслабленому: чадо! прощаються тобі гріхи твої.

6 Тут сиділи деякі з книжників і помишляли в серцях своїх:

7 чому Він так богохулить? хто може прощати гріхи, крім одного Бога?

8 Ісус, відразу дізнавшись духом Своїм, що вони так помишляють у собі, сказав їм: навіщо так помишляєте в серцях ваших?

9 Що легше? чи сказати розслабленому: прощаються тобі гріхи? чи сказати: встань, візьми постіль свою і ходи?

10 Та щоб ви знали, що Син Людський має владу на землі прощати гріхи,— говорить розслабленому:

11 тобі кажу: встань, візьми постіль твою та йди до дому твого.

12 Він зараз же встав і, взявши постіль, вийшов перед усіма, так що всі дивувались і прославляли Бога, кажучи: ніколи нічого такого ми не бачили.

13 І вийшов Ісус знову до моря; і весь народ ішов до Нього, і Він учив їх.

14 Проходячи, побачив Він Левія Алфеєвого, що сидів на митниці, і сказав йому: йди за Мною. І він, вставши, пішов за Ним.

15 І коли Ісус возлежав у господі його, возлежали з Ним і ученики Його і багато митарів та грішників: бо багато їх було, і вони йшли за Ним.

16 Книжники й фарисеї, побачивши, що Він їсть з митарями і грішниками, говорили ученикам Його: як це Він їсть і п'є з митарями і грішниками?

17 Почувши це, Ісус говорить їм: не здорові потребують лікаря, а хворі; Я прийшов покликати не праведників, а грішників до покаяння.

18 Ученики Іоаннові та фарисейські постили. Приходять до Нього і кажуть: чому ученики Іоаннові та фарисейські постять, а Твої ученики не постять?

19 І сказав їм Ісус: чи можуть постити сини чертогу шлюбного, коли з ними жених? Доки з ними жених, не можуть постити.

20 Прийдуть же дні, коли заберуть від них жениха, і тоді поститимуть у ті дні.

21 Ніхто до старої одежі не пришиває латки з нової тканини: інакше нове пришите віддере від старого, і дірка буде ще гірша.

22 І ніхто не вливає вина молодого в міхи старі: інакше молоде вино прорве міхи, і вино витече, і міхи пропадуть; але вино молоде треба вливати в міхи нові.

23 І довелось Йому в суботу проходити через посіви; і ученики Його дорогою почали рвати колоски.

24 І фарисеї сказали Йому: дивись, що вони роблять у суботу, чого не слід робити?

25 Він сказав їм: невже ви ніколи не читали, що зробив Давид, коли терпів нужду, зголоднів сам і ті, що були з ним?

26 Як увійшов він у дім Божий за первосвященика Авіафара і їв хліби предложення, яких не повинен їсти ніхто, крім священиків, і дав тим, що були з ним?

27 І сказав їм: субота для людини, а не людина для суботи;

28 тому Син Людський є господар і суботи.

Глава 3

1 І знов прийшов до синагоги. Там був чоловік, який мав усохлу руку.

2 І стежили за Ним, чи не зцілить його в суботу, щоб звинуватити Його.

3 Він же говорить чоловікові, котрий мав усохлу руку: стань посередині.

4 А їм говорить: чи годиться в суботу добро робити, чи зло робити? душу спасти, чи загубити? Вони ж мовчали.

5 І, глянувши на них з гнівом, уболіваючи за жорстокість сердець їхніх, говорить тому чоловікові: простягни руку твою. Він простягнув, і стала рука його здорова, як друга.

6 Фарисеї, вийшовши, зразу ж радилися з іродіанами проти Нього, як би погубити Його.

7 Але Ісус з учнями Своїми відійшов до моря; і за Ним пішло багато народу з Галілеї, Іудеї,

8 Єрусалима, Ідумеї та з-за Йордану. І ті, що живуть в околицях Тиру та Сидону, почувши, що Він робив, йшли до Нього у великій кількості.

9 І сказав учням Своїм, щоб готовий був для Нього човен, через багатолюдність, аби не тіснилися до Нього.

Лукас Кранах-старший. Бенкет Ірода. 1531. Дерево. Олія.

10 Бо багатьох Він зцілив, тому ті, які мали рани, кидались до Нього, щоб торкнутись Його.

11 І духи нечисті, коли бачили Його, падали перед Ним і кричали: Ти Син Божий.

12 Та Він суворо забороняв їм, щоб не робили Його відомим.

13 Потім зійшов на гору і покликав до Себе, кого Сам хотів; і прийшли до Нього.

14 І обрав з них дванадцять, щоб були з Ним і щоб посилати їх на проповідь,

15 і щоб вони мали владу зціляти від недугів і виганяти бісів;

16 і поставив Симона, давши йому ім'я Петро,

17 Якова Зеведеєвого та Іоанна, брата Якова, давши їм імена Воанергес, тобто «сини громові»,

18 Андрія, Филипа, Варфоломея, Матфея, Фому, Якова Алфеєвого, Фаддея, Симона Кананита

19 та Іуду Іскаріотського, який і зрадив Його.

20 Приходять у дім; і знову збирається народ, так що їм неможливо було і хліба їсти.

21 І, почувши, ближні Його пішли взяти Його, бо говорили, що Він не при собі.

22 А книжники, які прийшли з Єрусалима, говорили, що Він має в Собі Веельзевула і що виганяє бісів силою бісівського князя

23 І, покликавши їх, говорив їм притчами: як може сатана виганяти сатану?

24 Якщо царство розділиться само в собі, не може встояти царство те;

25 і якщо дім розділиться сам у собі, не може встояти дім той;

26 і якщо сатана повстав сам на себе і розділився, не може встояти, але прийшов кінець його.

27 Ніхто, ввійшовши в дім сильного, не може пограбувати речей його, якщо раніше не зв'яже сильного, і тоді розграбує дім його.

28 Істинно кажу вам: простяться синам людським усі гріхи та ганьба, якою б вони не ганьбили;

29 хто ж ганьбитиме Духа Святого, тому не буде прощення довіку, але підлягає він вічному осудженню.

39 Це сказав Він, тому що говорили: в Ньому нечистий дух.

31 Прийшли Мати і брати Його і, стоячи надворі, послали до Нього покликати Його.

32 Навколо Нього сидів народ. І сказали Йому: ось Мати Твоя і брати Твої і сестри Твої, надворі, питають Тебе.

33 І відповідав їм: хто мати Моя і брати Мої?

34 І, оглянувши сидячих навколо Себе, сказав: ось мати Моя і брати Мої;

35 бо хто творитиме волю Божу, той Мені брат і сестра, і мати.

Глава 4

1 І знову почав навчати біля моря; і зібралося до Нього багато народу, так що Він увійшов у човен і сидів на морі; а весь народ був на землі біля моря.

2 І багато вчив їх притчами, і в навчанні Своєму говорив їм:

3 слухайте: ось, вийшов сіяч сіяти;

4 І, коли сіяв, трапилося, що одне зерно впало при дорозі, і налетіли птахи і склювали його.

5 Деяке ж упало на кам'янисте місце, де небагато було землі; і скоро зійшло, бо земля була неглибока;

6 коли ж зійшло сонце, зів'яло і засохло, бо не мало кореня.

7 Інше впало в терни; і виросли терни, і заглушили зерно, і воно не дало плоду.

8 А інше впало на добру землю і дало плід, який зійшов і виріс; і вродило в тридцять, в шістдесят і в стократ.

9 І сказав їм: хто має вуха слухати, нехай слухає!

10 Коли ж залишився Він без народу, то близькі разом з дванадцятьма запитали Його про притчу.

11 І сказав їм: вам дано знати тайни Царства Божого, а тим, зовнішнім, усе буває в притчах;

12 так що вони своїми очима дивляться і не бачать, своїми вухами чують і не розуміють, та й не навернуться, щоб відпустились їм гріхи.

13 І говорить їм: не розумієте цієї притчі? Як же вам зрозуміти всі притчі?

14 Сіяч слово сіє.

15 Посіяне при дорозі означає тих, у котрих сіється слово, але до яких, коли почують, зараз же приходить сатана і забирає слово, посіяне в серцях їхніх.

16 Так само і посіяне на кам'янистому місці означає тих, які, коли почують слово, зразу з радістю приймають його.

17 але не мають в собі кореня і непостійні; а потім, коли настане скорбота або гоніння за слово, відразу спокушаються.

18 Посіяне в тернах означає тих, що слухають слово,

19 але в яких турботи віку цього, спокуси багатством та інші пожадання, увійшовши в них, заглушають слово, і воно буває без плоду.

20 А посіяне на добрій землі означає тих, що слухають слово і приймають, і приносять плід один у тридцять, другий в шістдесят, інший в стократ.

21 І сказав їм: чи для того приносять свічку, щоб поставити її під посудину або під ліжко? чи не для того, щоб поставити її на свічнику?

22 Нема нічого таємного, що не стало б явним, і нічого не буває захованого, що не виявилося б.

23 Коли хто має вуха слухати, нехай слухає!

24 І сказав їм: примічайте, що чуєте: якою мірою міряєте, такою відмірено буде вам і додано буде вам, тим, що слухають.

25 Бо хто має, тому дасться; а хто не має, у того відніметься і те, що має.

26 І сказав: Царство Боже подібне до того, як коли чоловік кине насіння в землю;

27 і спить, і встає вночі і вдень; а як насіння сходить і росте, він не знає,

28 бо земля сама з себе родить спочатку вруно, потім колос, далі повне зерно в колосі.

29 Коли ж достигне плід, негайно посилає серп, бо настали жнива.

30 І сказав, до чого уподібнимо Царство Боже? або якою притчею зобразимо його?

31 Воно — мов зерно гірчичне, яке, коли сіється в землю, найдрібніше за всяке насіння на землі;

32 а коли посіяне, сходить і стає більше за всі злаки, та пускає великі гілки, так що під тінню його можуть укриватися птахи небесні.

33 І такими багатьма притчами проповідував їм слово, скільки вони могли слухати.
34 Без притчі ж не говорив їм; а учням на самоті пояснював усе.
35 Увечері того ж дня сказав їм: переправимось на той бік.
36 І вони, відпустивши народ, узяли Його з собою, як Він був у човні; і з Ним були інші човни.
37 І знялась велика буря; хвилі били в човен так, що він уже наповнювався водою.
38 А Він спав на кормі на узголів'ї. Його розбудили і говорять Йому: Учителю! невже Тобі байдуже, що ми гинемо?
39 І, вставши, Він заборонив вітрові і сказав морю: принишкни, вщухни. І ущух вітер, і настала велика тиша.
40 І сказав їм: що ви такі боязливі? Чому не маєте віри?
41 І страх великий напав на них, і говорили поміж себе: хто ж Цей, що і вітер і море слухають Його?

Глава 5

1 І прийшли на другий берег моря, в країну Гадаринську.
2 І коли вийшов Він з човна, зразу зустрів Його чоловік, який вийшов з гробів і мав нечистого духа.
3 він жив у гробах, і ніхто не міг його зв'язати, навіть ланцюгами,
4 бо багато разів він був скутий кайданами та ланцюгами, але розривав залізні ланцюги і розбивав кайдани, і ніхто не мав сили приборкати його;
5 завжди, вночі та вдень, у гробах і в горах, кричав він та бився об каміння.
6 побачивши ж Ісуса здалеку, прибіг і поклонився Йому.
7 і, скрикнувши гучним голосом, сказав: що Тобі до мене, Ісусе, Сину Бога всевишнього? заклинаю Тебе Богом, не муч мене!
8 Бо Ісус сказав йому: вийди, душе нечистий, з цього чоловіка.
9 І спитав його: як твоє ім'я? І він сказав у відповідь: легіон ім'я моє, бо нас багато.
10 і багато благали Його, щоб не висилав їх геть з країни тієї.
11 Паслось же там біля гори велике стадо свиней.
12 І благали Його всі біси, кажучи: пошли нас у свиней, щоб нам увійти в них.
13 Ісус відразу дозволив їм. І, вийшовши, нечисті духи увійшли в свиней; і кинулось стадо з кручі в море, а їх було близько двох тисяч, і потонули в морі.
14 Пастухи ж свиней побігли і розказали у місті та в селх. І жителі вийшли подивитись, що сталося.
15 Приходять до Ісуса і бачать, що біснуватий, в якому був легіон, сидить і вдягнений, і при здоровому розумі; і злякалися.
16 Очевидці ж розказали їм про те, як це сталося з біснуватим, і про свиней.
17 І почали благати Його, щоб відійшов від меж їхніх.
18 І коли Він увійшов у човен, колишній біснуватий просив Його, щоб бути з Ним.
19 Але Ісус не дозволив йому, а сказав: йди додому до своїх і розкажи їм, що створив з тобою Господь і як помилував тебе.
20 І пішов, і почав проповідувати у Десятиградді про те, що створив з ним Ісус; і всі дивувалися.
21 Коли Ісус знову переправився в човні на той бік, зібралось до Нього багато народу; Він був біля моря.
22 І ось, приходить один з начальників синагоги, на ім'я Іаір, і, побачивши Його, падає до ніг Його.
23 і ревно благає Його, кажучи: дочка моя при смерті; прийди і поклади на неї руки, щоб вона видужала і зосталася жива.
24 Ісус пішов з ним. За Ним йшло багато народу, і тиснули на Нього.
25 Якась жінка, що хворіла на кровотечу дванадцять років.
26 багато потерпіла від багатьох лікарів, і витратила все, що було в неї, і не дістала ніякої помочі, але їй ще погіршало,
27 почувши про Ісуса, підійшла ззаду в народі і доторкнулась до одежі Його,
28 бо говорила: якщо доторкнусь хоч до одежі Його, то видужаю.
29 І зразу припинилась у неї кровотеча; і вона відчула тілом, що зцілилася від недуги.
30 У той же час Ісус, відчувши Сам у Собі, що вийшла з Нього сила, повернувся в народі і сказав: хто доторкнувся до одежі Моєї?
31 Учні сказали йому: Ти бачиш, що народ тисне на Тебе і говориш: хто доторкнувся до Мене?
32 Але Він озирався навкруги, щоб бачити ту, яка зробила це.
33 Жінка ж, знаючи, що з нею сталося, зі страхом і трепетом підійшла, впала перед Ним і сказала Йому всю правду.
34 Він же сказав їй: дочко! віра твоя спасла тебе; іди з миром і будь здорова від недуги твоєї.
35 Коли Він ще говорив це, приходять від начальника синагоги і кажуть: дочка твоя померла; чого ще турбуєш Учителя?
36 Але Ісус, почувши ці слова, зразу говорить начальникові синагоги: не бійся, тільки віруй.
37 І не дозволив нікому йти за Собою, крім Петра, Якова та Іоанна, брата Якова.
38 І прийшов у дім начальника синагоги і бачить замішання і тих, що плакали та дуже голосили.
39 І, увійшовши, говорить їм: чого бентежитесь і плачете? дівчина не вмерла, а спить.
40 І сміялися з Нього. Він же, вислявши всіх, бере з Собою батька й матір дівчини і тих, що були з Ним, і увіходить туди, де лежала дівчина.
41 І, взявши дівчину за руку, каже їй: «таліфа кумі», що значить: дівчино, тобі кажу, встань.
42 В ту ж мить дівчина встала і почала ходити, бо була років дванадцяти. І всі, хто бачив, дуже здивувалися.
43 І Він суворо наказав їм, щоб ніхто про це не знав, і сказав: дайте їй їсти.

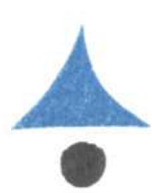

Казковий Новий Світ

Ще п'ять коротких стомлених кроків — і ми на вершині гори Караул-Аба (Сторожова). Звідси далеко видно скелясті береги півострова, посічені численними бухточками. Їх захищають від

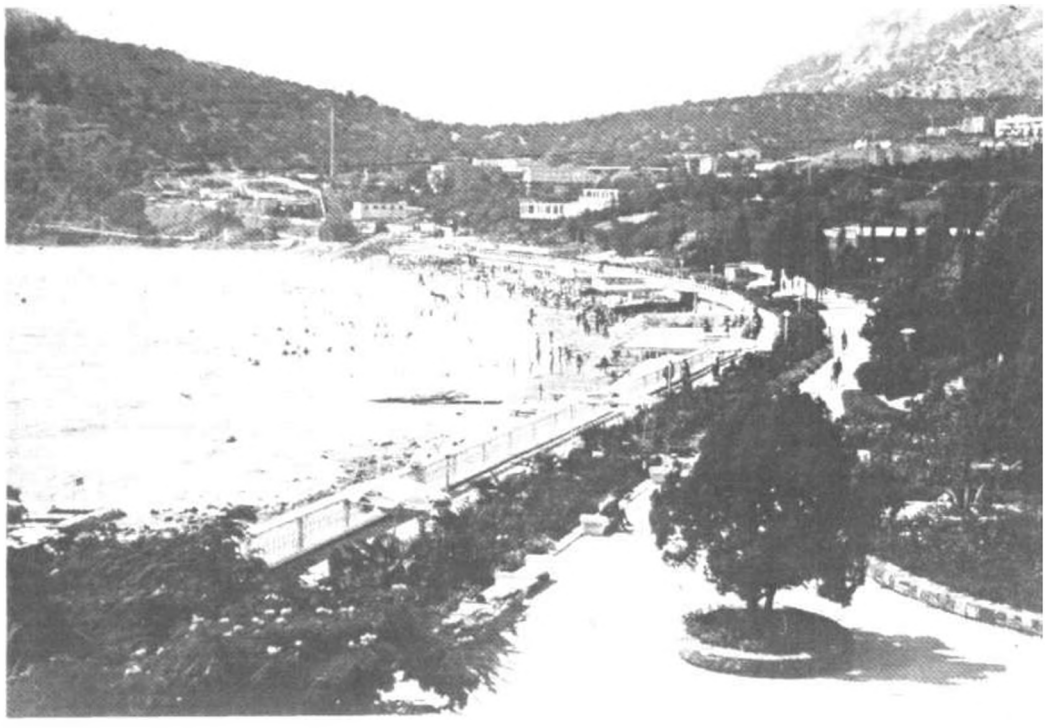

холодних вітрів рожево-сірі миси: Капчик, Алчак, Меганом. Останній вважають умовною лінією, що розділяє південний берег Криму на східну і західну частини. Праворуч невидима в смарагдовому мареві Алушта; прямо — імлистий виднокіл Чорного моря, туди вітер жене хвилі, аж ген, до Туреччини; ліворуч — бухта Зелена. Вона, мов обценьками, стиснута горами Сокіл і Коба-Кайя. Остання назва перекладається як Печерна — там збереглися залишки печерного монастиря ранніх християн. В бухті світиться білими штрихами вуличок невелике селище Новий Світ. Таку ж назву має і ботанічний заказник площею 470 гектарів.

Ця гориста місцевість на геодезичному планшеті нагадує бумеранг, поцяткований деревовидним ялівцем. Представник флори третинного періоду росте дуже повільно: за тисячу років досягає семи-восьмиметрової висоти. Задля реліктової рослини з м'якою лапатою хвоєю, яка за дві години повністю стерилізує навколишнє повітря й росте тільки тут, було організовано 14 років тому заказник. Він підпорядкований Судакському лісовому господарству (лісгоспзагу).

— Наша мета,— каже мій супутник, директор лісового господарства Сергій Бєлов — не дати вмерти клаптику ендемічної й рідкісної флори. Але охороняти його біля курортного селища нелегко.

— Я розумію відпочиваючих — Новий Світ став престижним. Я сам чув таке: «Ялта — базар, Сочі — кузня, Новий Світ — третинна тиша». Як не походити цими іграшковими горами, не послухати дивовижне сюрчання цикад! Ще донедавна все було таке доступне. А тепер — зась! Милуйся здалеку. Та тільки так можна зберегти біогеоценоз. Контрольна перевірка біологів показала: екологічні поверхи, особливо подалі від берега, відновлюються. Біля моря — гірше.

— Вам вдається ізолювати заказник?

— Та де там. Ми навіть пішли на

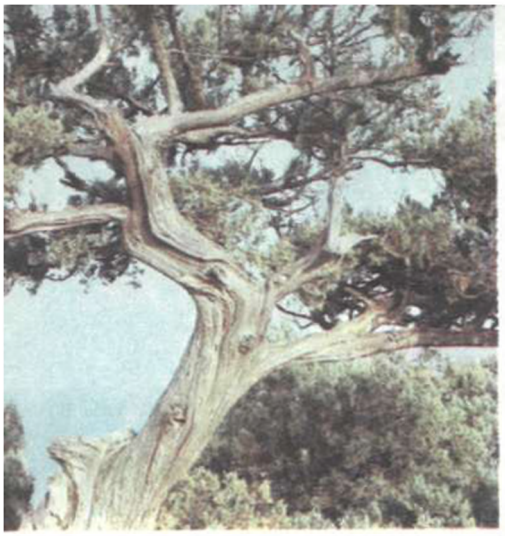

Ялівець деревовидний.

компроміс. Щоб урятувати більшу частину площі, дозволили в липні-серпні — «найгарячіших» місяцях сезону — екскурсії до мису Капчик. А як боротися з кіноіндустрією? Тут знімають пригодницькі фільми: тепле море, гори, печери... Цього літа теж знімали стрічку — спільна робота однієї з московських та бомбейських студій.

На одному з скелястих майданчиків ми познайомилися з місцевою художницею-аматором Тамілою Дзюбенко. На її мольберті пливло, мінилося святкове море; мигтіла мокра галька й летіли у височінь гостроверхі кам'яні стрімчаки. Либонь, цей спосіб «привласнення» при-

Художниця Таміла Дзюбенко

Селище Новий Світ.

Боброва бухта. Картина Т. Дзюбенко.

Ландшафт заказника.

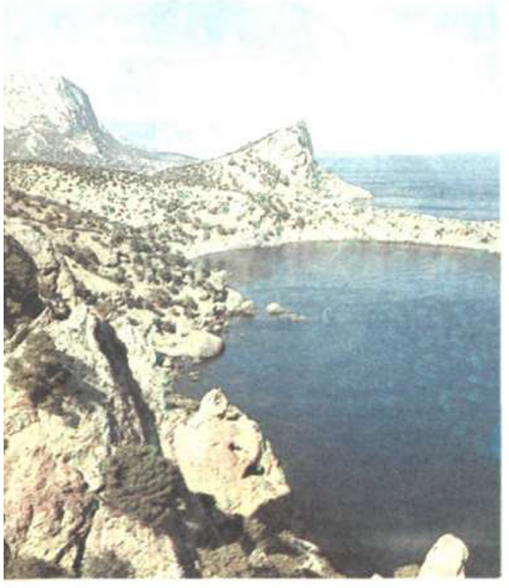

роди, сувенір від неї — найбезпечніший з точки зору екології. Таміла Дзюбенко — її картини побували на республіканських та союзних виставках,— вважає, що якраз Новий Світ допоміг їй зрозуміти закони гармонії і краси природи.

Ми спускалися. Крихітне селище біля гори Коба-Кайя, що нагадує голову сірої качки з дзьобом, устромленим в розсіл, більшало, й неначе піднімалося до нас. Колись цю місцевість генуезці нарекли Парадизом (раєм), а 110 років тому відомий російський виноградар Лев Голіцин — Новим Світом.

Артур БАУЕР.

Фото М. ЧЕРНЯВСЬКОГО та В. КУЗОВКОВА.

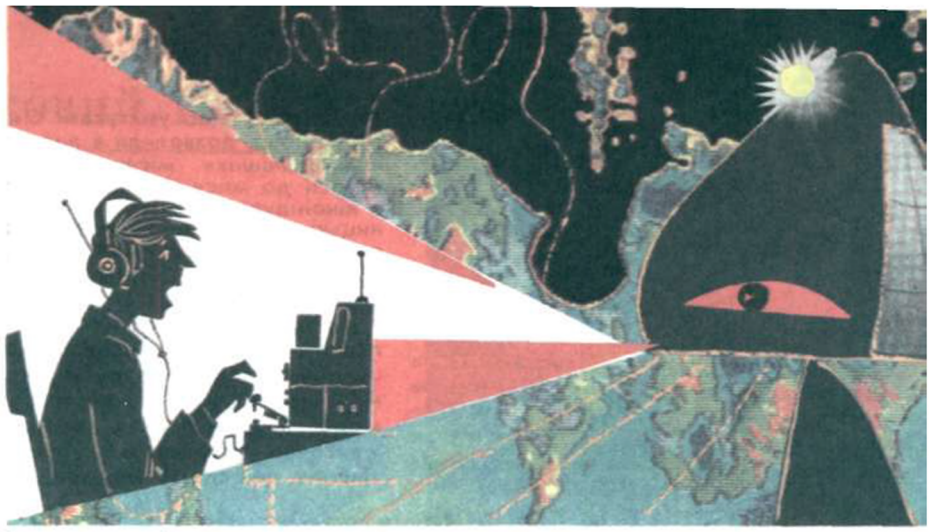

«Гіперболоїд» 148-МЕ ЗАСІДАННЯ

З досьє архіваріуса

На перехресті думок

«Ти не повіриш, але в мене є новина, яка не дає мені останнім часом спокійно спати»,— і, помітивши на обличчі друга Карла Штермера здивування, інженер-радіоаматор Йорген Хальс розповів, що вже кілька днів, прослухуючи радіоефір, спостерігає унікальне явище. Якщо коротко, то радіоприймач Хальса немов збожеволів. Настроєний на хвилю голландської короткохвильової станції, він спочатку без усяких перешкод відтворював трансляцію концерту із столичної Опери, а потім почав ловити якісь дивні сигнали. Йорген виразно чув, що після того, як диктор оголосив про закінчення концерту, запанувала тиша, а потім з гучномовця знову полинула музика — останні акорди твору, що тільки-но прозвучав в Опері. Можливо, оркестр повторює вибрані місця на прохання слухачів? Виключено. Передача скінчилася, і студія припинила трансляцію. Отже, винуватець повтору хтось інший? Хто? Поки Йорген губився у здогадках, музика стихла, і знову, слово в слово, диктор повторив повідомлення про завершення передачі. Йоргену стало моторошно. Він не сумнівався: радіоприймач зафіксував своєрідний «радіоміраж». Непокоїло інше: чому раніше нічого подібного ні йому, ні його колегам чути не випадало? Хвилювали й інші думки: чому міраж, або краще сказати, радіолуна, виникає ввечері і лише на хвилі голландської радіостанції? І ще: може йому все це просто привиділося? Ось чому Йорген Хальс розповів усе відомому дослідникові полярних сяйв Карлу Штермеру. Той уважно вислухав інженера, потім мовив: «Знаєш, Йоргене, мені здається, тобі пощастило. Ти став свідком дивовижного явища, яке свідчить: над нами, землянами, хтось проводить дивовижний експеримент. Так чи інакше, я певен, що за всім цим приховується щось надзвичайно цікаве. Можливо, й цілком природне явище. Та не здивуюся, коли хтось спробує мене переконати, що радіолуна — то відлуння розумного Космосу».

Чи існує відлуння космосу?

«За» • Аргументи — «Проти»

У те, що луна існує, і Йорген не помилився, Карл Штермер повірив одразу. Дивувало інше: затримки між основним і додатковим сигналом, що їх вловив радіоприймач, тривали кілька секунд. Спробуємо уявити, які думки могли з'явитися з приводу цього факту в дослідника. По-перше, досить імовірно, що радіохвилі відбилися від якогось матеріального об'єк-

З точки зору сучасної науки гіпотеза Штермера не витримує критики. А втім, дошкульні місця її були виявлені ще задовго до того, як таємниця радіолуни почала хвилювати сотні дослідників. До нової хвилі цікавості спричинилося відкриття радіаційних поясів Землі. Дослідники довели, що ці пояси мають вільні електрони, а це означає, що передбачення

та. Та, з огляду на швидкість поширення радіохвиль і тривалість затримок, можна не сумніватися, що об'єкт цей знаходиться надзвичайно далеко, тобто за межами нашої планети. Що це може бути? — губився у здогадках Карл. Він знову й знову сідав за обчислення, гортав сторінки довідників, радився з друзями, але щоразу потрапляв у логічний тупик. Відповіді на запитання не було.

А загадка лишалася. Тоді Карл Штермер і вирішив провести експеримент. За участю голландського фізика Ван дер Поля він розробив план, за яким кілька потужних радіостанцій одночасно розпочали полювання на радіолуну. Наполегливість дослідників увінчалась успіхом: 11 жовтня 1928 року оператори станцій Ейндховена із Осло уціймали радіолуну, яка виникала з інтервалом у кілька секунд. Кілька тижнів потому експеримент повторили радіооператори Англії і Канади.

Новина швидко облетіла світ. Та Йоргену Хальсу від того не полегшало. Експерименти дали змогу говорити лише про новий аспект явища — багатоступінчасті затримки. Але природа радіолуни не стала зрозумілішою. Тоді Карл Штермер, основною справою якого було дослідження полярних сяйв, висунув на диво сміливу гіпотезу. Він заявив, що причиною радіолуни є особливий шар, який нібито має відбивні властивості. Журналістам Штермер пояснив, що цей шар оперізує Землю. А оскільки він позбавлений вільних електронів, то має здатність відбивати сигнали радіостанцій.

Штермера позбавлене доказовості. Та попри все, маємо незаперечний факт: віддзеркалювання радіосигналу. Причому, не один раз, а кілька. Отже, таємниче «дзеркало» десь існує. Луна спостерігається не завжди. Трапляється, її фіксують навіть радіоаматори. Разом з тим, інколи буває так, що її не знайдеш і «вдень з вогнем». До того ж періодичність затримок радіосигналів змінюється за якоюсь дивною схемою. Ніби «дзеркало» не стоїть на місці, а рухається у просторі: то віддаляючись, то наближаючись до Землі.

Ви ні про що не здогадуєтеся? А от деякі дослідники з США, Канади та Англії не мають спокою від того, що корекція земних радіосигналів, цілком імовірно, має штучне походження. Звичайно, є вчені, які категорично відкидають цю, на їхню думку, фантастичну версію, бо переконані: радіолуна є наслідком природної затримки радіосигналів атмосферою планети. Та їхніх голосів не чутно у злагодженому хорі прихильників позаземної гіпотези.

На думку останніх, радіолуна утворюється під час штучного віддзеркалювання радіосигналів, що надходять з Землі. Хто це робить і навіщо — не відомо. Зрозуміло інше: тут не обходиться без втручання якогось інтелекту. Природно хочеться згадати, що радянські космічні станції, загублені в околицях одного із супутників Марса наприкінці минулого року, за повідомленням американської преси, «ожили», тобто почали передавати в ефір закодовані радіосигнали за кілька місяців після того, як їх загубили локатори ЦУПу. Потужність сигналів була такою слабкою, що, за підрахунками фахівців, зонди начебто перенеслися у таку точку Всесвіту, якої самостійно можуть досягти лише за кілька століть. Що це — викрадення? Представники ЦУПу відмовились коментувати інформацію. А шкода. Можливо, вона пролила б додаткове світло на таємницю.

Довідка експерта з питань наукової фантастики

Фантастам добре «прислужився» винахід Олександра Попова. За його допомогою вони «підтримують» зв'язок із своїми героями, зондують простори Всесвіту, встановлюють контакт з іншими цивілізаціями. Грозовідмітчик Попова теж фіксував певні сигнали, і вони також надходили з певною періодичністю. Та, однак, ні у винахідника, ні в його колег не виникло думки про те, що грозові розряди мають штучне походження. Ідею «штучності» привнесла в наше життя наукова фантастика. Зондуючи космос, герої науково-фантастичних творів нерідко наражаються на таємничі перешкоди, які не лише віддзеркалюють сигнали, а й невпізнанно деформують їх (О. Ральт «Помста»), а інколи перетворюють на грізну зброю (М. Костов «Меч Атіака»). У «Соляріс», наприклад, океан матеріалізує думки. Але ж контакт між людиною та океаном має польову, а отже, і хвильову природу.

Висновок напрошується сам собою. Хочемо ми того чи ні, фантастика певним чином впливає на хід думок дослідників, зокрема, тих, що бажають пізнати природу радіолуни. Візьмемо на себе сміливість твердити, що запропонувавши численні аналогії, вона, так би мовити, «підказує» найкоротший шлях до розгадки таємниці. Найкоротший. Та чи найправильніший?..

Коментар «Гіперболоїда»

Проблема виникнення радіолуни докладно обговорювалася на одному з конгресів Міжнародної астрономічної федерації. Дехто з дослідників висловлювався на користь того, що питання це ще рано знімати з порядку денного: «Технічні можливості, що їх ми сьогодні маємо, не дають змоги поставити нові оригінальні експерименти, які допомогли б розставити усі крапки над «і». Нині існує понад двадцять гіпотез, що так чи інакше пояснюють природу радіолуни. Є серед них цілком обгрунтовані, а є й такі, що чимось нагадують передбачення капітана Врунгеля. Одну з найцікавіших гіпотез висунув ленінградський дослідник Станіслав Сергєєв. Згадавши, що свого часу фахівці в галузі космонавтики вивели у Всесвіт зонд, на борту якого знаходилась металева пластинка з інформацією про здобутки земної цивілізації (на пластинці викарбувано геометричні фігури, в яких містилася інформація про основні наукові поняття і закони), дослідник висловив припущення, що представники інших цивілізацій використали для передачі інформації загальнозрозумілу мову графіки. Станіслав опрацював «спектрограму» затримок радіолуни, з'єднав лініями нанесені на систему координат точки-сигнали і одержав досить чіткі геометричні фігури: трикутник, квадрат, паралелограм. То, може, наше послання прийняте? І як у грі в «сонячні зайчики» хтось сигналізує нам про цілковите взаєморозуміння. А примхлива радіолуна є не породженням атмосферних шарів, а вітанням, надісланим нам з глибин розумного Космосу?.. До речі, у нашому журналі вже розглядалася гіпотеза у статті В. Сафронова «Сигнали надходять із запізненням» (№ 7, 1987 рік).

Як вигнати диявола? До кого звернутися, коли відчуваєш, що на тебе діє зле око?

Що за дивні речі? — запитає читач. Невже ми у середньовіччі?

Ні, йтиметься про події, що відбуваються в наш час. В одному з центральних столичних залів проводиться вечір «Біла відьма — альтернатива медицині». А «відьма» — ось вона перед нами. Це скромна сільська жінка Серафима Михайлівна Руденська. Свого часу студія науково-популярних фільмів зняла про неї кінострічку, і відтоді слава про Серафиму Михайлівну поширилася за межі її рідного села, що у Курській області.

Чим відома Серафима Михайлівна? Тим, що виганяє диявола. Не вірите? Тоді спробуйте побувати на виступі, де сотні людей, заколисані її молитвою, починають вигукувати якісь слова, здригатися у корчах, непритомніти.

Серафима Михайлівна каже: «Це диявол нагадує про себе такими звуками». І починає таїнство вигнання.

І люди начебто заспокоюються, небезпека минає, прокляття знімаються, а темні сили дають нещасним спокій.

Що це означає? Невже те, що наприкінці XX століття ми знову починаємо вірити у відьом?

Стривайте! Питання не таке просте.

Без сумніву, Серафима Михайлівна має якісь дивовижні здібності, що дають їй змогу впливати на людей. Вона непоганий екстрасенс, а може, й гіпнотизер. Але те, що програма її виступу ретельно відрежисована, помічаєш, так би мовити, неозброєним оком.

Допомагає «біла відьма» спочатку тим, хто найменше потерпає від «прокляття». Той же, хто здригається на сцені у судомах, до певного часу її нібито й не цікавить. Вона просто не звертає на нього уваги.

Вигуки, стогін, корчі нещасного впливають на психіку глядачів із слабкою нервовою системою. Далі — ланцюгова реакція. А як заспокоїти людей, доведених дійством до судом, «біла відьма» прекрасно знає. Таємничі паси, заспокійливі слова, «заряджена» водичка,— і «потерпілий» приходить до тями. Квіти, оплески... Одне слово: театр є театр.

Зрозуміло, що ці аргументи видадуться комусь непереконливими. Ми теж віримо у величезний потенціал народної медицини. Але де та межа, що відокремлює містику від народного цілительства? Особисто ми у відьом не віримо. Як у «білих», так і в «чорних».

А ви?..

1. Розв'яжіть!

У нашому числовому ребусі кожному символові відповідає певна цифра.

Проставте замість символів цифри і виконайте відповідні дії

Примітка: Дії виконуйте у будь-якій послідовності.

II. Поміркуйте!

Для того, щоб увійти в автолабіринт і вийти з нього, водію знадобилося усього 15 секунд. А чи зможете ви зробити це за цей же час?

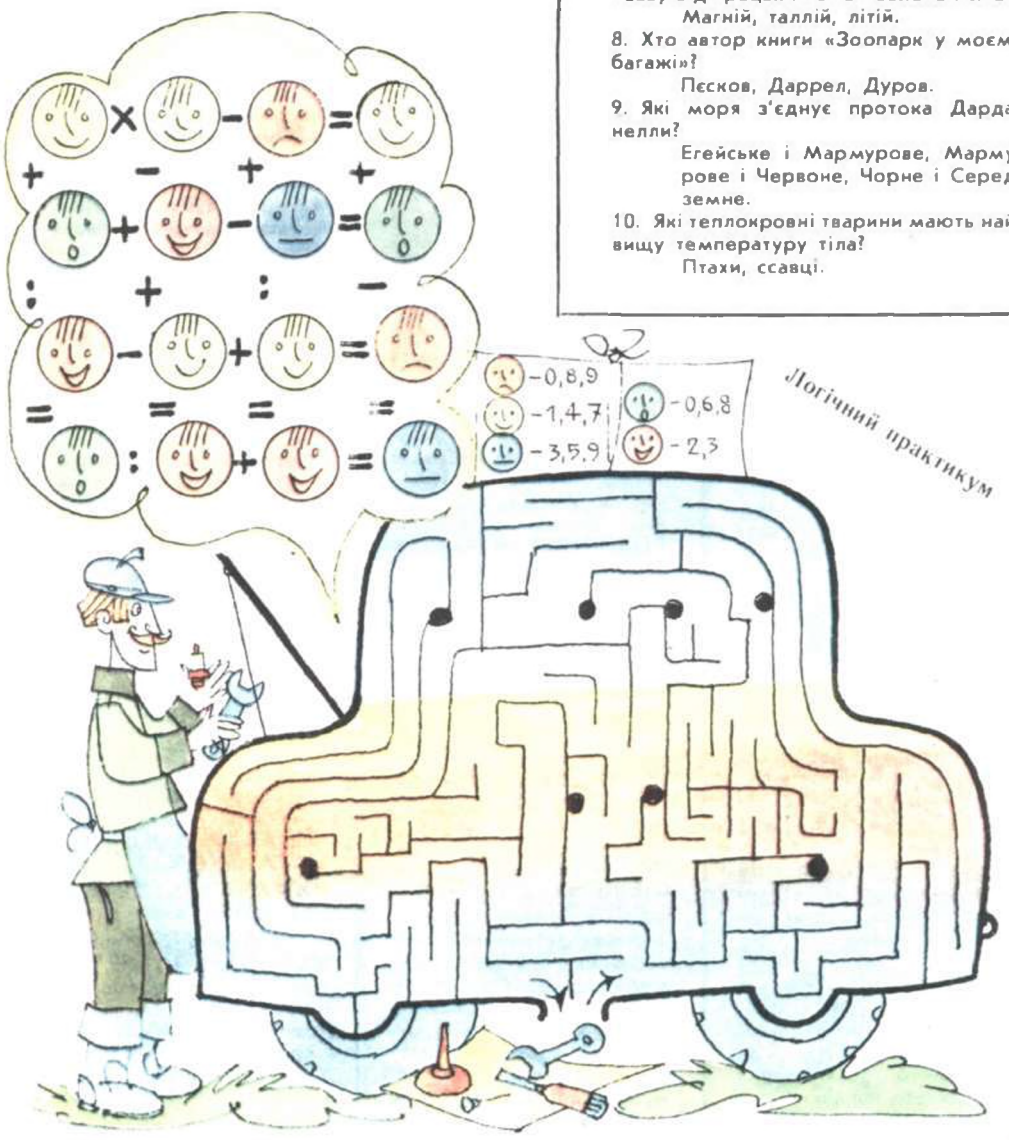

Чи знаєте ви?

1. Де знаходиться заповідник «Стовпи»?
   Іркутськ, Красноярський край, Новосибірськ.
2. Як називають людину, якій трансплантували новий орган?
   Реципієнт, індуктор, сенситив.
3. Чому дорівнює один сантим?
   1/10 франка, 1/100 франка, 1/1000 франка.
4. Назвіть столицю Коста-Ріки.
   Сан-Хосе, Сан-Хуан, Сант-Еліта.
5. Хто очолював першу високоширотну експедицію «Північ»?
   Крузенштерн, Папанін, Шмідт.
6. З якого й по який рік тривала столітня війна?
   З 1237 по 1337, з 1337 по 1453, з 1453 по 1554.
7. Який хімічний елемент дістав свою назву від грецьких слів «зелена гілка»?
   Магній, талій, літій.
8. Хто автор книги «Зоопарк у моєму багажі»?
   Пєсков, Даррел, Дуров.
9. Які моря з'єднує протока Дарданелли?
   Егейське і Мармурове, Мармурове і Червоне, Чорне і Середземне.
10. Які теплокровні тварини мають найвищу температуру тіла?
    Птахи, ссавці.

Відповіді на запитання, вміщені у «Гіперболоїді», див. на стор. 87.

ОСТАННІЙ ДЕНЬ СВОБОДИ

Власті Мехіко вже розпочали підготовку до святкування 500-річчя відкриття Америки генуезьким мореплавцем Христофором Колумбом. Кульмінація припадає на 12 жовтня 1992 року.

У той же час серед аборигенів цієї стародавньої землі лунають голоси незгоди з офіційною точкою зору. Наприклад, в мексіканській газеті «Етніас» редактор (індіанець з походження) Хенаро Баутіста запропонував оголосити 12 жовтня Днем національного трауру в усіх країнах Латинської Америки, вшановуючи пам'ять про жертви іспанських конкістадорів.

На думку Баутісти, будь-яке свято з нагоди 500-річчя відкриття Америки стало б справжнім блюзнірством щодо мільйонів індіанців. А якщо все ж таки виникає потреба відзначити якунебудь дату з приводу «авантюри Колумба», то, на його думку, цією датою треба вважати 11 жовтня — останній день свободи латиноамериканських індійців. Бо з наступного дня починається колоніальний період, що призвів до систематичного пограбування корінних жителів Латинської Америки, насилля і геноциду з боку іспанських завойовників.

До протесту Баутісти приєднуються й відомі представники різних індійських племен. У центральних мексіканських газетах дедалі частіше публікуються листи протесту проти розгорнутої в Іспанії підготовки до урочистого святкування 500-річного ювілею.

У своїх листах представники індійських племен протестують проти величезних витрат ювілею, пропонуючи віддати ці гроші корінному населенню Латинської Америки — на спорудження доріг, лікарень, учбових закладів, водопроводів та каналізації.

Більшість західноєвропейських учених визнають справедливість протесту індійських племен. Вони вважають, що за фасадом майбутніх свят приховується незаперечний факт: колонізація Латинської Америки принесла індійцям численні страждання, які тривають донині. На думку вчених, 12 жовтня 1492 року треба відзначати як день національної трагедії для місцевої доколумбівської культури, котра за своїм розвитком не лише не поступалася перед культурою Західної Європи, а багато в чому перевершувала її.

Та всупереч численним протестам підготовка до ювілею триває повним ходом. В Іспанії завершене будівництво точних копій каравел Христофора Колумба, які мають повторити маршрут видатного мореплавця. Але індійцям вони нагадають про загибель великих культур майя, інків і ацтеків.

РІДКІСНИЙ ВИПАДОК

В зоопарку міста Цюріха сталася рідкісна подія: величезна галапагоська черепаха вперше у Європі привела потомство.

ТАМ, НА НЕЗВІДАНИХ СТЕЖИНАХ...

В очах цієї велетенської бабки, як у краплині води, відбилося все різнобарв'я навколишнього світу. Таку розкішну комаху не втрапиш у наших лісах. Вона — мешканка вологого тропічного лісу, де гігантизмом «ураження» не тільки бабки, з розмахом крил 12 сантиметрів, а все живе, що літає, повзає, бігає і росте. Тут, у півтемряві гігантських дерев,

представники різних видів, набагато скромніших за звичайних умов, і самі, неначе мутанти, стають справжніми велетами. На трояндах з 45-метровим стеблом пурхають метелики з крильцями завдовжки у 15 сантиметрів кожне, буквально бігають по воді велетенські ящірки, а величезні жаби нападають... на пацюків (уявляєте яких?). Мабуть, ніщо не зрівняється з могутнім буянням життя тропічного лісу, з його розмаїттям живих форм, яке вражає уяву навіть бувалих у бувальцях мандрівників, а простими смертними взагалі не сприймається як реальність.

НАЙСИЛЬНІШИЙ — СКАРАБЕЙ

Виявляється, що найсильнішою твариною на Землі є не лев, не тигр чи слон (як можна було б вважати), а скарабей. Природно, якщо розглядати силу відносно маси тіла.

Ця комаха піднімає вантаж, що у 850 разів перевищує масу її тіла. Та й не лише піднімає, а й переносить його на своїй спині в інше місце.

СУПУТНИК ЧУМАЦЬКОГО ШЛЯХУ

Сенсаційне відкриття зробили астрономи з Кембріджа. Послуговуючись надпотужним телескопом і складною комп'ютерною технікою, британські фахівці встановили, що навколо гігантської зоряної системи — Чумацького шляху — обертається інша галактика, віддалена від нас на 300 тисяч світлових років, яка складається (за попередніми підрахун-

ками) з 50 мільйонів зірок. Саме через відносно невеликі свої розміри галактику-супутник не помічали раніше астрономи.

ЗАТАМУВАВШИ ПОДИХ...

Небачених див сповнені тропічні хащі. Природа мовби виставляє напоказ свої потаємні скарби, причаровуючи і приголомшуючи неземною красою царини квітів. Якщо для нас аромат і форма квітки завжди є символом усього прекрасного, витонченого, то для самої рослини це всього лише принада для опилювача, де все підпорядковане цій меті — воістину найвищий пілотаж самовдосконалення! В хід пущено і дурманний аромат, і солодкий нектар, і вигадливу форму, й запаморочливе забарвлення пелюсток. Здається, що арсенал винахідливості рослин повністю вичерпаний, опилювачів розподілено. В такому разі, що залишається на долю таких-от незграбних і не дуже привабливих квітів, якою є квітка рафлезії? Як не дивно, залишається... запах, тільки недобрий, гнилісний. Кому ж до вподоби м'ясо, що розклалося? Гнойовим мухам. Вони завжди злітаються туди, де є мертвечина, гниття. Так і збирає своїх опилювачів непоказна рафлезія унікальним як для квітки запахом. Не залишиться рослина без потомства ще й тому, що навряд чи хтось зірве 15-кілограмову квітку на згадку про тропіки, та й роздивитися її зблизька зважиться хіба що вкрай допитлива людина...

ЗАГАДКА ВЕДМЕЖОЇ ШКУРИ

Виявляється, шкура білого ведмедя перетворює на тепло до 95 процентів сонячного випромінювання, яке на неї падає. Є надія, що ця надзвичайна властивість ведмежого кожуха стане ключем для створення найекономічніших систем по перетворенню сонячної енергії на теплову. В усякому разі, таку надію плекають американські фахівці з Північно-Східного університету.

ОПУДАЛО ДЛЯ АКУЛ

Акула — хижак небезпечний. Останнім часом у боротьбу з нею включилась японська фірма «Мураками санояма». Вона створила надзвичайно складний пристрій автономної дії, що своїм виглядом нагадує велику акулу і видає сигнали тривоги. Відповідно запрограмована «акула» патрулює в прибережних водах і в місцях найінтенсивнішого рибальства. Коли справжні акули вловлюють видані нею сигнали, вони одразу ж панічно залишають цей район.

КОЛИВАННЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ

Співробітники Національного управління по вивченню океану та атмосфери (США) під керівництвом А. Стронга завершили обробку космічної інформації про температурні параметри Світового океану. Встановлено, що з 1982 року температура поверхні океану зросла в середньому на 0,1 градуса. Досі припускали, що це зростання вдвоє менше. Опубліковано також дані про зміну рівня Світового океану, пов'язаного з потеплінням. Виявляється, що й цей процес відбувається вдвічі швидше, ніж гадали досі. За останнє століття рівень підвищувався у середньому на 1,2-1,4 міліметра на рік. Очевидно, це пов'язано як з тепловим розширенням води, так і з таненням льодовиків. А якщо врахувати і рух земної кори, то справжнє підвищення рівня Світового океану за останні 50 років становить 2,4 міліметра на рік з можливою погрішністю 0,9 міліметра.

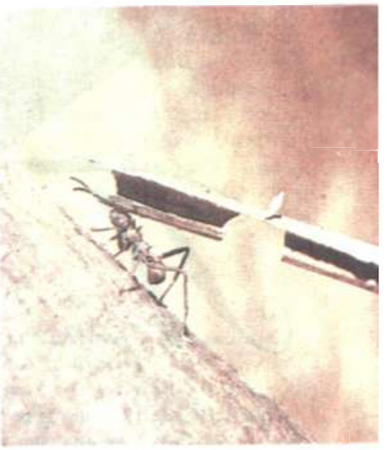

СВОЯ НОША НЕ ОБТЯЖУЄ

Мураха-листоріз — справжній важкоатлет порівняно з чисельними своїми одноплемінниками — залюбки переносить зрізаний з гілки свіжий листочок у своє гніздо. Виявляється, щоб бути таким силачем, треба народитися у тропічному лісі Бразилії. Цікаво, що ці мурашки листя не їдять, а готують з нього особливий субстрат, ретельно пережовуючи і змішуючи з власною слиною та екскрементами. На ньому вирощують гіфи гриба, не допускаючи однак появи плодового тіла. Конідії гриба — улюблена їжа цих мурашок, ними ж вони відгодовують своїх личинок. Молоді самки, відлітаючи з рідної оселі, беруть на нове місце й крихту субстрату, щоб, не зволікаючи, закласти власну «плантацію».

Мистецький словничок

За редакцією
мистецтвознавця
Валентини РУБАН

ОБЕЛІСК. Їх чимало у наших містах і селах, встановлених на честь воїнів-визволителів, які віддали своє життя у борні з німецько-фашистськими загарбниками. Звикнувши до цих витворів, ми не завжди замислюємось про те, яку давню історію вони мають.

Назву запозичено з грецької мови і в буквальному перекладі вона означає — невеликий вертеп. Чому саме вертеп? Обеліск — це, як правило, огранований, звужений догори камінь, встановлений на місці якоїсь події чи на честь відомої людини. Тут, біля обеліску, виголошують промови, розповідають про події, які передували його спорудженню, часом розігрують театралізовані сцени з давньої історії. Тим-то і назвали греки обеліск вертепом. Нині давню назву майже не вживають.

ОРНАМЕНТ — похідне з латинської, в буквальному перекладі означає — оздоба. Це — візерунок, що складається з ритмічно впорядкованих, ритмічно повторюваних елементів.

Узором — вишиваним, різьбленим по дереву чи каменю, карбованим на металі — здавна прикрашали люди побутові речі — одяг, хатнє начиння, меблі; архітектурні споруди — як інтер'єри внутрішніх кімнат, так і зовнішні поля стін; твори пластичного мистецтва — пам'ятники, монументи, скульптури та обеліски чи їх підніжжя. Треба зазначити, що кожен народ мав свої особливості орнаментування, завдяки чому світове мистецтво має величезну їх кількість.

Витоки орнаменту коріняться в глибині віків. Археологи довели, що з'явилися вони ще в період неоліту.

На Україні значного поширення набули орнаменти геометричні, покладені в основу вишивок, рослинні, в яких використовують зображення листя і квіток, зооморфні — із стилізованим зображенням тварин і птахів. Зрідка в українському національному орнаментуванні бачимо й стилізовані зображення людей.

Килим жакардовий з геометричним орнаментом. Художник В. Павлюк.

Судня рада. Офорт. Художник Тарас Шевченко. 1844 рік.

ОФОРТ. Цей термін походить з французької, буквально — «міцна горілка» або азотна кислота. Визначає вид гравюри на металі, у якому заглиблені елементи друкарської форми одержують травленням металу кислотою.

Як це відбувається?

На відполіровану поверхню цинкової чи мідної пластини (так званої «дошки») наносять кислотостійкий лак, а потім сталевою голкою прорізають на лакованій поверхні контур зображення. Завершивши цю справу, «дошку» протравлюють у кислоті, аби місця, прорізані голкою, заглибились. Ці заглибини, що утворилися після травлення, наповнюють фарбою, а потім вкривають усю «дошку» вологим аркушем паперу, на якому відбивається малюнок: оті протравлені лінії, заповнені фарбою, стають на папері портретом, пейзажем чи батальною сценою.

Перші офорти, як свідчать мистецтвознавці, з'явилися на початку XVI століття у Німеччині. Росіянин С. Ушаков виготовив перший офорт 1665 року. XVIII століття стало періодом найбільшого розквіту мистецтва офорту: саме тоді продукувалися майже всі класичні твори образотворчого мистецтва й поширювалися поміж людей.

Великий внесок у розвиток офорту зробив Тарас Шевченко, який неперевершено володів цією технікою. Одну з робіт Кобзаря друкуємо.

ПАМ'ЯТНИК. Термін мистецький, має два поняття — широке й вузьке. У широкому розумінні — це об'єкти, котрі є частиною культурної спадщини країни, нації, людства. Скажімо, Софійський собор у Києві чи Почаївська лавра у Кременці належать до скарбниці світового зодчества.

У вузькому розумінні ПАМ'ЯТНИК — це твір мистецтва, призначений для увічнення пам'яті людей чи подій, що є не тільки знаком про них, а й витвором мистецтва.

Свого часу пам'ятники мали тільки один вид — обеліск. Та згодом, пройшовши шлях довжиною в цілі століття, пам'ятники набули різних форм — тріумфальної арки, хреста, собору чи каплиці, музейних комплексів.

ПЕЙЗАЖ. Поняття, запозичене з французької мови, буквально — країна, місцевість. Це — жанр образотворчого мистецтва, предметом зображення якого є дика чи окультурена природа. За своєю суттю пейзаж наближається до фотографії, адже є зображенням конкретної місцевості — вулиці, левади, села, майдану, архітектурної споруди, що їх можна впізнати.

Найбільшого визнання на Україні зажили пейзажисти А. Дейнека, О. Шовкуненко, І. Бокшай, чиї твори можна вважати пейзажною галереєю нашої республіки.

ПИСАНКА — розмальоване фарбою яйце. Свою історію цей вид мистецтва веде з давніх дохристиянських часів — археологи розкопками довели це. Проте церква, намагаючись перших років своєї діяльності на Україні-Русі залучити у своє лоно якомога більше прочан, привласнила цей слов'янський звичай, долучивши його до обряду святкування пасхи, тобто воскресіння Христового.

Найпоширенішими є геометричний та рослинний орнаменти, якими умільці розписують крашанки. У Коломиї на Івано-Франківщині є перший на Україні і другий у світі музей писанкарського мистецтва.

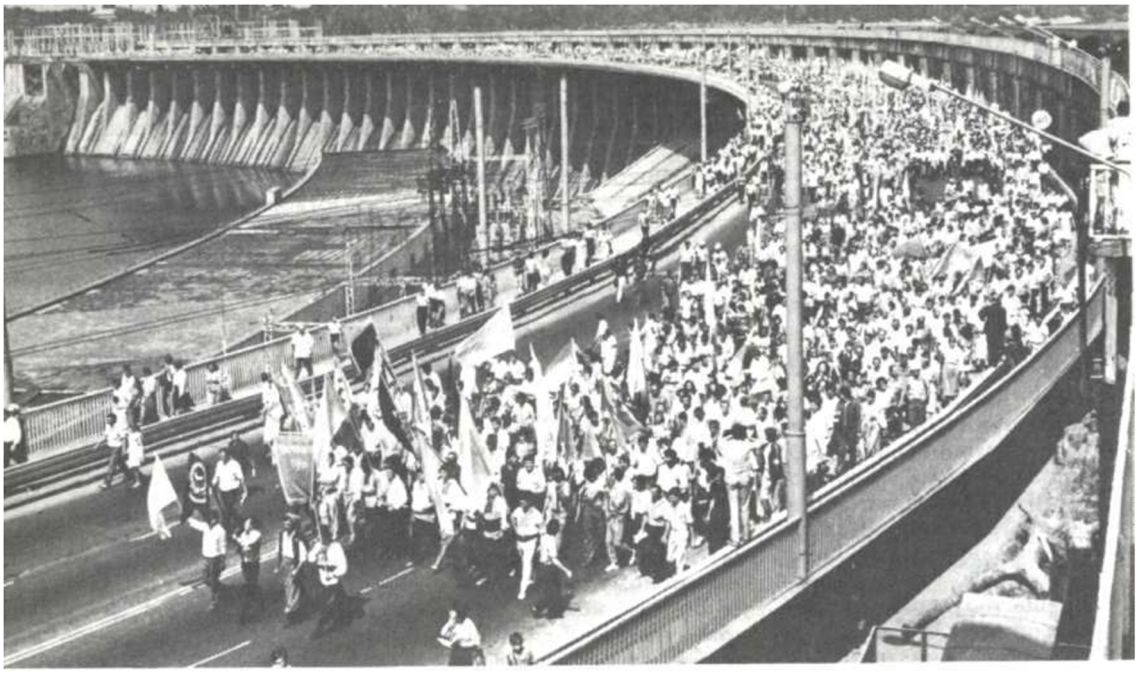

Козацька слава

Хід від Хортиці.

Січі — 500 років. Стяг київського коша.

Вранішня молитва у таборі.

На могилі кошового отамана Івана Сірка. «...І хлопець хоч куди козак».

Славні лицарі з Вінниччини.

На свято з'їхалися гості з усіх куточків України.

У козацькому таборі.

Фото В. АРТЮШЕНКА та С. КУРГУЗОВА.

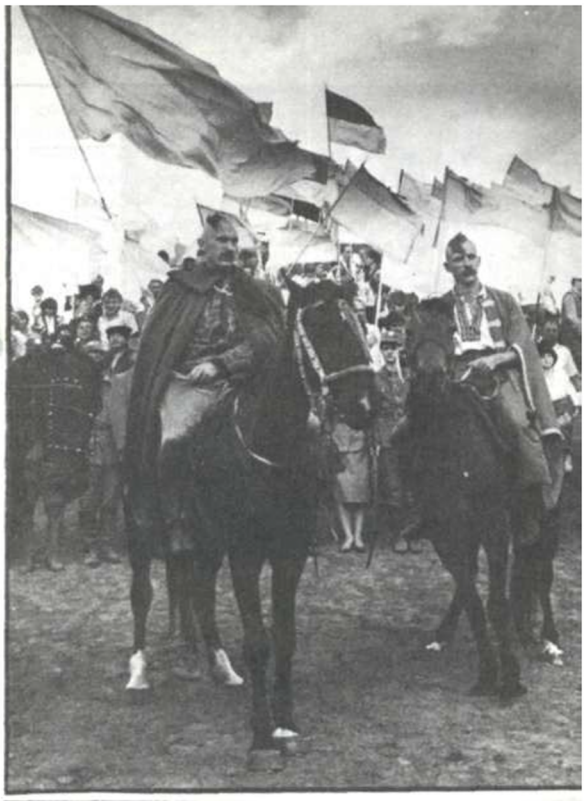

«Гей, усі на Січ!» — такими транспарантами прикрасили в серпні вулиці багатьох міст України. На заклик відзначити 500-річчя з дня заснування Запорозької Січі і вшанувати пам'ять кошового отамана Івана Сірка озвалися тисячі людей.

Що покликало їх у село Капулівку, до могили Сірка? По-різному відповідали люди на це запитання. І бажання подорожувати, і захоплення краєзнавством, і потяг до історії. Та, гадаємо, не помилимося, якщо скажемо: думку багатьох школярів висловив дев'ятикласник зі Львова Тарас Романчук:

— Історію можна і треба вивчати не лише за підручником. У цьому ми переконалися, прибувши на Січ. Незважаючи на те, що історичних розвідок про неї багато, ми, на жаль, досі стикаємося з «білими плямами», які не дають нам повною мірою осмислити здобутки на-

ших славетних предків. А тут, на Запорожжі, історія нашої землі ожила у спогадах, легендах, у козацьких піснях.

На святкування Днів козацької слави приїхали й численні гості: вчені, письменники, педагоги. У кількох кореспондент «Гіперболоїда» взяв інтерв'ю.

Валерій ШЕВЧУК, письменник:

— Що б хотілося сказати вашим юним читачам, тим хто цікавиться історією України?

Діти, позбудьтеся гріхів своїх батьків, станьте синами своєї землі, щоб ця земля і люди на ній були справді вільними і справді щасливими.

Мирослав ПОПОВИЧ, учений:

— Я побажав би, щоб діти завжди прагнули якогось свята. А найкраще — це свято душі, коли вони свідомі того, що є синами свого роду, своєї сім'ї. Коли усвідомлюють, що вільні, і що в них є майбутнє. Щоб вони завжди знали: попереду на них чекає краще життя. Проте ніхто їм цього щастя не дасть — ні тато, ні мама. Вони самі повинні його вибороти й побудувати.

Біля домашнього вогнища

Третій зайвий?

Ми частенько оберігаємо малечу від зайвих, на нашу думку, негативних емоцій. Особливо — в позасімейних контактах — з дітьми на ігровому майданчику, в дитячому садку, з незнайомими людьми. Але де, як не в спільних іграх виявляються основні риси особистості, такі як співчуття, жалість до іншого, товариськість, почуття справедливості. Такий приклад. Діти грають «у поїзд». Уже повсідалися і от-от «вирушать». Андрійко з мамою тільки-но з'явився на дитячому майданчику і йому дуже кортить приєднатися до гурту. Та що вдієш: ролі розподілені, гра почалася, і ніхто не збирається поступатися своїм місцем. Назріває конфлікт, Андрійко мало не плаче. І тут на виручку приходить дорослий: «Діти, чи не знайдеться у «вагоні» місця для ще одного пасажира? Бачите, він поспішає з «відрядження»? Допоможіть йому!» Обидві сторони, як мовиться, дістали інформацію для роздумів, і... гра набуває трохи іншого спрямування. Ситуація змінюється в бік взаєморозуміння — ви досягли мети — напруження знято.

У цьому й полягає перевага дитячої гри, де можна моделювати стосунки між дітьми, уникати гострих ситуацій і вміло спрямовувати хід подій. Заглибившись у гру, діти швидко забудуть про конфлікт, але запам'ятають, як гуртом допомогли «пасажирові», отже, вчинили добре. А це вже крок до осмислення ними своїх вчинків.

Будьмо знайомі!

Хто не потрапляв у скрутну ситуацію, коли треба познайомити представників різних поколінь, статі і рангів і нікого при цьому не образити, не обминути увагою, віддати належне шанованим людям. Отже, кого і кому треба представити першим? Одразу скажемо, що вік людини є тут основною її перевагою, навіть важливішою, ніж стать.

Скажімо, якщо знайомлять двох жінок, то молодшу представляють старшій за віком.

Чоловіка, як правило,— жінці. Той, хто знайомить ровесників, спершу представляє найбільш близьку йому людину — сестру, дружину, брата.

Але всіх знайомих, котрі завітали до вас, ви, насамперед, представляєте батькам, а не навпаки! Знайомлячи їх із своїми друзями, називайте ім'я, по-батькові, рід занять: «Іван Степанович — лікар» і т. д.

Під час знайомства першою подає руку людина, якій представляли іншу, тобто: жінка — чоловіку, старший — молодшому, керівник — підлеглому. Коли представляють чоловіка, він повинен підвестися, жінка ж робить це виключно тоді, коли її знайомлять з жінкою, старшою за віком, або з чоловіком, дуже поважного віку.

А от господиня завжди підводиться навстріч кожному гостеві незалежно від його віку і статі.

Кілька слів про те, як маємо поводити себе, вітаючись зі знайомими на вулиці. Чоловік, вклонившись жінці, вимає руку з кишені, цигарку — з рота. Непристойним вважається, коли чоловік голосно зупиняє на вулиці знайому жінку. Це припустимо хіба що за цілком товариських, дружніх між ними стосунків. Якщо чоловік іде вулицею з жінкою, йому не слід залишати її саму, навіть коли є нагальна потреба підійти до знайомого. Єдиний вихід — представити йому свою супутницю.

Ще один нюанс. Жінка, простягуючи руку до вітання, не знімає рукавички, якщо не вітається з старшою за себе жінкою.

Чоловіки теж залишаються в рукавичках, але якщо один зняв їх, то й другий має вчинити так само.

З грядки — на підвіконня

Уявіть: надворі зима, а у вас у кімнаті квітують півонії. Чарівний запашний букет ви матимете в січні, якщо восени, коли настане стійке похолодання (кінець жовтня-листопад), пересадите трирічні кущики півонії у 20—22 сантиметрові горщики, виповнені поживною сумішшю з однієї частини дернової землі і однієї — перегною та півчастини піску. Бруньки відновлення під час садіння присипте півторасантиметровим шаром грунту. Горщики з рослинами тримайте в кімнаті. Позаяк

повітря тут сухе, 3—4 рази на день обприскуйте рослини водою. Коли півонії почнуть рости, протягом місяця влаштовуйте їм додаткове освітлення з 17 до 24 години (на 1 кв. метр площі стелажа вистачить 100 ватів). Коли паростки сягнуть 8—10 сантиметрів, їх треба підживити коров'яком, що перебродив (1 частка коров'яку на 10 частин води). Підживлюйте їх що десять днів два рази, додаючи 20—30 г суперфосфату на відро розчину. Четверте підживлення — тільки суперфосфатом. Добре поливайте і розпушуйте в горщиках грунт. Винагородою за ваші турботи будуть розкішні кущі. На кожному у січні розцвіте 7—10 квіток. Більше двох тижнів триватиме пишне, чарівне цвітіння! Варто спробувати!

Цілющі салати

Пропонуємо їх у першу чергу людям з кишково-шлунковими захворюваннями, хворим на діабет (без цукру), подагру, ожиріння, діатез.

●

Салат із квасолі з огірком

Попередньо замочену у воді квасолю тушкують у невеликій кількості води. Коли зварена квасоля охолоне, додають нарізані тоненькими скибочками свіжі огірки, солять, додають олію й притушують дрібно посіченим кропом. На 500 г квасолі візьміть півсклянки води, три огірки, пучок кропу, дві столові ложки олії, сіль.

Томати з бринзою

Бринзу, нарізану кубиками завтовшки з палець, кладуть у посудину, заливають окропом і дають постояти 20 хвилин. Потім воду зливають, бринзу викладають у салатницю разом з нарізаними свіжими помідорами та зеленою цибулею. На 100 г бринзи візьміть чотири помідори, чотири пір'їни зеленої цибулі.

Салат із червоної капусти

Дрібно нашинковану капусту перетирають разом із сіллю в руках, аби пом'якшала, складають у скляну посудину, скропивши розчином лимонної кислоти або яблучним оцтом, щільно накривають і тримають у прохолодному місці години зо дві. Потім, заправляють олією й цукром, можна додати яблука, сливи. На одну порцію беруть: 150 г капусти, чайну ложку олії, кислоту і оцет — за смаком.

Салат із моркви та ріпи

Овочі натерти на тертці з невеликими отворами, додати дрібно січену петрушку та олію.

Чужого навчаймося... І свого не цураймося

Швидкий пиріг (з німецької кухні).

Чотири шматки білого хліба і таку ж кількість твердого сиру укладають шарами у змащену жиром металеву або з жароміцного скла форму і заливають змішаними з молоком і прянощами яйцями. Можна ще додати шар свіжих нарізаних помідорів. Випікають в духовці на слабкому вогні поки не підрум'яниться. Подають до столу з салатом із свіжих овочів.

Продукти: білий хліб (булка), сир, 250 г. молока чи сметани, два яйця, перець.

Запіканка з сиру і картоплі (українська кухня)

Чищену картоплю натирають на тертці, віджимають, змішують з протертим крізь сито домашнім сиром, яйцями і сіллю, укладають у форму, змащену розігрітим вершковим маслом і випікають. Подають, скропивши вершковим маслом і сметаною.

На 150 г сиру беруть 500 г картоплі, по три столових ложки вершкового масла і сметани, три яйця, сіль.

Відповідаємо на листи

Кавунна маска

Щоб продовжити кавунну тему, нагадаємо, що кавун здавен застосовують у косметиці: з його соку роблять вітамінні тонізуючі маски, які годяться і для сухої, і для жирної шкіри. Марлю, складену у п'ять-шість шарів або тонкий шар вати змочують свіжим соком кавуна й тримають на очищеному обличчі та шиї 15-20 хвилин, затим змивають холодною водою, підсушують рушником або м'якою паперовою серветкою і змащують кремом. Клопоту небагато, а шкіра стає м'якою, гладенькою.

Швидко і надійно

Можна приготувати яблучний сік у домашній умовах способом гарячого розливу. З яблук пізніх сортів приготуйте сік (добре, якщо є соковижималка). Потім підігрійте його в емальованому посуді до 95°С, себто, доведіть до кипіння (але не кип'ятіть!) і негайно розлийте у добре прошпарені окропом чи парою скляні банки до країв. Одразу ж герметично закрийте ошпареними кришками. Банки переверніть догори дном, поки не охолонуть.

Як випрати мереживний комірець, щоб він не деформувався!

Мереживні комірці та інші мереживні вироби, справді, втрачають від прання форму. Щоб запобігти цьому, приметайте його до шматка білої тканини і періть разом з нею. Сушити виріб краще між двома полотнинками, прасувати теж. У такий спосіб зберігається і форма, і міцність комірця.

Маю пляшку шампанського, яке стоїть вже кілька років. Чи придатне воно для споживання!

Стандарт не називає строку придатності для шампанського. Не виключено, що воно цілком придатне для вживання, в усякому разі ви нічим не ризикуєте, якщо перевірите його смак.

З німецької кухні

Маринади для страв зі свіжих продуктів

1. 2 ст. ложки винного оцту, 3 ст. ложки олії, дрібно посічена цибулина, щіпка солі і цукру.

Оцет і олію змішують виделкою, додають цибулю, сіль, цукор.

2. 1 лимон, 3 ст. ложки олії, 1 ст. ложка подрібненої зелені.

Розмішуючи олію, по краплі додають лимонний сік, коли маса загусне, додають зелені.

3. Півлимона, півсклянки сметани, 1 ст. ложка подрібненої зелені.

Лимонний сік і сметану розмішують виделкою, додають зелень.

Якщо замість сметани взяти кисляк або кефір, то слід додати олії.

4. Півсклянки кефіру (або 50 г змішаного з молоком сиру), 2 ст. ложки олії, 1 ст. ложка подрібненої зелені. Кефір або подрібнений сир збивають, потім додають олію, зелень і все перемішують.

Яблука

Варені яблука

500 г яблук, цедра 1 лимона, гвоздика або кориця, півлітра води, цукор.

Вимиті яблука очищають від шкуринок, розрізають на чотири або вісім частин, вирізають серцевину. Варять до готовності, додають пряності і цукор. Стежте, щоб яблука не розварилися!

Яблучний мус

500 г яблук, 1/4 л води, кориця або цедра 1 лимона, цукор.

Яблука миють, нарізають, видаливши плодоніжку, серцевин. Заправляють прянощами і варять до готовності. Відкидають на друшляк і додають цукор.

Яблучні вершки

1/4 л збитих вершків, 1/4 л яблучного мусу, цукор.

Вершки, мус і цукор (за смаком) змішують і охолоджують.

Радимо

Щоб бобові добре зварилися, їх варять у тій самій воді, в якій вони були замочені (крім, звичайно, тих, що «линяють») на слабкому вогні. Сіль додають лише наприкінці варіння, адже у солоній вони не розварюються.

●

Щоб позбутися складок на килимі, які утворилися у місцях згинання, вкрийте його зісподу шаром розтопленого столярного клею.

●

Якщо дошкуляє сильний сухий кашель, з'їжте під час приступу з десяток свіжих ягід калини. Зарадять вони й при катарі, коліті, виразці шлунка, якщо за півгодини до їди з'їсти по одній столовій ложці розім'ятих з цукром ягід три-чотири рази на день.

Володимир ВИННИЧЕНКО

Відродження нації

Частина II

Доба Центральної Ради

Період другий
Організація юридично-правової держави

Розділ III

Робітничо-селянська революція в Росії й на Україні (листопад, 1917 року)

1. Через що не за іншою «демагогією»! — 2. Комітет Охорони Революції. — 3. Перемога третього.

1. Через що не за іншою «демагогією»?

Вороги большевиків люблять пояснять їхній успіх у боротьбі з Тимчасовим Правительсвом їхньою демагогією, наклепами, потуранням темним інстинктам мас і тому подібним.

Коли це пояснення йде від щирого серця, то воно — тільки наївне й жалюгідне. Коли — нещире, то воно виявляє злу безсилість.

А хіба ж прихильники Тимчасового Правительства, запальні оборонці коаліції з буржуазією не вживали демагогії, наклепів на большевиків? Хіба не кричали всі газети про большевиків, що вони — німецькі шпіони, запроданці, зрадники, потайні прихильники монархізму? І хіба це не кричалось у той час, коли большевицькі газети було закрито, коли їм було затулено рота?

Далі. Хіба есери не «потурали інстинктам» селянських мас «демагогічними» обіцянками землі?

І хіба ж у руках коаліції не було всіх апаратів влади, всіх засобів якнайкраще поставити пропаганду своїх ідей і намірів? А один «божественний», «душка» Керенський? Він же літав з фронта на фронт і невгамовно «одушевляв» армію.

І чого ж то так сталося, що маси повірили большевицькій демагогії, а не коаліційній? Через що вони не злякались, що большевики — німецькі шпіони, зрадники й запроданці? Чому маси на фронтах і в тилу так люто трощили ту коаліцію?

Та дуже просто: самі маси були з природи своєї, з свого класового становища большевиками, себто, вони всією своєю істотою хотіли повного політичного й соціального визволення. І, розуміється, вони охотніше вірили тим, хто кликав їх до такого визволення, хто їм обіцяв його, ніж тим, хто спиняв, хто кликав далі віддавати своє життя в ім'я чужих і гидких інтересів.

Але в чому ж, власне, була та демагогія большевиків?

Тимчасове Правительство не хотіло й не могло спинити війни. Воно лякало маси гнівом і карою союзників; воно їх розчулювало сльозливими словами про вірність своїм друзям, про честь держави, про обов'язок революції піддержати боротьбу проти німецького мілітаризму.

А большевики на це казали: європейські капіталісти, грабіжники своїх і чужих народів, не можуть бути союзниками революційного російського робітництва і селянства. Ніяких зобов'язань щодо них не може і не повинно бути. Є вищий обов'язок: спинити страшне злочинство війни, припинити нищення сил російського народу. Тимчасове Правительство не хоче й не може цього зробити, бо воно упадає перед союзницькою й своєю буржуазією. Коаліція демократії з буржуазією також не здатна це зробити, бо ця коаліція є тільки засіб прикрити дійсне панування буржуазних класів. Єдина можливість спинити війну — це взяти працюючим класам владу в свої руки, порвати всякі зобов'язання щодо союзників і заключити мир з німцями. Коли ж союзники спробують ужити якихось репресій до революційної Росії, то боронити свою волю всіма силами.

Отже, нічого дивного не було у тому, що на боці Тимчасового Правительства не лишилося ні одного полка, коли большевики вдруге

Продовження. Початок у №№ 5—10.

в листопаді (н. ст.) виступили проти нього. Значна більшість Петроградського гарнізону, майже все робітництво з зброєю в руках, свідомо й рішуче стали до боротби за здійснення большевицької «демагогії».

А за Петроградом розкотилась революція по всій Росії й за якийсь тиждень-півтора вся коаліційна влада, так само як колись царська, розлетілась на трісочки, й замінилась владою робітничо-селянською, владою Рад Робітничих, Селянських і Солдатських Депутатів.

У Петрограді сформувався новий Уряд, Рада Народних Комісарів, який оповістив «війну війні», війну капіталізму, боротьбу з буржуазним устроєм держави й творення в Росії підвалин нового ладу,— соціалістичного.

2. Комітет Охорони Революції

На Україні робітничо-селянська революція прибрала інші форми, ніж у Росії. Тут на арену боротьби виступила третя сила — українство. І ця сила перемогла обидві: й большевізм і коаліцію.

Як тільки в Петрограді вибухнуло повстання, й Тимчасове Правительство майже все було заарештовне большевиками і звістки про це дійшли до Києва, тут, звичайно, також піднялось заворушення. Большевики мали серед київського гарнізону деякі свої частини, але їх було не настільки багато, щоб можна було з ними виступати до рішучого бою з правительственими військами. В той же час військовий урядовий штаб робив усі заходи, щоб напасти на большевиків. Перемога Уряду, розуміється, насамперед повела б до реакції, контрреволюції, а тим самим і до антиукраїнства.

Отже, щоб перехопити ініціативу в свої руки, українська й неукраїнська революційна демократія сформувала «Комітет Охорони Революції», який перебрав у ці дні всю військову й адміністративну владу в свої руки. Складався він з усіх партій і організацій, не виключаючи й большевиків.

Комітет видав дня 8 падолиста н. ст. відозву до населення України, в якій між іншим говорив:

«Власть Комітету, котрий об'єднює всі органи революційної демократії, всі революційні й соціалістичні партії нашого краю, як українські, так і неукраїнські, поширена на всю Україну, на всі дев'ять губерній: Київську, Подільську, Волинську, Полтавську, Чернігівську, Харківську, Херсонську, Катеринославську й Таврійську.

«Краєвий Комітет для охорони революції закликає всю людність до спокою, а всі революційні й демократичні організації об'єднатися в місцеві комітети для охорони революції під проводом Краєвого Комітету. Громадяне України, до спокою, праці й дружної оборони революції вас кличе Краєвий Комітет».

3. Перемога третього

Отже, тут важно одзначити два факти. Перший: Краєвий Комітет Охорони Революції поширив рямці інструкції й включив у свою компетенцію одрізані кадетами губернії. З цього моменту Україна фактично об'єдналась.

Другий важний момент є той, що в складі цього комітету були й большовики.

Але, на жаль, не довго. Того ж дня, як видано відозву, большевики виступили з комітету. Причиною була прийнята Малою Радою резолюція про повстання большовиків. Такого змісту:

«Визнаючи, що влада як у державі, так і в кожнім окремім краю, повинна перейти до рук усієї революційної демократії, уважаючи недопустимим перехід усієї влади виключно до рук Рад Робітничих і Солдатських Депутатів, які являються тільки частиною зорганізованої революційної демократії, Українська Центральна Рада через це висловлюється проти повстання у Петрограді».

Цілком зрозуміло, що большевики не могли лишатися в тій організації, яка була проти них, і виступили з неї. Згоду було розірвано.

Київська Рада Робітничих і Солдатських Депутатів, що була під керівництвом большевиків, рішила триматися окремо від Центральної Ради.

Але й проти Краєвого Комітету охорони революції й проти Ради Роб. і Солд. Деп. на Україні рішуче виступив штаб округи, на чолі з новопризначеним поза плечима Ради начальником округи Поляком генералом Квецінським і комісаром округи Українцем ренегатом Кирієнком. Опираючися на школах юнкерів і прапорщиків та на козаків, постановив штаб кров'ю залити всяку спробу революції. На поміч собі викликав штаб з фронту ще деякі козачі частини, чесько-словацький батальйон і кілька так званих батальйонів смерті, вірних скинутому правительству. Краєвий Комітет охорони революції проголосив штаб розпущеним. В дожиданню помочі з фронту штаб ухвалив розправитися з Радою Робітничих Депутатів, провід якої був у руках большевиків.

З цією метою штабом було зроблено провокаційний трус і арешт большевиків в палаці на засіданню Ради роб. і солд. депутатів. Трус і арешт було зроблено не вважаючи на те, що, як відомо було й штабові, Рада роб. депутатів не мала наміру робити виступу, не почуваючи себе для того сильною. Не зважаючи на протест представників Ц. Ради, що взялися мирно улаштувати конфлікт, арештованих не випустили й одвезли в військову тюрму.

Тоді большевицькі військові частини, розлючені провокацією різних Кирієнків, кинулися до бою з численно переважаючими їх правительственими військами.

Розпочався справжній бій на вулицях Києва. Пущено було в акцію кулемети, гармати, рушниці. Большевицьких сил було мало. Чехословаки й юнкери, опора штабу вже почали перемагати. Але тут вмішались війська Центральної Ради й вирішили всю справу. Юнкери почали тікати. Чехо-словаки запротестували проти свого начальства, що вело їх у бій проти народу, й штаб мусив прохати миру.

Умови миру було складено такі:

1) Певний контроль над штабом в особі окремого комісаріату, 2) увільнення арештованих большевиків, 3) приведення міста до мирного стану, 4) розслідування подій у пала-

ці, 5) вивід з Києва військових частин, приведених у зв'язку з подіями.

Штаб умови ці прийняв, але, розуміючи, що це умови тільки на якусь хвилину, не схотів дожидатися свого арешту й увесь утік, разом з «землячком» Кирієнком, комісаром Тимчасового Правительства. І таким чином уся влада в Києві перейшла до рук Центральної Ради й Генерального Секретаріату.

Розділ IV

Проголошення Федерації з Росією (20 листопада (н. ст.) 1917 р.)

1. Третій Універсал У. Центральної Ради. — 2. От тепер, коли руки розв'язано...

1. Третій Універсал У. Центральної Ради

Центрального російського Уряду, з яким складалися умови, договори й інструкції, не стало. Недобитки його метушились по фронтах і різних закутках Росії, намагаючись привернути до себе «загублений рай» колишнього панування. В Москві й інших містах Росії одбувались люті жорстокі бої за владу.

Отже, для української демократії питання стояло так: або визнати петроградський Уряд Народних Комісарів і йти з ним разом, поділяючи всю його соціальну й політичну програму, або вести цілком самостійну, ні з ким уже не пов'язану акцію.

Центральна Рада вибрала другий шлях. Своєю резолюцією в справі повстання большевиків вона вже з самого початку поставилась негативно до большевицької влади.

Другий же шлях, розуміється, перш усього консеквентно вимагав: викинути на смітник історії Інструкцію й провадити організацію української державності тільки своєю волею й своїм розумінням. А ця воля й розуміння, а також уся загально-російська й українська ситуація вимагала якнайшвидшого об'єднання українських земель в одну цілість, перебрання до рук української влади всіх галузей політичного й господарського життя на Україні й самостійного, негайного вирішення питання про війну, мир і землю.

Властиво, силою обставин Україна фактично відрізалась од Росії, маючи з нею тільки номінальний федеративний зв'язок. Центральній Раді лишалося тільки відповідним актом зафіксувати цей стан.

Це й зробив 3-й Універсал, оголошений Центральною Радою 20 листопада (н. ст.) 1917 року. Він звучав так:

Народе український і всі народи України!

Тяжка і трудна година впала на землю Російської Республіки. На півночі в столицях іде межиусобна й кривава боротьба. Центрального правительства нема й по державі ширіться безвластя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без власті, дужої, єдиної, народної Україна також може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народною Республікою.

Не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими помогти всій Росії, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на наших землях, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, й нашому правительству — Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу й власть на рідній землі, ми тою силою й властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але й усієї Росії.

Отож оповіщаємо:

До території Народної Української Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народної Республіки як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Воронізщини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення — українське, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів.

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо:

Віднині на території Української Народної Республіки існуюче право власності на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сільсько-господарського значення, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі — касується.

Признаючи, що землі ті єсть власність усього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає генеральному секретареві земельних справ негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народної Республіки України від сього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росія, а з нею й наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розділення продуктів споживання й кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретаріатові

праці від сього дня разом з представництвом від робітництва встановити державний контроль над продукцією на Україні, пильнуючи інтереси як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею й іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир установлено було якнайшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне Правительство примусити й спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права українського народу в Росії й поза Росією в замиренню не нарушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях як на фронті, так і в тилу.

Останніми часами ясні здобутки революції затемнено відновленою карою на смерть. Оповіщаємо:

Віднині на землі Української Республіки смертна кара касується.

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до сього дня, як уже засудженим, так і не засудженим, а також і тим, хто ще до відповідальності не потягнений, дається повна амністія. Про се негайно буде видано закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи, упорядкувати судівництво й привести його до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному Секретарству внутрішніх справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканності особи й мешкання, право й можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами.

Український народ, сам довгі літа боровшися за свою національну волю й нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні сущих, тому оповіщаємо: що народам великоруському, єврейському, польському й іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права та свободи самоврядування у справах їх національного життя. Та доручаємо нашому Генеральному Секретарству національних справ подати нам у найближчім часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа харчова є корінь державної сили в сей тяжкий і відповідальний час. Українська Народна Республіка повинна напружити свої сили й рятувати як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.

Громадяне! Іменем Народної Української Республіки в федеративній Росії, ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руйництвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу й нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27 грудня 1917 (9 січня н. ст. 1918) року, а днем скликання їх — 9 (22 н. ст.) січня 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

У Києві 7 (20) листопада 1917 р.

2. От тепер, коли руки розв'язано...

Третій Універсал уже не зробив такого сильного враження на населення, як перший, хоча здобутки, зазначені в йому, були без порівняння більші.

Це через те, що Третій Універсал явився не результатом безпосередньої боротьби, великого напруження сил, що дає при успіху вибух радості. Він, розуміється, також був наслідком нашої акції, нашої боротьби, він випливав із усієї ситуації, що склалася не без участі нашої волі й напруження сил. Але помітною, виразною силою, що випхнула Універсал на світ, були все ж таки зовнішні, незалежні від нашої волі обставини: робітничо-селянська революція в Росії. Вона розірвала ті нитки, якими пов'язало нас Тимчасове Правительство, увільнила наші руки, якими ми зараз же утворили зазначений в Універсалі стан на Україні.

Третій Універсал викликав швидше чуття глибокого задоволення, чуття розрішеної справедливості. Тепер, нарешті, ми могли творити життя за нашим образом і подобою, і тільки по-нашому. Тепер ми мали всі засоби для того. Всі державні апарати переходили до рук Генерального Секретаріату, всі фінансові засоби були до його розпорядимості, вся військова сила підлягала його наказам. Навіть та частина всеросійського фронту, що проходила по території України, підлягала тепер Українському Урядові, якому головнокомандуючий південно-західним фронтом генерал Володченко висловив свою підлеглість. Все населення, вся демократія України дивились на український Уряд з надією й вірою. Особливо ж найбільш революційна, себто найбільш колись соціально й політично пригнічена, упосліджена,— пролетаріат сільський і міський. Навіть большевики не мали гострої й виразної ворожості до сього Уряду. Бо він для всіх був тим Урядом, який боровся з Тимчасовим Правительством, якому російська буржуазія в'язала руки й кидала

колоди на шляху його творчої соціальної й національної праці.

Цим також можна пояснити те явище, що на Україні большевизм під цей час не мав сили. В той час, як по всій Росії, по всіх великих і малих її містах та й селах, йшла жорстока й кривава боротьба, й влада переходила до рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, на Україні деякі спроби захоплення влади большевиками не мали успіху. Ми це тоді пояснювали тим, що гаряче, свідоме національне почуття широких мас не допустило їх до «анархії». Це не правильно. Дальші події виразно показали, що головною силою було не національне почуття мас, не їхня національна любов до української влади, яку вони підтримували проти замахів на неї, а соціальне довір'я до неї, надії на те, що тепер, коли вона увільнилася від пут, вона розрішить швидко, справедливо й в інтересах їх, отих широких мас голоти всі насущні, наболілі питання.

Розуміється, національне чуття грало також велику роль. Це доказується ось чим. Всі ті солдатські маси, а також українське національно-свідоме робітництво, що підтримували й оберігали Центральну Раду, зовсім не були ворожі до большевизму. Вони не могли бути до його ворожими, навпаки, вони всією душею поділяли його гасла цілковитого соціального визволення. Але вони разом з тим не дозволяли большевикам скинути українську владу. Бо вони мали національну гордість, самоповагу, національну пробуджену ніжність, яка хотіла свого, в своїх формах того визволення. Вони нічого не мали проти гасла «вся влада радам», але яким радам? Своїм.

А як така єдина на всю Україну Рада вже була, як вона вже сама раніше боролася з буржуазією, як сам Генеральний Секретаріат у своїй відозві заявляв, що Центральна Рада є не що інше, як загально-українська рада робітничих, селянських і солдатських депутатів, то чого ж ще більше треба, для чого ще якісь інші ради? Центральна Рада справиться не гірше іншого уряду з усіма лихами на Україні, розв'яже всі питання так, як то потрібне для повного соціального й національного визволення всіх експлуатованих, всіх поневолених і упосліджених.

І от ця віра, іменно ця віра, а не тільки національна, не допустила під той час большевизму на Україні.

Розділ V

Основна хиба української демократії

1. Не маси винні. — 2. Соціалізм малоросійського хуторянина

1. Не маси винні

Але українська демократія не зрозуміла справжньої суті прихильності українських широких мас до своєї влади. І це нерозуміння було одною з причин тих помилок і неудач, які так щедро посипались далі на голову молодої української державності.

Коли аналізуєш тепер усі ті події, які таким бурхливим, болючим вихором проносились крізь історію українського відродження, то перш усього задаєш собі питання: як же то так сталося, що ті маси, які так гаряче, так віддано піддержували й боронили українську владу, які так горіли національним чуттям і виявляли таку міць національної свідомості, як воно так сталося, що вони раптом одвернулись від нас, покинули й навіть повстали проти своєї влади?

Ми тоді, коли прихильність мас до нас гасла й помирала, пояснювали це большевизмом. Большевики, мовляв, здеморалізували солдатські маси, загітували їх, оббрехали українську владу перед ними, розпалили своєю демагогією їхні темні інстинкти, потягли за собою безсовісними, безоглядними обіцянками всяких нездійснимих благ,— от маси й пішли за ними. А ми, мовляв, чесно поводились, ми не обіцяли того, що неможливо, ми дбали про організацію життя, ладу, порядку, ми не хотіли руйнувати господарських сил країни, ми кликали маси до дисципліни духу, до роботи, а це здеморалізованим масам не подобалось, і вони через те одвернулись од нас.

Так ми тоді роз'ясняли ситуацію. Так, мабуть, будуть роз'яснять її українські історики. Але таке роз'яснення буде або нещире або наївне, як було й у нас.

Так пояснялось і пояснюватиметься особливо ще й для того, щоб виправдати наші маси, щоб довести, що вони таки мали національну свідомість, а що їх тільки збаламутили вороги українства й через те вони так схибнули під той час.

Так само вороги українського відродження будуть посилатися на цей момент і доводити, що ніякої національної свідомості у мас не було, бо отже вони повстали ж самі проти української влади.

І те й друге пояснення — неправильне. Вся причина у тому, що українська влада, що вся керуюча, партійна українська демократія розійшлася з своїми масами, що вона була соціально непослідовна, нерішуча, невиразна й не соціалістична.

2. Соціалізм малоросійського хуторянина

Повторюю сказане мною в початку сієї праці: ми, всі українські керуючі партії, були не соціалістами, а тільки демократами, республіканцями й національними революціонерами.

Правда, ми всі називали себе соціалістами: соціал-демократи (ніби правовірні вже, давні соціалісти), соціалісти-революціонери, соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники. Все соціалісти. Але це все були неправильні назви. Одна тільки групка, що створилася під час революції, цілком вірно, щиро й чесно назвала себе, а іменно: «національна революційна партія». Члени сеї «партії» одверто називали себе не-соціалістами, але характерно те, що вони цілком погоджувались з усіма постановами, з усією соціальною

політикою керуючих соціалістичних партій Центральної Ради.

Що соціалізм був тоді в моді, що кожний протестант проти царських поліцаїв називав себе соціалістом, це відомо. Але через що ж усе-таки іменно соціалістами себе називали? Чому не революціонерами? Чого назва тільки революціонер, демократ, республіканець не задовольняла й конче треба було ще «соціалістом» називатись?

Бо маси, мовляв, найбільше вірили тільки соціалістам. І через те бідні люди, які до революції ідейно ворогували з соціалістами, які все своє життя жили як добрі спокійні буржуа, які ніколи ніякої революції ні в якій галузі буржуазного життя не допускали, раптом мусили назвати себе соціалістами, коли хотіли брати активну участь у політичній чи національній революції. Бо маси інакше й слухати б їх не схотіли.

Так, дійсно, маси б їх інакше не схотіли слухати. Бо маси коли не науково, то інтуїцією відчували суть соціалізму, вони своїм класовим інстинктом угадували дійсний зміст цього учення. Коли б не було справжніх соціалістичних партій, які давали гасла масам, які їх вели по шляху соціалізму, то самі маси під час цієї революції витворили б такі гасла, як витворювали їх вони, наприклад, на Україні, під час Хмельниччини, гайдамаччини, коли маси боролись за гасла соціального визволення: геть усяких соціальних експлуататорів! (А як такими експлуататорами були переважно класи поміщицькі та торгові, а вони репрезентувались поляками й євреями, то звідси й клич «геть ляхів і жидів» був більш соціального, ніж національного характеру).

Бо з того часу, як одна частина людськості поневолена другою, як один клас визискує, топче другі й користується ними, як гноєм для своєї сили й росту, з того часу серед цих поневолених живе невгамоване, невтихомирене, вічно непокійне, вічно болюче прагнення до свого визволення, до скинення панування одних людей над другими, до соціальної справедливості, себто до знищення поділу людей на класи, на пануючих і поневолених.

Працюючі, соціально-поневолені, визискувані є з природи своєї соціалістами. Бо ще раз: соціалізм є визволення від усякого утиску, рабства, глуму й визиску. Але соціалізм поневолених є не той соціалізм, який розуміють і розуміли ті «соціалісти», що для довір'я мас підфарбовувалися під його.

А також і не той, який розуміла українська демократія, не виключаючи й наших «марксистів» соціал-демократів. Ми, українські соціал-демократи, вихолостали марксизм. Ми вирізали в нього життєву, творчу, активну частину й лишились безплодними, неактивними, гладкими кабанцями. Ми лишили собі з цього революційного, жагучого, повного протесту, гніву й великої волі вчення тільки одну половину: об'єктивний хід подій. Ми прийняли з нього тільки те, що нам може дати незалежний від нашої волі, від наших прагнень, механічний розвиток соціальних відносин.

О, ми з легким серцем, з великою охотою, прийняли такий марксизм. Коли, мовляв, людське громадство розв'ється до свого логічного кінця, коли розвиток продукційних сил капіталістичного ладу дійде до свого необхідного, історичного довершення, коли назріють самі собою нові сили, новий лад, тоді царство капіталу само собою упаде, тоді настане соціалізм, рівність, вища соціальна справедливість.

А до того часу такий «соціаліст» міг бути й поміщиком, і фабрикантом, і активним визискувачем чужої праці, паразитом, дармоїдом, міг жити етикою пануючих, піддержувати всі установи буржуазного ладу, міг без протестів, без найменших зусиль бути вірним прихильником несправедливого ладу,— бо що, мовляв, зробиш, коли такий об'єктивний хід речей, коли законів громадянства не перевернеш зусиллями особи чи партії, поки в ньому не визріє новий лад з новими законами.

Такий «марксизм» був подібний до того легендарного малоросійського гладкого хуторянина, який лежав під деревом і ковтав вареники, що росли на тому дереві й падали йому в рот. Ще самі й у сметану вмочалися. Наш соціалізм був цілком подібний до цих варенників. Ми лежали собі, ситенькі, гладенькі, в буржуазному холодочку, тішились на м'якенькій травичці, мугикали собі малоросійські пісеньки й ждали, що вареники соціалізму визріють на нашому хуторянському дереві й падатимуть нам у рот. Наше ж усилля буде тільки в тому, щоб роззявити свого малоросіянського ротика й ковтнути чудодійний плід об'єктивного розвитку речей.

Та й то ще коли те буде! Не за нашого віку, хіба що внукам упаде в рот.

І ми тим, по правді сказати, дуже й не клопотались і не журились. Виростуть на вербі вареники, чудесно, ми нічого не мали проти їх, навпаки, ми ж самі казали, що вони таки колись визріють. Не визріють? Ну, що ж, ми не винні.

А все ж таки ми соціалісти, марксисти, бо ми маємо програму соціалістичну, ми в своїх промовах і статтях завжди вживаємо такі вирази, як: «пролетаріат», «буржуазія», «розвиток продукційних сил», «класові протиріччя» й інші хороші учені марксистські слова, а дрібна буржуазія, оті всі есери, есефи, не люблять уживати цих слів, отже, вони, значить, не чисті соціалісти.

Не маючи самі жагучого, одважного прагнення знищення в самих його основах, у самому його грунті капіталістичного ладу, ми й другим не вірили, не розуміли їх, не розуміли великої, могутньої простоти большевизму, тої простоти, яка є властивою всім щирим, послідовним, для блага великої більшості людськості напрямленим вченням. Не демагогія, а велика простота й щирість їхніх стремлінь, їхньої акції тягли до себе страждучі, експлуатовані маси. Наприклад.

Большевики оповіщають війну війні. Вони викликають своєю агітацією й пропагандою огиду, обурення й ненависть поневолених класів до цього страшенного зла, до цього злочинства пануючих класів, які в ім'я своїх класових інтересів убивали мільйони людей, руйнували життя десятків мільйонів родин, нищили сотні й тисячі мільйонів рублів на це нечуване побоїще. І з повною послідовністю, з невмолимою упертістю роблять усе, щоб спинити це страхіття: руйнують армію, розкладають її, знесилюють, примушують Тимчасове Правительство серйозно думати про припинення побоїща, про мир. Вони ні перед чим не зупиняються. Договори з союзниками? До біса всякі договори з світовими грабіжни-

ками, інтереси мільйонів працюючих вище всяких договорів. Інтереси Росії? Міжнародна ситуація? Ніяких міжнародних, імперіалістичних інтересів у працюючих класів немає й не може бути. Маси, розуміється, не могли не відчувати цієї щирості, цієї відданості більшевиків їхнім інтересам.

Далі. Большевики агітують за дійсну революцію, за знищення панування паразитарних, експлуататорських класів, за повне соціальне визволення широких мас. І послідовно, твердо, непохитно, до самого кінця провадять свої ідеї в життя. Вони нищать усі апарати, всі органи класового панування буржуазії, перевертають догори ногами всі поняття, викидають на смітник усі закони пануючих, усю їхню етику, звичаї, моди, все чисто. Вони мають на меті тільки інтереси покривджених і працюючих. Хто працює,той має право на владу, на повагу, на життя. Всі паразити, дармоїди, всі, хто не творить цінностей життя,— не повинні мати місця в новому громадянстві.

І як же могли оті покривджені, працюючі не відчувати симпатій до большевиків, не вірити їм, не йти за ними?

Большевики робили, діяли тільки для мас, і через те вони вірили тільки в маси, через те у них був запал, воля, прагнення, захват, ентузіазм.

Ми ж не мали ні віри тої, ні захвату, а значить, не мали й довір'я мас. Це було в нас у перший період творення нашої державності, коли соціальний і національний моменти зливались в одне сильне, сміливе ціле. Тоді був і наш ентузіазм, і наша непереможність, і непоборима, непохитна віра мас.

Але далі в нас не вистачило сміливості, одваги, широти й далекосяжності погляду. Ми злякались «темних інстинктів» мас, ми перестрашились їхньої великої простоти, нам забракло дальшого, більшого ентузіазму.

А забракло через те, що ми не мали сильного національно свідомого пролетаріату. Наше робітництво силою проклятих історичних умов було в переважній більшості своїй зденаціоналізоване, зрусифіковане. Через те ми не мали широких пролетарських мас, які б силою свого войовничого, революційного духу підпихали нас, керівників, які б вимагали від нас рішучості, які б виділили з себе нові кадри революційних керівників, і національно свідомих, і соціально одважних. Наша головна опорна сила була в селянстві. І то не в голоті сільській, а в більш заможному селянстві, як більш розвиненому й національно-свідомому. Селянство ж само по собі ніколи в соціальних рухах керуючої ролі не грало, воно завсігди йшло за більш розвиненими й революційними класами. Отже, воно й у нас не могло витворити сили ініціативи, не могло дати нових керівників. Найбільше, що воно могло зробити, це одвернутись від тих, хто не задовольняв його, й піти за рішучими й сміливими.

Але замість того щоб іти до свого пролетаріату, хоча би й ще не зовсім пробудженого національно, замість того, щоб будити його й набиратися у нього соціальної рішучості й одважності, замість того, щоб, пішовши з ним с о ц і а л ь н о, повести його за собою н а ц і о н а л ь н о, ми одсахнулись від нього, ми злякались його й навіть того селянства, що пішло за ним.

Це була основна помилка й хиба наша. А з неї вже консеквентно стали випливати й усі наші дальші, болючі й шкідливі помилки. І головною з них було фальшиве розуміння нашої національно-української державності.

Розділ VI

Фальшиве розуміння національно-української державності

1. Наша «безбуржуазність». — 2. Страх перед безбуржуазною державністю. — 3. Що таке демократичний лад! — 4. Поганенькі навіть демократи. — 5. Підбирання петроградського сміття. — 6. Туга за союзницьким ошийником. — 7. Безнадійне мадикування. — 8. Злочинна агітація проти українського національного визволення.

1. Наша «безбуржуазність»

Як тільки ми переступили межу морально-правової, революційної влади, як тільки наблизились до творення юридичної державності, так з того моменту й почалося забування дійсної суті нашого руху: інтерес наших працюючих мас, їхнє національне й соціальне відродження. З а с о б цього відродження,— тільки засоб! — ми почали приймати за ціль і єдину ціль нашого руху. Державність стала домінуючим мотивом наших дій.

Але не в цьому вся помилка. Державність, як найкращий, всеохоплюючий засоб національного життя, мусила бути, мусила досягатися, творитися.

Але я к а державність?

Ми ввесь час казали всім, що ми — нація робітників і селян. В наших Універсалах, відозвах, промовах скрізь ми підкреслювали, що ми робітничо-селянська нація, що буржуазії в нас національно-свідомої немає, що наша історія так нас обчистила.

Отже, здається, так послідовно було би творити й далі тільки р о б і т н и ч о - с е л я н с ь к у державність, таку державність, яка відповідала б характеру всієї нації.

І так воно ніби й намічалося в першому періоді, особливо під час боротьби з Тимчасовим Правительством. І влада наша немовби так творилася. Центральна Рада, дійсно, була складена з рад селянських, солдатських і робітничих депутатів, які обиралися на відповідних з'їздах і посилалися в Центральну Раду. І Генеральний Секретаріат ніби з самих соціалістів було сформовано. І керуючі ж партії, соціал-демократи та соціалісти-революціонери, ніби виразно стояли на грунті соціальної революції. Згадаймо тут промови делега-

тів Центральної Ради на Петроградську Конференцію, М. Порша й М. Ткаченка.

А от, наприклад, виривки з резолюції 4-го з'їзду української соціал-демократичної партії, виробленої тим самим М. Поршом:

«4. Сучасна російська революція з такими складними й величезними завданнями розвивається разом з тим в атмосфері виразних суперечностей буржуазії й пролетаріату, капіталістів і поміщиків, з одного боку, та пролетаріату й дрібного спавперізованого селянства — другого; при таких обставинах у процесі революційного руху буржуазія й пролетаріат стають на ворожій позиції класової боротьби, а се робить неможливим співробітництво антагоністичних класів у творчім процесі великої революції в Росії.

6. Сучасна російська революція, тягнучи за собою нечуваний в історії всіх дотеперішніх революцій переворот у соціально-економічних відносинах, викликуючи широкий відгомін у величезних робітничих масах західної Європи, збуджуючи в них нахил до скинення пут капіталізму, до соціальної революції а рівночасно й спинення імперіалістичної війни, що може повести за собою повстання пролетаріату в західній Європі,— стає прологом і початком всесвітньої соціальної революції.

Тому четвертий з'їзд української соціал-демократичної робітничої партії проголошує:

1. Що як у цілій державі, так і в окремих її краях мусить бути негайно утворена о д н о р о д н а революційна демократична влада, влада зорганізованого пролетаріату, селянства й війська».

Отже, ніби все як слід. І революція визнається соціалістичною, й капіталістичний лад має бути зруйновано, й через те співробітництво з буржуазією недопустимо, й вся влада має належати «організованому пролетаріатові, селянству й війську».

Але, на великий жаль, це була тільки фразеологія, необхідна для того часу. На великий жаль, ми не мали сили послідовності, чесності з собою, ми так само, як руський демократ в українському питанню, говорили прекрасні промови, складали хороші резолюції, а в реальному житті їх не додержувались, керувались зовсім іншими неписаними резолюціями.

І перші ознаки цієї непослідовності вже містяться навіть у цій самій резолюції 4-го З'їзду с-д. партії, в слідуючому її пункті, а саме:

«в) д о м а г а т и с я р і ш у ч о г о к о н т р о л ю д е р ж а в н о ї і к р а є в о ї в л а с т і п р и н а й б л и ж ч і й у ч а с т і з о р г а н і з о в а н о г о п р о л е т а р і а т у, з а п р о д у к ц і є ю й п о д і л о м п р о д у к т і в ф а б р и ч н о з а в о д с ь к о ї п р о м и с л о в о с т і».

В цьому пункті вже ховався маленький черв'ячок. Тут уже була меншовицька позиція, та позиція, яка не допускала руйнації буржуазного ладу. Тільки д е р ж а в н и й контроль за участю робітництва. Слівце «рішучий» нічого в суті не міняло. Бо рішучим контролем міг бути тільки робітничий контроль, тільки передача всіх підприємств до рук самих працюючих.

Але ця резолюція виносилась ще під час боротьби з Тимчасовим Правительством, коли та боротьба давала нам одваги, запалу, сміливості й революційності.

Коли ж почало приходити ближче до творення власної державної влади, то тут почалося ще виразніше хитання.

Резолюція Центральної Ради з осудом повстання большевиків була вже помітною ознакою нашої несмілості. Ми злякались їхньої консеквентності й рішучості. Ми не хотіли брати того на увагу, що большевики інаше ж не могли зробити, бо всі інші партії стояли на грунті коаліційної влади. Для того, щоб утворити ту «однородно-соціалістичну» владу «організованого пролетаріату, селянства й війська», треба було скинути коаліційну владу. А як же її скинути, коли всі інші «соціалісти» підтримували коаліцію? Розуміється, коли з доброї волі не хоче вступитися, то треба спихнути її силою.

І як же могла Центральна Рада, яка сама ж стояла проти коаліції й за владу пролетаріату та селянства, як і через що вона могла осудити тих, які здійснили її ж власні погляди? І чого замість осуду Центральна Рада сама не зробила того? Чому рішуче не взялась до розвитку тої революції, яку сама вважала соціальною?

А через те, що ми, як я сказав уже, боялись пролетаріату. «Вся влада радам» це значило по суті — вся керуюча роль міському пролетаріатові. А ми того пролетаріату не мали в такій кількості, яка б нам забезпечувала наші н а ц і о н а л ь н і домагання. Ми боялися, що з владою рад прийде та сама р у с ь к а влада, з якою нам так доводилось боротись. Ми не вірили, що наш зрусифікований пролетаріат стане активно в оборону нашої державності, наших національних здобутків, в оборону того, що він не почував своїм рідним і необхідним собі.

Це недовір'я було величезною помилкою, як виявилось далі. Це було великою шкодою й для чисто-національної справи, бо це недовір'я й дальша наша політика одвернули від національної справи зрусифікований український міський пролетаріат, який також мав пробуджену ніжність, який мав би її без порівняння більшою, коли б українство не одпхнуло його саме своїм соціальним консерватизмом.

Та ми, власне, ніколи навіть не задумувались над тим, щоб будувати чисто нашу, чисто селянсько-робітничу державу, себто таку державу, яка найбільш відповідала характеру нашої селянсько-робітничої нації.

Стремління большевиків творити робітничо-селянську державу з метою створити за її допомогою соціалістичне громадянство, здавалось нам утопією, авантюрою, кривавою інтригою одної партії, яка домагається влади. Ми настільки мало були соціалістами, що не допускали навіть думки про зруйнування буржуазної держави. Де ж-бо таки, мовляв, можливо в таких країнах, як Росія чи Україна, де величезна більшість населення є селянство, де капіталізм тільки в початкових формах,— заводити соціалістичний устрій. Ми навіть посилались на Маркса, не знаючи його учення, не знаючи, що большевизм був ні що інше, як послідовний, чистий марксизм, що большевики здійсняли до літери те, що Маркс і Енгельс теоретично викладали в своєму вченню, що вони навіть мало що нового

вносили після досвіду Паризької комуни.

Ми не знали учення Маркса й Енгельса про державу, про її роль, характер, про завдання революційних класів у відношенню до держави.

Ми не розуміли того, що наша державність потрібна нам була, як з а с о б для повного соціального й національного визволення наших працюючих мас, як засоб для знищення всякого класового панування, як засоб знищення самої держави й усієї її машини й перетворення сучасного насильницького громадянства в громадянство соціально вільних і рівних людей.

Ми знали тільки одну державу — буржуазну, сучасну, з усіма її усталеними органами й апаратами. Ми вірили в її вічність, непохитність, незмінність. Ми знали, що ці державні органи й апарати були найкращими засобами нашого національного поневолення. Ми знали, що для того, щоб визволення наше було повне, ми повинні захопити ці апарати влади, зробити їх своїми, себто здобути свою, національну державність.

Так ми й робили. На це йшла вся наша увага, енергія, сила, запал. Ми добували, будували й творили ту державність, яку ми знали, яка була перед нашими очима.

І скільки, справді, тої енергії, сил, завзяття, крові й життя ми вклали на те, щоб зробити... н е с в о ю д е р ж а в н і с т ь, ворожу нашій нації, згубну для неї!

Кажучи по щирості, ми рішуче нічого не міняли в с у т і тої державності, що була за часів Тимчасового Правительства. Ні одної о с н о в и її ми не порушили. Ми тільки міняли національну форму її,— замість синє-біло-червоного прапора ми вішали жовто-блакитний.

Розуміється, народ, позбавлений національних форм свого розвитку, не може прийняти як слід ніяких самих кращих соціальних здобутків. Він є подібний до чоловіка з хворим шлунком, якому дають смачні й поживні страви.

Але, з другого боку, так само неможливо здоровому робочому шлункові давати їсти нездорову, руйнуючу все його здоров'я їжу.

У нас же не вистачило сміливості й натхнення, оздоровляючи шлунок нашої робітничої нації, дати їй ту їжу, яку була б поживна для неї й якої вона сама вимагала від нас. Замість того ми пропонували їй усякі панські, гнилі, отруйні страви à la moujik oukrainien. Ті самісінькі страви, якими годувало й Тимчасове Правительство.

Ми цілком справедливо виставляли раз-у-раз факт нашої одмінної національної природи: безбуржуазності. Ми цілком вірно доводили завсігди, що найбільшим ворогом нашого національного визволення були буржуазні класи на Вкраїні. Отже, здається повинно було би бути ясно, що поки на Україні лишиться панування буржуазних класів, себто буржуазного ладу, доти й наше п о в н е національне визволення не можливе. І нашим завданням, коли ми вже тільки на національну справу звертали всю свою увагу, в інтересах хоча би тільки національного визволення треба було насамперед знищити панування буржуазного ладу на нашій землі, зруйнувати силу найбільш ворожих і чужих нашій національності класів. Вся наша особлива історія, всі умовини нашого історичного розвитку вимагали цього від нас, це було необхідністю дальшого нашого визволення.

А ми що замість того? Підтримували, скріпляли, боронили панування цих класів на Україні.

3. Що таке демократичний лад?

О, ні,— можуть мені заперечити самозакохані наші демократи,— ми боронили й скріплювали демократичний лад. Ми обстоювали принципи демократії, ми не хотіли насильства ні над одним класом, ми спирались на волю в с ь о г о населення.

Дійсно, на українському прикладі можна найкраще переконатися, що так звана «демократія», демократія сучасності, є тільки замасковане панування буржуазії, що демократичний лад не порушує основ капіталістичного ладу.

Ми були самим демократичним Урядом. То правда. І щиро демократичним. Але це не заважало тому, що вся система економічного й соціального життя лишалась суто буржуазною.

В той час, як большевики іменно цю систему ламали, руйнували, нищили, ми її всіма силами оберігали.

Розгляньмо чесно й одверто всю нашу діяльність.

Взяти хоча би таке вже питання, як земельне, де ми були й повинні були бути найбільш радикальними (бо в ньому полягала найбільша вага нашої влади). І ми в Універсалі, справді, виявили себе радикалами.

Але... бути в життю такими радикалами не змогли. Переведення в дійсність наших постанов одбувалось нерішуче, неупевнено, з оглядданням на поміщицтво, з прислуханням до гвалту фабрикантів, заводчиків. Ми навіть мусили давати «роз'яснення» панам поміщикам. Голова Генерального Секретаріату через кілька днів по випуску Універсалу мусив заспокоювати великих землевласників, цукрових заводчиків і інших переляканих панів, натякаючи їм, що, хоч земля й одбиратиметься у них, але, може, якось буде їм і відшкодовання.

Це «роз'яснення» конче треба було дати, бо промисловці дуже хвилювались. А ми ж так боялись, щоб промисловість на Україні не постраждала. Ми зовсім не хотіли бути большевиками, які «вносили анархію» в індустрію, які «демагогічно» одбирали в поміщиків землю й без усяких церемоній віддавали її селянам.

Так само ми не посміли й пальцем чіпнути фінансового капіталу на Україні, цієї найбільшої фортеці сучасного капіталізму. Ми корчились од браку грошей, не знали, чим платити залізничникам, робітникам, не мали чим навіть своїх службовців утримувати, викликали проти себе невдоволення, наражали самий престиж української влади на небезпеку, а чіпнути банки, де лежали потрібні для краю гроші, ми ніяк не сміли. Бо ми ж були не большевики, а демократи, ми не могли допустити такого «незаконного» вчинку, ми страшенно поважали «закони».

А той знаменитий державний контроль над промисловістю? Хіба це не було нікчемним

паліативом? Хіба він хоч трошки спинив експлуатацію робітників чи зменшив «заробітки» капіталістів? Хіба він порушив систему визискування одним класом сили другої?

Анітрішки. Все лишилося незачепно в чистому своєму «законному» вигляді. (Та, по правді сказати, ми взагалі ніякого контролю не вводили).

А суд? Хіба ми торкнулись с у т і цього сторожового пса буржуазії? Хіба ми задумались над тим, що всякий суд у буржуазному громадянстві є не орган справедливості, а орган всіх привілеїв і способів грабування пануючих класів? Що весь він з усією своєю сучасною системою права є фіксація існуючого стану соціальних відносин і що його завданням є усіма способами (штрафом, арештом, тюрмою, карою на смерть) берегти цей стан. Чи ми ж т а к е завдання одняли в «нашого» суду? Чи ми ж його, дійсно, принатурили до потреб і інтересів працюючих, як то обіцяли в Універсалі? Чи посміли ми, як то зробили большевики, викинути в помийницю історії весь «свод действующих законов» царизму й пануючих класів і замінити його одвертим, народним судом?

Та боже борони. Всі «действующие» закони лишились у повній їх силі, всі апарати охорони буржуазного ладу ми й ніттем не чіпнули. Вся наша «революція» була в тому, що ми неукраїнців заміняли українцями й звеліли прикладати ті закони «именем Української Народної Республіки».

А школа? От тут-то вже, мабуть, одбився характер нашої робітничої нації. Це ж уже така сфера, де ми могли цілком безборонно давати нашій нації все, що вважали найкращим.

І що ж? Ми й тут тільки змінили мову, змінили учителів неукраїнців на українців. Але самої системи навчання, самої с у т і шкільної науки не змінили ні на іоту. Тільки переклали на українську мову все те сміття, яким буржуазна шкільна наука забиває молоді душі. А коли мною було піднято одного разу питання про те, щоб виключити «закон божий» з числа обов'язкових предметів і ввести предмет історії соціалізму, то ця пропозиція зустріла такий протест і викликала стільки аргументів, що не було чого й думати про переведення її в постанову. Та коли б і сталась така постанова, то її все одно всі урядовці міністерства освіти збойкотували б і не проводили в життя. Бо це ж уже пахло большевизмом, це ж могло настроїти проти нас усі «батьківські комітети», могло викликати в них неприхильність до української державності.

4. Погаиенькі навіть демократи

Страшенно характерно (але цілком відповідно до нашого погляду на державність), як ми тоді дорожили прихильністю до нашої державності буржуазних класів. Ми не боялись загубити прихильність класів працюючих, не боялись своїми цими вчинками, своєю цією політикою викликати їхнє недовір'я. Ми засліплено гадали, що вони до того віддані нам, до того пройняті самим національним чуттям, що будуть іти за нами, в яку б соціальну пакість ми їх не вели, аби вона мала жовто-блакитний прапор.

Через те ми навіть старалися бути як не соціалістами, то хоч би ж уже пристойними, послідовними демократами, поступовими людьми. А то й цього не було.

Наприклад.

Ні один наш видатний революційний акт не обходився без участі попівства. Кожний Універсал неодмінно читався на Софійському плацу, з парадами, з юрбою попів, з церковним дзвоном, молебнем, з усією тою негарною комедією, якою царизм і пануючі класи гіпнотизували темні верстви населення. Нігде на всьому світі, ні за одної найбуржуазнішої революції цього не було.

А коли серед нас знаходились такі, яким було гидко й соромно від таких недостойних усякого чесного й поступового чоловіка засобів затвердження своєї державності, їм зразу затуляли рота «нашою державностю». Для «нашої державності», мовляв, некорисно було настроювати проти себе духовенство, навпаки, треба було привертати його на свій бік, бо якні-як, а це при темноті нашого народу є велика сила. А крім того, такі паради й молебні дуже імпонували масам вояків, як раз-у-раз доводив генеральний секретар військових справ С. Петлюра, по ініціативі й заходами якого раз-у-раз учинялись оті гидоти.

І вся «революційна» влада, вся Центральна Рада, Генеральний Секретаріат, усі наші «соціалісти» й «демократи» виходили на плац, дзвонили в церковні дзвони, співали молебні, цілували попівські хрести, парадували, примушували наше військо брати участь у цьому, кричати «слава».

Це, мовляв, «імпонувало» масам і привертало прихильність попівства до національної української справи.

Чи привертало це прихильність попівства, це ще було під великим сумнівом. А чи прихильність цих слуг і одурманювачів народу взагалі для дійсних демократів потрібна, це не підлягає ніякому сумніву.

Але що вже прихильність іменно отих «вояків», отих широких народних мас, яким хотіли імпонувати, цим одверталась, що викликалось недовір'я й нарікання, що з нас глузували й підривали наш авторитет, то це був такий факт, який незабаром виявився досить недвозначно.

Так само ми не посміли порушити інших «підпор сучасного громадянства». Наприклад, у питанню залежності шлюбу від церкви. Весь час свого перебування в Уряді я намагався видати закон про горожанський, цивільний шлюб, незалежний від церкви. Але так і не довелось,— не було на це часу.

А не було через те, що ми з нехіттю, з нерішучістю ставились до всього, що могло хоч трохи порушити основи буржуазного ладу.

5. Підбирання петроградського сміття

Отже, не диво, що до нас з півночі скочувались усі черепки розбитих большевиками буржуазних органів і апаратів. Ми

з гордістю й самовдоволенням підбирали ці недоламки й поміщали їх на найкращі місця. Треба було тільки, щоб це череп'я мало синє-жовту фарбу. Більшість наших урядових і адміністративних органів були засаджені цим відкинутим большевиками сміттям.

Ми їх називали спеціалістами, «фахівцями», знавцями свого діла. О, вони, справді, були знавцями «свого діла», діла підтримування насильства й грабіжництва пануючих класів. Вони себе потім добре показали. Так, наприклад, генеральний секретар внутрішніх справ В. Винниченко, соціал-демократ, дуже хотів призначити на товариша генерального секретаря одного такого «знавця», відомого Лизогуба, старого царського бюрократа, октябриста, реакціонера. І тільки те, що він був октябрист, не дозоляло дати йому цю посаду й було зроблено тільки директором департаменту. Бо це був «фаховець» у земських справах. І справді, як відомо, цей самий Лизогуб, будучи прем'єр-міністром при гетьмані, показав себе розстрілами, катуванням і карними експедиціями на селі чудесним «знавцем свого діла».

А скільки всяких генералів, тайних і дійсних «советников», скільки просто всякої бюрократичної, цвілої й смердючої гиді посипалось до нас з Совітської Росії, з якої вимітали їх большевики. Навіть міністри Тимчасового Правительства опинились у нас. Військовий міністр Верховський навіть пропонував тому «хохлацкому» Секретаріатові, якого Тимч. Правительство хотіло посадити в тюрму,— свої послуги. Його пропозицію було одхилено т і л ь к и через те, що він був не українець.

А як ми пишались! Ага, а що! А хіба ми не такі «як люди»? Самі руські генерали, міністри, всі важні персони з Петрограда просяться до нас на службу. Отже, ми таки маємо державність.

І при цьому ми страшенно хвалилися тим, що в нас лад, порядок, тиша, спокій,—«оазис». А в Росії, мовляв, хаос, анархія, безчинство, руйнація всього життя. Всі «порядні» люди мусять тікати з Росії.

6. Туга за союзницьким ошийником

А що вже ми були втішені тим, коли й такі «найпорядніші» люди, як посольства союзників, перебігли до нас, то цього й сказати не можна. От коли, справді, була в нас дійсна, справжня, законна державність: у нас були посли світових, великих могутніх європейських держав!

Правда, ці представники світових убийць і грабіжників, представники «товарних джентльменів» були у нас тільки через те, що большевики вишпурнули їх од себе.

Але ми вже й тим одним, що вони були на нашій території, були задоволені. Ми забули, що ці джентльмени ще недавно називали нас «скаженими божевільними» за наш рух, забули, що ці грабіжники підтримували проти нас Тимчасове Правительство, забули, що вони нищили мільйони наших кращих людей на фронтах, що нищили наш край, все забули ми в ім'я «нашої державності». І люб'язно вигинаючись перед ними, заглядали їм в очі й жагуче чекали, коли вони нам повісять на шию ошийник і поведуть на ланцюжку за собою, як своїх... «союзників», як «признану українську державу». Це було б завершенням і тріумфом української ідеї!

Світові убийці не одпихали нас категорично й рішуче. По-перше,— вони все ж таки, як-ніяк, були на нашій території, в нашій, хоч і «скаженій» державі. Отже, треба було бути ввічливими. По-друге ж, вони сподівалися, що ми будемо служити їм замість скинених старого деспота монархізму і його нещасливого спадкоємця Тимчасового Правительства, себто, що ми їм дамо гарматного м'яса, яким би вони на східному фронті могли годувати свого ненажерливого бога імперіалізму.

Через те вони любенько до нас посміхались, гладили нас по голівці й говорили приємні, склизькі компліменти. От молодці українці! От хороша, здорова, розумна нація. Не те що ті дикуни варвари руські, які тільки можуть жити або під батогом деспотизму або в анархії, в хаосі. І який порядок на Україні, як все по-людськи ведеться, зовсім ніби в Європі, закони поважаються, великий, священний інститут власності шанується, всі «культурні», «демократичні» установи оберігаються. От молодці українці! А коли б ще хоч трошки підправили свою армію та послали її на тих проклятих німців, яка прекрасна, знаменита нація була б.

Ми од компліментів мліли. Але... послати армію на проклятих німців все ж таки не могли. Перш усього ми її не мали. А коли б і мали, то все ж таки, навіть за французькі компліменти, не послали б її в побоїще.

Але, щоб не викликати невдоволення «джентльменів» та не загубити їхньої «пошани» до нас, ми удавали, що маємо чудесну, сильну, далеко краще, ніж у руських, дисциплінована армію. Але... джентльмени повинні самі зрозуміти, що тепер такий час, що не можна попхнути в бій війська.

Так, так, джентльмени це розуміли. Вони вже на це й не сподівались. Але, може, можна було хоч тримати фронт? Держати кулак проти німця? Щоб він також мусив тримати на цьому фронті свої війська. От коли б українці були такі молодці, союзники, великі європейські держави напевне визнали б українську державу й навіть прислали б на Україну своїх справжніх послів.

Нам аж дух забивало від такої перспективи: мати послів великих, європейських держав у себе, посилати своїх туди послів, бути «рівними серед рівних».

Правда, деяким з нас і тоді вже здавалось, що не таким шляхом треба добиватися признання нашої держави, не ласкою брехливих, лицемірних джентльменів, а силою, ласкою, довір'ям свого народу. Цим деяким і тоді вже було помітно, що таким залицянням і підлабузнюванням до європейського імперіалізму ми губимо довір'я свого народу, губимо свою єдину реальну силу. Але таких скептиків зацитькували зараз же «нашою державністю», їх називали «недержавними людьми», «наївними політиками» й вони мусили ховати свій скептицизм в ім'я «нашої державності», в ім'я єдності національного фронту.

Те, що в початках було для нас корисне, необхідне («єдиний фронт»), тепер у силу

діалектичного закону ставало своєю протилежністю.

7. Безнадійне мадикування

Цілком натурально, що українська демократія, одкинувши цілі большевиків, одкинувши творення робітничо-селянської держави, не могла через цю основну причину визнати новий Петроградський Уряд, Раду Народних Комісарів всеросійською Центральною владою.

Так само й другі «окраїни», де утворились свої органи влади, розходячись з большевиками в грунті своїх соціально-політичних змагань, теж не признавали Петроградського уряду.

А тим часом ні вони, ні Україна з російською державою не розривали. Росія, як така, як одне федеративне політичне й економічне ціле, все ж таки ніби існувала. Російська армія стояла все ж таки на фронтах, її все ж таки били й нищили, її треба було годувати, а головне її треба було хоч до якої-небудь міри організовано демобілізувати, щоб вона не кинулась хаотично додому й не розтоптала все під собою. А для цього треба було негайно укласти мир з німцями. Тим негайніше треба було це зробити, що Рада Народних Комісарів, узявши владу в свої руки, не гаючи часу, зразу ж запропонувала Німеччині сепаратний мир.

А хто, на думку цих не-большевицьких Урядів міг укласти мир? Тільки всеросійський федеративний Уряд.

І от починаються заходи коло цієї явно безнадійної справи. Тримаючи високо прапор своєї «соціалістичності», Генеральний Секретаріат ставив усім окраїнам неодмінною умовою сформування «однородно-соціалістичного» Правительства з представників усіх окраїн.

Окраїни (Дон, Кубань, Кавказ, Поволжя і др.) пресерйозно дебатували над цією пропозицією, змагались, сперечались. А сперечатись, власне, не було чого, бо таке «однородно-соціалістичне міністерство, починаючи від большевиків і кінчаючи народними соціалістами», абсолютно не уявляло б нічого страшного для буржуазного ладу, бо більшість його була би якраз з тих «соціалістів», що піддержували й боронили Тимчасове Правительство. Большевики, розуміється, в такий Уряд не вступили б. Генеральний Секретаріат, натурально, це знав, але вважав необхідним і справедливим послати й їм свою ноту з приводу формування Центрального Уряду, в якій на випадок згоди, пропонувалось прислати до Києва своїх представників.

Ніхто своїх представників не прислав, навіть (за виїмком Дону), нічого не відповів.

Дон же голосом козачого з'їзду в Новочеркаську виніс резолюцію, в якій говорилось: «Верховну владу треба сформувати на принципі коаліції здорових організацій краю, південно-східного союзу, У. Ц. Ради, центральної ради робітничих депутатів першого скликання (!), кооперативів, земського й городського союзів і представників організацій державного значення. Ініціативу створення влади по сьому принципу доручити об'єднаному правительству південно-східного союзу. Зорганізоване таким робом представництво буде Радою Республіки„ з якої вибереться відповідальне міністерство. Рада Міністрів буде проводити діяльність до часу скликання Установчих Зборів».

Таким чином, честь ініціативи в створенню центрального Уряду донці перехоплювали в свої руки. Крім того, вони хотіли творити його «на принципі здорової коаліції».

По суті, як сказано, коаліція від «однородно-соціалістичності» мало чим відрізнялась. Ми, «однородно-соціалістичний» Уряд, не гірше донського коаліційного Уряду берегли й боронили проти «анархії» всі священні підпори буржуазного ладу. І не в тому полягала причина неудачі в здійсненню цих заходів. А в тому, що кожна окраїна добре розуміла, що такий центральний Уряд, коли б він і склався, ніякісінького значення для самої Росії (Великоросії) не мав би, бо Рада Народних Комісарів одшпурнула б його ногою, а маси й пальцем не кивнули б, щоб його підтримати. Кожна окраїна хапалася себ е урятувати від небезпечної зарази большевизму, від економічного безладу, від загрози хаотичної демобілізації, від загальної анархії.

І справа з центральним урядом, «який користувався б довір'ям усього населення Росії», так і замерзла на своїх резолюціях та нотах. Життя не ждало, поки з'їдуться запрошені представники до Києва, й розвивалось далі по своїх законах.

8. Злочинна агітація проти українського національного поневолення

І от помалу, непомітно почало розвиватися таке цікаве явище. Що твердішою споверху, знадвору здавалась наша державність, що більше вона набирала вигляду «справжньої» державності, то більше й більше слабла й підупадала зсередини, в своїх дійсно-справжніх основах — в широких народних масах.

Ми, як уже сказано, пренаївно поясняли це розкладаючим, «безсовісним» впливом большевиків, їхньою агітацією, демагогією. Засліплені, загіпнотизовані, одурманені своїм ідеалом державності «як у людей», ми не бачили того, що то ж ми самі були тими агітаторами й демагогами, що розкладали наші маси.

Бо хіба вони не бачили, наприклад, нашого поводження в справі миру? Большевики скидають Тимчасове Правительство, яке було на шворці союзницького імперіалізму, яке гальмувало по його волі справу миру, й оповіщають сепаратний мир, оповіщають, нарешті, кінець усім стражданням і страхіттям побоїщ. Здається, український, народний, «свій» уряд повинен би радісно підхопити це оповіщення й разом з большевиками якомога швидше провадити цю справу до кінця.

А замість того що? Голова Генерального Секретаріату заявляє, що тільки створене центральне, федеративне, «однородно-соціалістичне» правительство може вести таку важну справу. А генеральний секретар військових справ С. Петлюра рішуче розсилає по всіх штабах армій, корпусів і дивізій циркулярну телеграму, в якій прекатегорично забороняє всім українським частинам виконувати розпорядження Ради Народних Комісарів, бо «Генеральний Секретаріат Української

Республіки веде переговори з загальноармійським комітетом і з областями Росії в справі сформування Центрального Правительства з представників національностей і центрів революційної демократії, котре одне може бути правосильним розпочати переговори в справі перемир'я. Всякі інші переговори принесуть нещастя, одкриють фронт для противника й поведуть за собою захват української землі».

Хіба одна така телеграма не була краща за купи «безсовісних» большевицьких прокламацій?

І то ж робилося з пренаївною щиростю, з переконанням, що маси, дійсно, будуть чекати, поки Г. Секретаріат сформує таке повноправне Центральне Правительство й не будуть виконувати розпоряджень Народних Комісарів, що увільняли їх від стількох мук. То ж було щире переконання, що маси так само жагуче прагнуть т а к о ї с а м о ї національної держави, якої прагнула Центральна Рада, й через те будуть з такою самою прихильністю дивитись на перебування в Києві представників союзницького імперіалізму, який три роки катував їх на фронтах.

А маси цілком правильно вгадували цілі й причини такого ласкавого ставлення сил «джентльменів» до української влади. І розуміється, ця «ласкавість» якраз протилежне враження робила на них. Ці «джентльмени» були прекрасними большевицькими агітаторами; навіть більше: вони лучче всяких чорносотенських українофобів агітували серед мас проти самої української ідеї. Ага, так он — вона яка, ота українська воля, з союзниками братається, їхньої ласки запобігає, і х н ь о г о признання шукає, для неї це признання дорожче страждань свого народу.

І хіба ж знову це була не найшкодливіша, не найзлочинніша проти нашого національного відродження, супроти самої ідеї його агітація?

Або такі явища. Коли сталася жовтнева революція в Петрограді й коли українська влада оголосила Українську Народну Республіку, багато українських військових частин, що стояли в тилу в Росії, стали виявляти жагуче бажання їхати на Вкраїну, служити рідному краєві, боронити й скріпляти Н а р о д н у Українську Республіку. Не вважаючи на всякі перепони й перешкоди з боку большевицької влади, з великими труднощами й жертвами, але з великою вірою й любов'ю до своєї державності, ці військові частини нарешті добивались таки до столиці України. З дороги вони весь час посилали телеграми Центральній Раді, що от вони їдуть піддержувати й помагати с в о ї й революційній народній, соціалістичній владі. Цілком природно, що вони сподівалися, що їх приймуть привітно, тепло, щиро, як своє, народне військо.

Але... в більшості випадків їх зустрічали насторожено, недовірливо,— адже вони їхали з большевицького краю й напевно пройнялись большевицьким духом. Через те траплялось так, що деякі з таких полків українська народна влада тримала на станції по кілька днів у холодних брудних вагонах, без їжі, під «карантином». Отже, можна собі уявити, який настрій утворювався серед тих полків такою нашою «агітацією», таким довір'ям до них.

А далі? Ну, от пройшли нарешті ті полки карантин, розташувались у своїй державі. І невже ж вони не мали ніякої змоги бачити, що діялось тут круг них і зрівнювати з тим, що робилось у большевиків? І хіба їм не видно було, що большевики всю свою увагу, всю акцію, всі сили направляли на знищення панування експлуататорських класів, що вони були рішучими, невмолимими, навіть жорстокими оборонцями бідноти проти всякого панства, проти всякої с о ц і а л ь н о ї несправедливості й визиску? Вони ж бачили на власні очі, як там у Росії ламалось, трощилось, топталось згори до низу, в усіх соціальних і державних закутках оте панування панства.

А так само їм, оцим нашим воякам, нашим переодягненим у солдатські шинелі селянам і робітникам, видно було, що робила українська влада, як вона оберігала шанувала, не допускала пальцем торкнути о с н о в и того панування на Україні, як сама набирала характеру старої бюрократичної буржуазної влади.

Всі ж наші недостойні парадування з попами, всі наші реверанси перед поміщиками, банкірами, фабрикантами, всі наші залицяння до союзницького імперіалізму, все одбувалось на їхніх очах.

І хіба це не була сама «безсовісна», сама злочинна агітація наша проти великої ідеї національного визволення нашої нещасної наймички нації?

І яких ще большевицьких агітаторів треба було, щоб викликати глибоке недовір'я до «своєї» влади?

Розділ VII

Війна з Совітською Росією

1. Зрадницький патріотизм. —
2. Причина й приводи війни. —
3. Ухиляння від одвертої відповіді.

1. Зрадницький патріотизм

І коли підходити до історії нашої боротьби з большевиками, до цеї сумної й тяжкої смуги у нашій боротьбі за національне відродження, то насамперед треба чесно, щиро й одверто, як перед самими собою, так і перед нашими працюючими класами пригадати отой наш блуд, оту нашу зраду народних інтересів. Бо в ній, тільки в ній є корінь усіх наших невдач!

Розуміється, з погляду людей, які не хотять знищення буржуазного ладу з усіма його привілеями й зручностями для заможних і багатих, таке признання неможливе. Вони, природно, на тих, що знайдуть у собі мужність признати свої помилки і гріхи, зразу ж почнуть, сипати цілі помийниці наклепів і брехень, прокричать їх зрадниками, запроданцями й т. п. Вони будуть бити себе в патріотичному запалі в груди й кричати, що для них насамперед є нація, є наша держава, а не якісь партії.

Неправда: два роки я чув круг себе такі гупання в груди патріотичних кулаків і лемент

«безпартійних» лицарів. Глибока, свідома або наївно-несвідома неправда. Їхній патріотизм любить не нашу працюючу, експлуатовану, соціально-забиту, задурену націю. Їхній патріотизм хоче не нашої державності, не національно-української, не тої, яка тільки можлива для нашої селянсько-робітничої нації, а чужої нам, ворожої до нашої нації, з чужими нашій нації панами, попами, бюрократами, з усіма органами й апаратами пануючих класів, які ворожі до нашої нації. Їхній патріотизм є зрадницький, руйнуючий наше національне відродження, класово-егоїстичний, жорстокий і злочинний патріотизм.

І тим людям, які дійсно хотять національного відродження нашого народу, треба тільки з огидою одвернутись від такого патріотизму. Тим, що називають себе соціалістами й які щиро хотять зрозуміти історію нашого руху, треба такий патріотизм одшпурнути від себе й з погляду іншого, суто українського патріотизму розглядати весь хід подій.

2. Причина й приводи війни

І коли з цього погляду дивитись на початок нашого конфлікту з большевиками, то треба признати, що перші винні були українські «соціалісти», які керували всім нашим рухом. І не большевики, а тим паче не наші народні маси, яких ми так безсовісно, так дурновато й несправедливо обвинувачували в недостачі національної свідомості, патріотизму, любові до рідного краю й т. п. Вони, ці маси, мали дійсну любов до свого краю, й дійсний український патріотизм. А він, отой патріотизм, ота дійсна суть характеру української непанської нації, одвертав їх від нашої панської державності, від тої держави, яка охороняла привілеї й панування паразитарних неукраїнських класів на Україні.

І от це наше оберігання й було основною причиною нашої ворожнечі з большевиками, а не тільки їхній імперіалізм, націоналізм і шовінізм, як ми це любили пояснять.

Розуміється, й большевики не були бездоганні в своєму відношенню до справи національного визволення пригнічених націй у Росії, а особливо українців. Вони так само, як меншовики й есери, у своїх емоціях і в випливаючих з цих емоцій учинках були в протиріччю із своїми теоретичними заявами й виводами. Вони також мали в собі давнє застаріле почуття пануючої, командуючої нації й з внутрішньою ворожістю ставились до прагнень українців до свого національного визволення. Вони це потім довели на ділі, не мавши в собі досить сили в національній справі на Україні бути такими ж послідовними, рішучими й непохитними, як були в соціальній.

Але кажу ще раз, конфлікт виник не з їхньої вини, а з нашої. Вони з самого початку затвердження своєї влади в Росії устами Ради Народних Комісарів заявили про своє признання Української Народної Республіки, про стан федерації, про право кожної нації самоозначатись так, як вона вважає для себе найкращим. На знак такого прихильного відношення до Української Республіки, як до свого рівного члена по федерації, Рада Народних Комісарів навіть збиралась урочисто видати українцям усі старі українські клейноди, які з часів московських царів однімались в українців і зберігались по руських церквах та музеях.

Але, на жаль, до цього не дійшло, бо відносини стали псуватися й незабаром прийшло до лютої боротьби.

Приводом до того послужили такі факти.

Після перемоги над військами Тимчасового Правительства в Києві залишились деякі большевицькі військові частини. Складались вони переважно з руських, але були деякі з них і українські. Спочатку вони виявляли прихильність і лояльність до української влади. Але дедалі, то ця прихильність почала зникати й змінилась на глибоке недовір'я й ворожнечу. Большевицькі київські організації також спочатку ставились досить лояльно, але ще швидше, ніж їхні військові частини, побачили грунтовну різницю між своєю позицією й позицією Центральної Ради та Генерального Секретаріату. Їм стало ставати ясним, що вони нічого не виграли в соціальному відношенню від зміни влади Тимчасового Правительства на владу Генерального Секретаріату, а в національному тільки програвали. І всяка лояльність зникла. Почалась агітація проти Центральної Ради в пресі, на мітингах, у казармах, у відозвах.

Намагаючись з усіх сил бути строго-демократичною, українська влада спочатку не вживала ніяких репресій проти цього. Але українські організації відповіли контрагітацією. Грунтом її було національне питання: большевики, мовляв, тільки через те так агітують проти Центральної Ради та Генерального Секретаріату, що це — чисто-національна, українська влада, що більшовики по суті, такі ж самі руські шовіністи й імперіалісти, як і меншовики і чорносотенці, й що їм ходить тільки о те, щоб скинути на Україні українську владу й поставити свою, руську, централістичну.

І спочатку, коли соціальна позиція української влади ще не викреслилась до кінця, коли українські маси були ще повні довір'я й поєднаності з нею, агітація большевиків не мала великого успіху. Але все ж таки дещо вже робила,— роз'ясняла перед масами внутрішнє значення кожного нашого вчинку, зрівнювала з позицією в аналогічних випадках большевиків, викривала перед ними основу таких учинків,— і тим примушувала чисто-українські військові частини придивлятись уважніше до політики Центральної Ради.

Розуміється, українській владі така ворожа критика була не бажана й небезпечна. Але не маючи одваги силою заборонити й припинити агітацію, особливо агітацію солдатів-большевиків, вона почала вживати всяких заходів, щоб розпустити большевицькі військові частини, або примусити їх розлізтися на всі боки. Для цього тим частинам почали неакуратно видавати харч, одежу, платню; їм робились різні дрібні прикрості й труднощі. Крім того, видано було спеціального військового циркуляра, який було складено так, що він давав змогу більшості солдатів покинути свою частину й їхати додому.

Але ці заходи противною стороною вгадувались і роз'яснялись перед своїми частинами, чим викликалось гостре роздратування, ще більша ворожнеча й ще дужча агітація проти Центральної Ради.

Тоді постановлено було вжити рішучих

заходів: обеззброїти большеавицькі частини й вислати їх за межі України.

Постанову цю вдалося перевести дуже легко, швидко, майже без пролиття крові й опору з боку большевиків,— вони були тоді занадто слабі в Києві.

Але це справи не поправило. Навпаки цей вчинок тільки дав у руки большевикам ще гострішу зброю.

Другим приводом до боротьби з Совітською Росією послужило відношення Українського Уряду до донських козаків.

Донське козацтво, темне, політично й соціально мало розвинене, під той час було ще досить дисциплінованє й слухалось своїх генералів. Генерали ж, розуміється, до робітничо-селянського Петроградського Правительства зразу ж поставились з непримиренною ворожостю. Почалася боротьба між совітською владою й донцями. Донці збирали всі свої сили на Дону й через те стягали свої військові частини з усіх фронтів туди. Там зосереджувалась контрреволюція, туди ще в більшій мірі, ніж на Україну, стікались усі чорні, реакційні, викинені з Росії елементи. Натуральна річ, що большевикам треба було за всяку ціну перебити це накопичування контрреволюційних сил на Дону. І вони робили все, що могли для цього.

Але тут, хоч і не по своїй волі, втрутилась у справу Україна. Донські козаки мали найближчий і найкращий шлях з фронту додому через українську територію. Отже, виникло питання про пропуск донських військових частин українською владою. Іншими словами: виникло питання, хто українській владі ближчий: большевики, совітська влада чи донська козацька «демократія». Коли підходити до справи з чисто формального боку, то ми немов були бездоганні. Бо ми говорили так: донці оповістили свою область федеративною частиною Росії. Росія розпалась на ряд окремих, рівних між собою державних формацій. Кожна така формація у своєму внутрішньому житті є суверенна й друга частина бувшої централістичної Росії не має права втручатись у те внутрішнє життя.

Отже, виходячи з цього погляду, ми не мали права ставати на той чи інший бік, на бік Великоросії чи на бік Дону. А через те не мали права не пропускать ні донців, ні великоросів через нашу територію, коли вони хотіли їхати до себе додому.

Формально, я кажу, ми мали повну рацію так міркувати й так поводитись. Але по суті ми таким відношенням, таким своїм ніби строгим нейтралітетом ставали в дійсності на бік донців. Бо ясно, що, коли б ми поділяли стремління и цілі большевиків, коли б ми також мали на меті творити свою робітничо-селянську державність, то ми, виходячи з ц и х своїх власних інтересів, повинні були б, мусили б боятись донців і тих сил, що гуртувались на Дону. І через те ніяким способом не могли б вияснити такого шкідливого для своєї державності нейтралітету.

Але в тому и річ, що та державність, яку ми творили, була ближча до державності донців, рідніша до них, а через те ми й не боялися пропускати донців.

Ще одна причина нашого нейтралітету, головна й основна.

Друга ж та, що ми бачили в донцях спільників по боротьбі за федерацію. З цього погляду Дон нам був також ближчий, ніж Петроград, хоча останній і висловив своє признання Української Народної Республіки. (Власне, ця так би сказати, «федералістична» прихильність до Дону була тільки послідовним переведенням у життя постанов з'їзду народів у Києві (21—28 вересня н. ст.), завданням якого було об'єднати федералістичні течії всієї Росії).

А третя причина нашого нейтралітету було — наше безсилля. Ми хоч і удавали, що маємо змогу так чи інакше поводитись, але в дійсності ту змогу не завсігди мали. Для того, щоб не пропустити озброєні, досить добре дисциплінованї козачі частини, треба було мати відповідні сили на своїх кордонах, треба було на випадок настійності донців вступити з ними до рішучого бою. А цього всього у нас не було у відповідній мірі,— ні таких військових сил, ні необхідності битися з донцями.

3. Ухиляння від одвертої відповіді

Большевики ж, розуміється не могли стати на наш, чисто формальний погляд і бачити в нашій акції тільки національно-державний її бік. Вони казали: коли вам ходить о цей бік, то ми ж визнаємо вас, як окрему державну одиницю, в цьому питанню ми з вами не розходимось і готові вас піддержувати. Але ж є ще друга сторона, соціальна. І от тут ви нам скажіть, на чиєму ви боці: на нашому чи на контрреволюційному. Коли наше розуміння революції вам ближче й бажаніше, то ви не будете пропускати наших ворогів, коли на їхньому, то пропускатимете.

Але ми від одвертої, прямої відповіді ухилялись і все стояли на своєму «нейтралітетові».

От це все й спричинилось до того, що большевики, Рада Народних Комісарів поставила нам нарешті ультиматум, який починався так:

«З огляду на інтереси єдності та братерства всіх знесилених робітничих мас, що страждають у боротьбі з імперіалізмом; з огляду на признання — численними резолюціями органів революційної демократії, радами, а насамперед першим всеросійським з'їздом рад — національних засад, соціалістичне Правительство Росії, Рада Народних Комісарів підтверджує гноблене царизмом і буржуазією Великоросії право всім народам на вільний розвиток, включно до їх права підділятися від Росії. Тому Рада Народних Комісарів признає Українську Народну Республіку та її право на повне відокремлення від Росії, як також на те, щоб вона ввійшла в переговори з російською Республікою про взаємні федеративні, а також інші відносини. Жадання України щодо її прав і незалежності українського народу Рада Народних Комісарів признає без обмежень і безумовно».

Але далі ішли вже закиди щодо відношення Укр. Ц. Ради до фронту, до донців, до рад робітничих і солдатських депутатів. І ставились такі пункти обвинувачення:

«1. У.Ц.Рада робила дезорганізацію на фронті, одкликаючи свої війська. 2. У.Рада позволила собі обеззброїти війська рад, що

стояли в Києві. 3. Рада підпирала змову проти влади рад, покликуючись на вигадані права на незалежність Донської й Кубанської областей і тим способом покриваючи контрреволюційне повстання Каледіна. Ставляючи опір інтересам і жаданням переважної більшості козаків, Рада замикає дорогу військам, яких вислано проти Каледіна. Стаючи на бік ганебної зради революції й бажаючи помагати найнебезпечнішим ворогам як незалежності народів Росії, так і правительства рад, ворогам робітничих і визискуваних мас, кадетам і прихильникам Каледіна, Центральна Рада примушує нас подати їй до відома, що ми негайно виповімо їй війну, навіть тоді, коли б Українську незалежну Республіку визнало представництво найвищої російської державної влади. Тепер Рада Уповноважених Народу з огляду на всі вище наведені обставини ставить народам Української Республіки такі питання: 1. Чи Рада зобов'яжеться залишити всякі спроби дезорганізації на фронті? 2. Чи Рада зобов'яжеться без згоди шефа найвищої команди не перепускати ніяких військ, що йдуть у бік Дону й Уралу? 3. Чи Рада зобов'яжеться залишити всякі спроби роззброювати війська рад і червоної гвардії на Україні та чи віддасть негайно відібрану в тих військ зброю? В разі, коли протягом 48 годин не буде дано задовольняючу відповідь, Рада Уповноважених Народу вважатиме, що У.Ц.Рада є в стані одвертої війни з владою рад у Росії та на Україні. Рада Народних Уповноважених».

На цей ультиматум Генеральний Секретаріат 20 грудня дав таку відповідь через окружну військову Раду в Петрограді:

«Революційний штаб України, уповноважений республіканським правительством України й народом, має честь предложити республіканському правительству Великорусі висліди нарад штабу з правительством про ультиматум Ради Народних Комісарів до У.Ц.Ради й відповідь республіканського правительства України на ультиматум. Переговори про мирне полагодження спору між Російською Республікою й Україною залежать від оцих умов: 1) Признання права українського народу й Української Республіки, що ніхто не має вмішуватися в справи Республіки. 2) Сповнення домагання українізації військ (перенесення відділів з інших фронтів на територію України). 3) Полагодження фінансових справ державного скарбу. 4) Невмішування Ради Народних Комісарів, головної квартири й головнокомандуючого до управи українського фронту, себто румунського й південно-західного фронту. Правительство Української Республіки думає, що признання поданих принципів Радою Народних Комісарів може стати основою для полагодження спору так, що оминеться війну між Україною й Великоруссю. Щодо участі в союзнім правительстві — на думку правительства Української Народної Республіки Україна з огляду на значення, яке тепер осягнула, мусить мати в нім не менше ніж третину заступників. Революційний штаб України уповноважений своїм правительством заявити правительству Великоруської Республіки, що з огляду на фінансові трудності предмети поживи будуть видавані на границі України за заплатою просто до каси Генерального Секретаріату земельних справ у готівці, а саме банкнотах, а у висоті одної третини в золоті. Революційний штаб України має надію, що братній спір буде усунений для обопільного вдоволення, й заявляє свою готовність напружити всі сили для осягнення сеї цілі».

Розуміється, це була явно ухильчива відповідь, і Рада Народних Комісарів мала рацію поставити питання зовсім руба, що й зробила в своїй ноті з 21 грудня: «Відповідаючи на зроблене вами з уповноваження правительства У.Ц.Ради предложення приятельського полагодження конфлікту між У.Ц.Радою й Радою Народних Комісарів, Рада Н. К. заявляє, що уважає ширшу акцію для усунення спору безперечно бажаною. Совітське Правительство зробило все, щоб дійти до мирного полагодження справи. Щодо предложення У.Радою умов, котрі мають принципіальний характер, як право свобідного розвитку народів, вони ніколи не були предметом переговорів або спору, бо Рада Народних Комісарів признає повне здійснення тих принципів. У предложених умовах У.Ц.Рада поминає мовчанкою дійсний предмет спору, а саме те, що Рада підпирає контрреволюцію буржуазії, кадетів і Каледіна, звернену проти влади рад, заступників селян, робітників і солдатів. Порозуміння з Радою можливе тільки під умовою, що Рада виразно відмовиться підпирати як Каледіна, так і всю контрреволюційну змову буржуазії та кадетів».

На це знов точної виразної відповіді ми не дали, не вважаючи на те, що з Петрограда для більшої успішності переговорів було вислано до нас делегатів. Ми все стояли на своєму нейтралітеті, на праві самоозначення народів, на невтручанню Великорусі в наші внутрішні справи і т. п.

І, розуміється, це не могло задовольнити большевиків і розпочалася справжня війна.

Схудніть, і ви станете щасливими

Ми продовжуємо знайомити вас з оздоровчими вправами популярної в Китаї та за його межами психофізичнодихальної гімнастики цігун. Сьогодні пропонуємо комплекс вправ, що сприяє зменшенню зайвої ваги.

1. «Біжуча хвиля». Станьте прямо, ноги на ширині плечей. Покладіть одну руку на груди, другу — на живіт. У цьому положенні й виконуйте дихальні цикли (вдих — видих). Під час вдиху втягуйте живіт, а при видиху, навпаки, надувайте (мал. 1).

Вправу слід виконувати, коли перебуваєте на дієті, оскільки вона допомагає тамувати почуття голоду. Дихальні цикли рекомендується робити 40 разів. У тому разі, якщо почуття голоду не зникає, збільшіть навантаження до 60 повторень.

2. Вправи у позі жаби. Сядьте на стілець або в крісло, ноги на ширині плечей і зігнуті в колінах під кутом 90°. Стисніть праву руку в кулак і обхопіть її лівою рукою. Поставте лікті на коліна так, щоб голова впиралася в кулак (мал. 2). Заплющіть очі, розслабте тіло, увагу зосередьте на диханні, спокійному й повільному. Виконується так: видих — вдих — затримка дихання на дві секунди — короткий видих — вдих. Вдихаючи повітря, намагайтеся розширити живіт, а видихаючи, втягніть, як це робить жаба. Вправу треба виконувати тричі на день по 15 хвилин.

Після завершення підніміть повільно голову (очі при цьому не розплющуйте), розітріть долоні десять разів, а потім протріть теплими долонями обличчя і промасажуйте пальцями голову. Тільки після цього можна розплющити очі.

3. Вправи у позі лотоса. Сядьте на стілець, поклавши одну руку на другу долонями догори (чоловіки кладуть праву руку на ліву, а жінки навпаки). Сидіти треба прямо, не торкаючись спинки стільця. Тіло розслаблене, очі примружені, увага — на диханні. Ногами можна торкатися землі (мал. 3) або схрестити їх (мал. 4).

Вправу можна поділити на три частини. Протягом перших двох хвилин прислухайтеся до свого дихання. Воно має бути спокійним і глибоким. Потім зверніть увагу на видих, після якого ви повинні розслаблятися. І, нарешті, абстрагуйтеся від усього побічного й виконуйте вправу, при цьому дихання має бути ледве чутним.

Цю вправу необхідно виконувати тричі на день близько десяти хвилин. Тим, хто слабує на хронічне захворювання органів дихання, дихати треба 30—40 хвилин. Вправу в позі лотоса, як правило, виконують після вправи у позі жаби або самостійно.

Якщо ви вирішили виконувати цей комплекс, необхідно пам'ятати про таке:

1. Виконуйте вправи регулярно, цілеспрямовано і з задоволенням.

2. Після досягнення потрібної вам ваги стежте за своїм харчуванням і звичками.

3. Якщо ви захворіли чи вправи супроводжуються неприємними відчуттями, припиніть заняття.

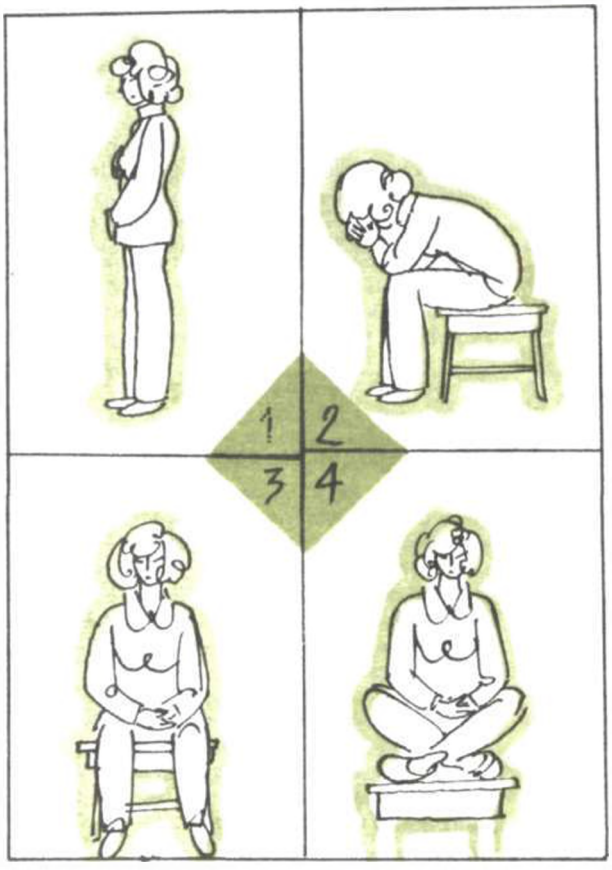

Розстаньтеся з хворобою!

Шкідливо для організму

Білки Н+	Жири, живі продукти	Вуглеводи ОН-
М'ясо, риба, яйця, гриби, бобові, баклажани, горіхи (живий), насіння (живий)	Зелень, фрукти, сухофрукти, овочі (крім картоплі), соки, ягоди, кавуни, сухе вино	Хліб, картопля, цукор, (чай, компот, варення), мед (живий)
Сумісні		Сумісні

Диня — ні з чим не сумісна.

— У чому ваші головні секрети! Що ви вмієте робити такого, чого інші не вміють!

— Нічого, я не лікар і не дозволю собі без диплома медвузу лікувати людей.

Спочатку представлю читачам співрозмовницю. Не лауреат Ленінської і Державної премій. Не Герой Соціалістичної Праці. Не академік великої і медичної академій. Не доктор медичних наук. Не автор монографій та фундаментальних наукових праць. Навіть не лікар, а випускниця Шахтинського медучилища Надія Олексіївна Семенова. І незважаючи на довгий ряд відсутніх титулів і звань — всесоюзна знаменитість. Це підтверджується багаторічним паломництвом хворих, часто-густо безнадійних, у місто Шахти Ростовської області, переповненими залами Будинків культури і клубів столиць та найбільших міст, де читає лекції Семенова, тисячами листів.

Нижче ми пропонуємо читачам журналу познайомитися з коротким викладом Н. О. Семеновою своєї системи роздільного харчування й очищення організму.

Роздільне харчування, впроваджене разом з поетапним очищенням організму від шлаків,— це шлях повернення тіла до життя за законами Природи. Травлення, як складний біохімічний процес, при роздільному харчуванні відбувається в шлунково-кишковому тракті в чистих умовах з щонайменшими витратами природних травних реактивів — гормонів, ферментів, шлунково-кишкового соку. Відомо, що 50 процентів одержуваної організмом біоенергії людина витрачає на зір, а ще 50 — на всю іншу життєдіяльність. Саме ці 50 процентів і треба навчитися правильно використовувати. При забрудненні тіла шлаками 40 процентів (з 50) йде на травлення і знешкоджування харчових токсинів — на так звану «внутрішню екологію», а решта десять процентів — це і на рух, і на розум, і на боротьбу із стресами, і на переможну ходу серед мільярдів мікробів. Де ж краще за все черпати резерви для поліпшення здоров'я?

Поміркуємо й одразу стане ясно: треба зменшити витрати на травлення і якомога ширше виключити харчову і лікарську інтоксикації. Вивільняється величезна кількість біоенергії для звичайної та незвичайної життєдіяльності. Всі очищені системи починають працювати з меншими перешкодами і краще забезпечувати життєдіяльність організму. Я пропоную поетапне очищення тіла людини роздільним харчуванням. Досвід переконав, що такий підхід забезпечує чистоту тіла, «внутрішню екологію». Згадаймо слова нашого великого співвітчизника В. І. Вернадського: «Жоден вид не може жити у створюваних ним відходах». А ми намагаємось жити, та ще й з масованим медикаментозним допінгом.

Роздільне харчування

Воно передбачає розділення білкового столу і вуглеводного з мінімальним розривом у часі — дві години. Однак це може бути і чотири, і шість, а іноді й більше годин. Шлунково-кишковий тракт є складним хімічним комбінатом з кількома цехами-відділами: рот і стравохід, шлунок, дванадцятипала кишка, тонкий кишечник, товста кишка.

Кожний відділ переробляє їжу тільки йому властивими реактивами. Кожен

відділ має своє хімічне середовище і відділений від інших чутливими клапанами — «запірною арматурою».

Змішування їжі бездумними кулінарами заважає її ефективному поетапному травленню, зриває роботу клапанів. Створюється ситуація змішування хімічних реактивів, які надходять з відділів шлунково-кишкового тракту і переродження слизової оболонки шлунка, дванадцятипалої кишки, тонкої кишки. Неперетравлена їжа створює запори у товстій кишці, призводить до закидання харчових грудок у зворотному напрямку. Зрив у роботі клапанів і змішування їжі — головний бич здоров'я людини. Під тиском змішаної їжі у дванадцятипалій кишці відбувається інфікування панкреатичних і жовчних проток. Так виникають гастроентерологічні захворювання і багато інших хвороб, як наслідок кишкової інтоксикації.

Схема роздільного або адекватно-доцільного харчування досить компромісна. Вона відпрацьована практикою. При розділенні продуктів забезпечується найоптимальніший режим їх перетравлювання.

Вивчати систему, як правило, беруться люди хворі, які втратили свій 8—10-разовий резерв систем організму.* Саме для них і повідомляю дві, до речі, давно відомі істини.

Перша. 100 г бульйону перетравлюються з витратами біоенергії у 30 разів більшими, ніж 100 г м'яса. Очевидно м'ясо краще розщеплюється у своєму природному вигляді — з певною дозою розчинних і нерозчинних білків і баластних речовин. Бульйони я включаю у схему харчування. І пропоную освоїти приготування пісних супів, борщів та інших перших страв. Очевидно, ведмежу послугу робить нам харчова промисловість, пропонуючи кісткові набори, та громадське харчування, яке повсюдно запровадило перші страви на бульйонах.

Друга. Хворим людям, незалежно від стану, пропоную відмовитися від молочних продуктів узагалі. По-перше, врахувати теорію нестерпності молока для дорослої людини через брак в організмі ферментів для розщеплення молочного цукру та молочного білка. По-друге, тому, що нині саме через коров'яче молоко Земля особливо активно повертає нам гербіциди й пестициди. Кількість елементів, що отруюють людину, в молоці перевищує 60. Відновлювати здоров'я треба починати із скасування всіх молочних продуктів і очищення кишечника від звалища неперетравленої їжі, що нагромаджується у товстій кишці роками.

* При перекладі статті збережено особливості стилю автора. — Ред.

Очищення кишечника (клізмами)

У два літри охолодженої кип'яченої води додати столову ложку лимонного соку. Залити все це у кухоль Есмарха без наконечника. Кінець трубки вмочити в олію. Положення під час очищення — на ліктях і колінах. Дихати ротом. Живіт розслаблений. Кращий час для проведення процедури — п'ята-сьома години ранку, після природної дефекації.

1-й тиждень — щодня, 2-й тиждень — через день, 3-й тиждень — через два дні, 4-й тиждень — через 3 дні, 5-й і завжди — 1 раз на тиждень.

Багато хто запитує, чи не вимиємо мікрофлору кишечника клізмами. Досвід показує, що мікрофлора в кишечнику поліпшується.

Тільки необізнана з фізіологією людина може запитувати, чи не зашкодить очищення товстої кишки. Лікарські препарати, справді, вбивають мікрофлору кишечника, населяють її небезпечними формами, стійкими до ліків, а особливо — до антибіотиків. Ці шкідливі мікроорганізми живуть, годуючись нашим тілом, виділяючи продукти життєдіяльності, отруюючи наш організм. Це захворювання докорінно нівечить обмін речовин і називається дисбактеріозом. Дуже потерпають від нього діти. Причина дисбактеріозу в дітей — відлучення від матері при народженні, отже неодержання материнського молозива, пізнє перше годування груддю. На жаль, це одна з важливих причин маститу в матерів.

Боротьба з дисбактеріозом

Протягом тижня-двох уранці натще серце з'їдати без нічого зубок часнику за годину до їди і зубок увечері — через дві години після їди. Ознакою зцілення буде відсутність спучування шлунка після приймання їжі. Процес бродіння у шлунково-кишковому тракті припиниться.

Очищення кишечника, боротьбу з дисбактеріозом та роздільне харчування треба починати одночасно. Очищаючи кишечник, треба пам'ятати про те, що

звалище у кишці призвело до атрофії м'язів кишечника, через що він частково знерухомів, тобто атонії кишечника. Для того, щоб дефекація була природною і регулярною, треба постійно їсти каші, хліб та інші зернові. Тільки зернові крупи висівкових сортів повернуть вашим кишковим м'язам силу, а слизовій — ферментивно-всмоктуючу здатність. Ніколи не вживайте проносних. Це шлях до виснаження слизової кишки, до тріщин, до проктологічного кабінету.

Очищення печінки

Очистивши кишечник від старих звалищ і звільнивши кров від потужної кишкової інтоксикації, можна приступати до очищення найголовнішої лабораторії тіла по очищенню крові — печінки. Вона очищає кров. Але, мабуть, одне з головних її завдань — звільнити кров від мертвих еритроцитів, що прожили 120 днів,— білірубіну. Саме в паренхімі печінки білірубін має бути відфільтрований і скинутий з жовчю у дванадцятипалу кишку. Якщо печінка не здатна очистити кров від цих відходів, білірубін іде з кров'ю, концентрація його в крові зростає в багато разів (у 10 і більше), відчутно порушуючи обмін речовин. При досить високій концентрації білірубіну в крові частина його випадає в печінці, прикріплюючись як бородавки, до стінок.

Випадає й холестерин, закупорюючи протоки. Знайдені у жовчному пухирі два-п'ять камінців і вилучувані разом з ним під час операції не розв'язують проблеми відновлення очищувальної функції печінки. Все основне звалище відходів зосереджується у печінці. Народна медицина пропонує очищення печінки, яке треба проводити лише після того, коли повністю звільнено, очищено кишечник. Інакше створюється небезпека повторної інтоксикації крові за рахунок усмоктування застійних шлаків печінки, що очищається.

Підготовка печінки — вегетаріанське харчування протягом тижня з регулярним очищенням кишечника через тиждень.

1-й день. Зробити вранці натщесерце клізму. Весь день харчуватись яблучним соком свіжого виготовлення у будь-якій кількості. 2-й день. Зробити те ж саме. 3-й день. Те ж саме, але харчуватись яблучним соком тільки до 19 годин (у цей час згідно з добовим біоритмом печінка розслаблюється і здатна звільнитися від каменів будь-якого розміру).

Лягти в ліжко, грілку покласти на ділянку печінки й через кожні 15 хвилин пити по три столові ложки маслинової олії і зразу ж — три столові ложки соку лимона. Краще з однією склянки одразу. Всього на очищення витрачається 200 г олії і 200 г соку лимона. Грілку можна потримати на правому підребер'ї дві-три години. А потім спокійно заснути. Коли спрацює кишечник, піде зелене білірубінове каміння. Воно має консистенцію глини або пластиліну, йдуть холестеринові циліндричні пробки, лахміття омертвілої слизової і чорна смердюча жовч. Усього буває три-чотири викиди. Після цього можна зробити очищувальну клізму і легко поснідати. Замість маслинової олії можна взяти звичайну рафіновану олію.

Очищення печінки можна повторити через два-три тижні, поки викид з кишечника не стане чистим. На третій-четвертий раз каміння може вже й не бути. Іноді після першого очищення шлаки з печінки виходять не повністю, і вже на третій-четвертий день відчувається важкість у печінці. Це — сигнал до необхідного очищення «зрушеного бруду».

Регулярне очищення печінки у майбутньому один раз на рік підтримає її фільтруючу здатність в оптимальному стані. Показник білірубіну не перевищить припустимий рівень за нормальною картою крові. У такому стані підвищується бадьорість, ясність мислення, особливо помітно підвищується рухливість суглобів.

Після очищення печінки саме час очистити суглоби, звільнитися від тих шлаків, звалища яких «зберігають» остеохондрози, специфічні і неспецифічні інфекційні поліартрити.

Очищення суглобів

П'ять грамів лаврового листя опустіть у 300 г води і кип'ятіть протягом п'яти хвилин з наступним три-чотири-годинним настоюванням у термосі. Розчин злийте і пийте маленькими ковтками протягом 12 годин (все відразу не можна, щоб не спровокувати кровотечу). Процедуру повторювати три дні. Через тиждень її можна повторити ще три дні. У дні лікування — харчування вегетаріанське.

Очищення суглобів проводити у перший рік — раз на квартал, потім рідше —

раз на рік і обов'язково після очищення кишечника. Неочищений кишечник стає джерелом алергічних викидів під впливом відвару лаврового листя.

Очищення нирок

Краще за все проводити його влітку у кавунний сезон. Для цього слід запастися кавунами й чорним хлібом. Це — ваша їжа на тиждень. Якщо в нирках або сечовому міхурі є каміння, то найзручніший час, протягом якого їх можна «виганяти», це є час біоритму між другою і третьою ночі. Сідайте у ванну і їжте кавун. Разом з сечею вийдуть пісок і каміння.

Другий спосіб очищення нирок підходить до будь-якої пори року. Приготуйте 20—25 г ялицевої олії, збір трав по 50 г — материнки, шавлії, меліси, споришу, звіробою. Трава здрібнюється до чаю. Протягом тижня харчування вегетаріанське з прийманням чаю із збору трав з медом. На сьомий день за 30 хвилин до їди приготувати по 100 г охолодженого настою трав і в нього додати 5 крапель ялицевої олії, розмішати й випити через соломинку (щоб уберегти зуби від руйнування). Настій з ялицевою олією приймати перед їдою три рази на день протягом п'яти днів. Результати очищення виявляться по дуже помутнілій сечі, у якій можуть бути й камінці. Іноді випадають важкі бурі й темно-червоні густі краплі із запахом ялицевої олії. Це згустки піску.

Очищення сечостатевої системи

Добре очищає сечостатеву систему мікробіологічний сніданок з вимоченого протягом п'яти днів рису, що триває до двох місяців. Спробуйте. У півлітрову банку засипте дві ложки рису, залийте водою і поставте на добу. Наступного дня промийте рис у першій банці, засипте у другу банку і залийте водою і т. д. до п'яти банок.

Коли рис у першій банці вимокне протягом п'яти днів, зваріть і з'їжте його без нічого. Утримайтесь від води і пиття чотири години. Не лякайтеся, коли сеча стане схожа на брудний кисіль — це очищається сечостатева система. Сніданок на вимоченому рисі продовжуйте два місяці, просуваючи банки по черзі, промиваючи їх і відправляючи на варіння для ранкової каші.

Якщо хтось страждає міомою, аденомою, можна ще пити у дні очищення рисом чай з додаванням меленого імбиру (на склянку чаю 70—100 мг). У випадку мастопатії — додатково прикладайте компрес з цього охолодженого чаю з імбиром на 15—20 хвилин до пухлини в грудях. Цей метод рекомендує мудра наука макробіотика.

Очищення лімфи

Як важливо дотримувати внутрішньої чистоти, особливо — чистоти внутрішнього рідкого середовища — лімфосистеми! Очищати лімфу можна за методом доктора Уокера.

Приготуйте суміш: 900 г соку грейпфрута, 900 г апельсина, 200 г соку лимона, 2000 г талої води, все це на один день.

Вранці зробити клізму й випити розчин одної столової ложки глауберової солі у 100 г води. Краще, коли після цього погрітися під душем або у лазні. Почнеться велика втрата вологи — через кал, сечу, рясний піт. Через кожні 30 хвилин випивайте по 100 г приготовленої суміші, поки не вип'єте всі чотири літри.

Очищення лімфи проводьте три дні поспіль, не вживаючи ніяких страв, крім сокової суміші, талої води.

Поетапно очистивши тіло, сміливо включайтеся в режим фізичних тренувань — біг, загартування, гімнастика і т. ін. Не лякайтеся ускладнень. Адже від колишньої людини залишилися тільки прізвище, ім'я, по батькові та природний проект, генний код для формування тіла.

Подана вище схема очищення поверне вашому тілу природність, внутрішню чистоту, здоров'я, створить людську красу і ясний розум. Вірте у природну можливість зцілити себе, любіть своє тіло і відкиньте заради світлого Розуму свої лінощі, надмірності у їжі, питті і понуре порочне коло хвороб від невігластва.

Гомеопатія на медичному небосхилі

У більшості західних країн немає правових положень щодо тих або інших видів терапії. З одного боку, популярним є твердження, що в медицини — єдина мета, і ділити її на конкуруючі системи безглуздо. А з другого — дехто вважає: наукова медицина не має нічого спільного з гомеопатією, отже, останню треба усунути з медичної практики та навчальних програм. Тому вона іноді перебуває на напівлегальному становищі. У деяких країнах її використовують лише дипломовані лікарі, в інших таке право надається й окремим любителям — з певними обмеженнями. Ентузіазм ще й досі відіграє суттєву роль у розвиткові гомеопатичної науки і впливає на рівень її практичного застосування.

Здебільшого гомеопати об'єднуються в організації типу медичних товариств. Їхню діяльність координує Міжнародна гомеопатична ліга, створена 1925 року в Роттердамі. Подібні конгреси спочатку проводились один раз на п'ять років, а останнім часом — щороку.

Що ж стосується національних гомеопатичних товариств, то в одних випадках вони складаються лише з лікарів, в інших — допускається членство непрофесіоналів.

Чимало країн видають гомеопатичні журнали. У США, Англії, Франції, Індії виходить велика кількість спеціальної літератури. Це перевидання старих праць Ганемана, Яра, Кента, Юза, Аллена та книги сучасних авторів. «Органон лікарського мистецтва» Ганемана, перекладений 15 мовами, до 1980 року перевидано 100 разів!

У великих європейських країнах — кілька тисяч лікарів-гомеопатів. У ФРГ, наприклад, спеціальність «гомеопат» вважається додатковою. Щоб її здобути, треба пройти спеціальну підготовку, яка полягає або у півторарічному вивченні й практиці гомеопатії, або в піврічній праці в гомеопатичній лікарні, або в заняттях на курсах підвищення кваліфікації. У НДР гомеопатам не рекомендують лікувати тяжко хворих, хоча в юридичних документах з цього приводу немає спеціальних вказівок. Питання вирішує сам лікар залежно від своєї компетенції.

У Франції, як і в Німеччині, гомеопатія має глибоке коріння — останні вісім років життя Самюель Ганеман жив і працював у Парижі. Тепер у цій країні кілька гомеопатичних товариств. Наприклад, Ганеманівське в Ліоні. Там організоване семінарське навчання лікарів. Ця форма виявилася настільки вдалою, що її практикують у багатьох країнах. Інші гомеопати кооперуються з фіто-, метало-, голкотерапевтами та іншими представниками альтернативної медицини. Вони, зокрема, входять у «Медичне біотерапевтичне товариство», очолюване великим ентузіастом О. Жуліаном.

Існують ще численніші об'єднання гомеопатів. Це — «Європейська гомеопатія», створена Жаком Імбрехтсом із Брюсселя. Вплив цієї організації поширюється на Бельгію, Голландію, Швейцарію, Іспанію. До неї входить і «Центр С. Ганемана», який застосовує гомеопатичні методи у ветеринарії.

Колись правителі часто користувались послугами гомеопатів і всіляко підтримували їх. Одна з перших у світі спеціалізованих лікарень була відкрита завдяки успішному лікуванню німецьким гомеопатом махараджі Пенджаба. Гомеопат Нунець був лейбмедиком іспанської королеви, а Гесс — герцога Баденського. Російський цар Микола I лікувався гомеопатичними засобами і навіть брав їх із собою у подорожі. Йому ж належала нереалізована ідея запровадити гомеопатичне лікування в армії. А нинішню англійську королеву Єлизавету II тривалий час лікувала гомеопат Мерджері Блеккі.

Особливо поталанило нашим колегам в Індії. Президент Центральної ради з гомеопатії цієї країни Джугала Кішоре пише, що «гомеопатія ніколи не вважалась системою, нав'язаною іноземцями, незважаючи на те, що її створив європеєць. В теорії та принципах гомеопатії індійці знайшли відображення своїх власних культурних традицій і вірувань». Гомеопатичний метод лікування утвердився тут значно раніше, ніж в інших країнах, і, пройшовши кілька етапів становлення, набув широкого поширення. Дуже позитивно оцінював гомеопатію Махатма Ганді. Він вважав її найкращим засобом лікування, що відповідає принципові «не зашкодь!» і рекомендував урядові сприяти її розвиткові. Після завоювання Індією незалежності було зроблено певні кроки до офіційного визнання гомеопатії. В багатьох штатах створено відповідні управління і ради, а перегодом ухвалено

законопроект про створення Центральної ради з гомеопатії. Крім того, є два науково-дослідних інститути, ряд лабораторій. Нині в Індії 80 гомеопатичних лікарень і дві тисячі амбулаторій.

Російська медицина XIX століття мала потяг до німецької, запозичуючи звідти і останні новини, і спеціалістів. Мабуть тому про нову лікарську систему в Росії і дізналися досить рано — 1824 року. До Петербурга відомості про гомеопатію привіз лікар Адам, який у Німеччині познайомився з Ганеманом. Уже наприкінці 20-х років гомеопатичною практикою займались троє лікарів, один з них — Герман — був домашнім лікарем у сім'ї адмірала Мордвинова, Остерман-Толстих, Голіциних. Останній, а також його колега Шерінг лікували композитора Глинку.

До 1835 року в Росії було видано 19 перекладних посібників. Наприкінці XIX століття в Петербурзі почав виходити спеціальний журнал. У багатьох містах Російської імперії утворювались відповідні товариства. Новий метод лікування входив у життя, долаючи неабиякі труднощі, але не було такого періоду в історії вітчизняної гомеопатії, щоб нею ніхто не користувався. 1833 року гомеопатам офіційно дозволили практикувати, з'явилися спеціалізовані аптеки. Новинка почала досить швидко поширюватися по країні. У Петербурзі та Москві відкривають гомеопатичні лікарні типу амбулаторій і стаціонарні. Одна з них, на 80 місць,— на Ліцейському проспекті. Після революції гомеопатія була передана наркомом культури Луначарським рентгеніституту. Відтоді вона в нашій країні застосовувалась лише в умовах поліклінічного прийому, за винятком коротких періодів, коли на базі стаціонарів Москви й Ленінграда проводились клінічні дослідження гомеопатичних ліків. Несприятливі висновки, зроблені з цих дослідів (хоч їхні результати і не давали повних підстав для того), надовго заморозили розвиток як практичної, так і теоретичної гомеопатії у нашій країні.

Уявлення про гомеопатів, як про магів, або самодіяльних цілителів сумнівного походження, тепер поступово спростовується й утверджується думка, що метод може принести суттєву користь поряд з традиційною медициною. У березні 1986 року в Москві відкрилась нова гомеопатична поліклініка на 1200 відвідувань денно. Збільшилась кількість відвідувачів у ленінградській, харківській та ризькій гомеопатичних поліклініках. А через рік з'явилася аналогічна установа в Києві.

Однак гомеопатична допомога населенню роботою згаданих установ не обмежується. Постанов, які б забороняли будь-якому лікареві призначати гомеопатичні ліки, ніколи не було, і медик, обізнаний з методом, може користуватися ним незалежно від того, де він працює. Значні труднощі на шляху використання гомеопатії — це дефіцит інформації про метод і обмежена кількість гомеопатичних аптек. Вони є лише в кількох містах: Москві, Ленінграді, Києві, Харкові, Ризі, Запоріжжі. Гомеопатичні знання лікар може дістати або з літературних джерел, або безпосередньо від гомеопатів-практиків.

Тетяна ПОПОВА,
президент Всесоюзної гомеопатичної асоціації.

На нашій обкладинці

Орієнтовані на зручність

Сьогодні на лівому березі Дніпра живе третина киян. З високої кручі правого берега добре видно зону відпочинку, яка простяглася уздовж берега на десятки кілометрів вгору і вниз за течією. Далі виднюють острівці житлових масивів. Кожен має свою інфраструктуру, себто, оптимальну для його жителів кількість шкіл, дитячих, побутових закладів, магазинів, поліклінік, кінотеатрів — одне слово, усього того, що входить у поняття зручність.

Чому київські містобудівники обрали лівобережну низовину, адже й на правому березі ще вистачило б місця для житла? Керувалися в основному економічними міркуваннями: гектар площі під забудову на правобережжі коштує півмільона, тоді як переміщення одного кубометра намитого піску — від трьох до п'яти карбованців. Додаймо ще особливий мікроклімат, зумовлений близькістю Дніпра, численних його заток, проток, природних озер, добрий повітрообмін. З огляду на особливості рельєфу місцевості і проектують житлові масиви, розкидаючи їх серед зеленого моря окультуреного ландшафту.

Основна ідея проектів — комплексність забудов. Зараз архітектори міста працюють над проектом ось такого небуденного житлового комплексу. Чи виправдає себе така ідея забудови? Будівничі сподіваються, що максимальне наближення до Дніпра, власна зона відпочинку припадуть до душі тим, хто житиме тут. Здійснюється й основний задум проектантів — забезпечити майбутнім мешканцям можливість діставатися до осередків найважливіших послуг не більш як за десять хвилин ходьби від дому. Судячи з фотографії макету, міське середовище неухильно зрощується з реальним природним оточенням.

Вже півроку, як його немає. А проте не віриться! Здається, ось-ось увійде до редакції і, делікатно усміхнувшись, присяде на краєчку стільця. А розумні, уважні очі так і променитимуться добротою та щирістю... Олександр Тесленко, можна сказати, ступив у літературу з нашого журналу. Саме у «Науці і суспільстві» побачили світ його перші науково-фантастичні оповідання. Він був у нас і жаданим автором, і досвідченим консультантом. Відтак, звісно, міг, притиснутий ненадійними «літературними хлібами», бодай один раз запропонувати щось задля елементарного заробітку. Однак ніколи цього не робив. Навіть якщо у нього просили «оповіданнячко», твердо одказував: «Ні. Чогось істотного у шухляді зараз не маю».

Отакий був Сашко, Олександр Тесленко. І ми раділи, мов за своє, книжкам молодого письменника, фантастична атрибутика яких була завше олюднена, передана соковитим словом, пахла земним життям. «Дозвольте народитися», «Кут паралельності», «Дьондюраг», «Шалата дика»... Працював він нещадно. Був в останні роки, як то кажуть, на творчому злеті. І раптом — смерть. Дико. Безглуздо. Несправедливо.

До речі, моторошне літо 86-го Сашко зустрів у зоні чорнобильської радіації. Як лікар (його дописьменницький фах) і громадянин, що не звик відсиджуватися у закутку, коли люди в смертельній небезпеці. І це також штрих. Правду кажуть: чесність завше ходить поруч із мужністю, скромністю. Бо про роботу у страшному шпиталі він не розводився. Це лежало на його чолі лише печаттю болісної задуми. Не стало талановитого письменника і надзвичайно порядної, доброї людини. Нам, живим, зостались його книги — світлі, розумні, пронизані якоюсь непотамованою мрією... Пропонуємо одне з останніх оповідань Олександра Тесленка, котрий, аби не обірвалася нить життя, зробив би ще так багато. Адже йому було лише сорок літ.

Олександр ТЕСЛЕНКО

Фантастичне оповідання

Добре кидати пити чи палити тим, хто і пив і палив. А якщо ти за все життя не пив нічого міцнішого за кефір і не викурив жодної цигарки, аж раптом надходить загальнодержавний наказ — усім негайно позбутися шкідливих звичок! Що вдієш?

У подібну ситуацію втрапив Славомир Жовнорук. Дарма, що формально ситуація була протилежною.

Він з дитинства мріяв власноруч зробити машину часу. Вже багато темпороходів найрізноманітніших модифікацій діяло в установах, лабораторіях та кабінетах заможних громадян планети. Але Славомир прагнув витворити власну машину, щоб почуватися незалежним від цивілізації. Він чомусь був певен, тож за першої-ліпшої нагоди наголошував: «Цивілізація консервує людину в людині! Ви погляньте на себе! Ви озирніться довкола! Хіба це люди? Хіба особистості?! Та це ж оболонки із вмістом конкретних компонентів. Мільярди консервних пакетів!»

Розум він мав гострий, хлопцем був удатним, але свідомо на кожному кроці проголошував, що мріє бути чорноробом, аби не брудитися, як він казав, «в осяйній траві єзуїтського консервного виробництва». Тож усі мали його за дивака й намагалися обминути десятою дорогою.

Бажання мати власну машину часу було продиктоване внутрішньою потребою втечі до природних джерел життя, про які він знав тільки з книжок.

Протягом останніх п'ятнадцяти років Жовнорук, тямковитий і вже не хлопчик, наполегливо займався самоосвітою і щоденно вишукував-видурював-випрошував-виторговував по крихтах усе, що знадобилося б для машини часу. А що він і справді став чорноробом, то його матеріальні можливості були украй скромними.

І раптом надходить загальнодержавний наказ — кожен свідомий член суспільства зобов'язаний придбати хоч якусь машину часу: їх уже випускають для населення у двадцяти модифікаціях, аби кожен мав змогу вільно і сміливо зазирати в майбутнє. Це, мовляв, є покликом доби! Це — потреба часу! І той, мовляв, хто цього не розуміє, той узагалі не громадянин, а якесь непорозуміння.

Чорнороби, на думку Славомира, мали великі переваги перед рештою громадян. За винятком однієї — можливості легко зводити кінці з кінцями. Певна річ, особливо замолоду приваблювала Славомира свобода чорноробства, такого собі своєрідного фермента в якомусь технологічному процесі. Керівництво виробництвом має свої турботи, висококваліфіковані спеціалісти — свої, у біокіберів — узагалі осібна «парафія». Кожна година їхньої роботи коштує дуже дорого, а ще вимагає від них великої професійної відповідальності. Та в кожному процесі завжди трапляються несподіванки. Треба щось потримати, кудись збігати, щось принести поза конвеєрами та пневмопроводами, щось підтерти, а щось чимось вимастити. Це — робота чорноробства. Сказати б — позапрограмна діяльність. Можна навіть приходити на роботу, коли тобі заманеться. Певна річ, за години твоєї відсутності тобі не заплатять жодного джоуля. Однак ніхто й не помітить твоєї відсутності. Процес без чорноробства не зупиниться. Одне слово — свобода!

Ото тільки — двісті джоулів на місяць. І не більше.

Але ж душа — вільна.

Одне слово, загальнодержавний наказ надходить, а Славомир усвідомлює, що придбати машину часу в нього немає ніякісінької змоги. Бо краще так-сяк харчуватися й одягатися в теперішньому часі, аніж клацати зубами й світити страмотою в прекрасному майбутньому. Втікати за добробутом у своє минуле Славомирові також не випадало, оскільки за своє життя справжнього добробуту зазнати не випало. Навіть у часи, коли ще були живі батьки. Вони загинули в авіакатастрофі, коли йому виповнилось тільки одинадцять.

Тож і виходило, що він, усе життя леліючи мрію про власну машину часу, опинявся в ролі звичайнісінького собі обивателя, суспільного гальма, якогось непорозуміння.

Та жевріла в душі надія, майже певність, що ось (уже, здається, і справді скоро) зробить він і свою МАЧу, здійсниться його мрія.

І тоді він утече від рідної цивілізації подалі. Втече у минуле, туди, де світ чистих рік-морів-лісів населяють благородні люди-особистості. Бо ж, переконаний — колись

і справді існував такий рай земний.

І він не тільки втече — він докладе максимум зусиль, аби вплинути й на сьогоднішній день. Його не розуміють сьогодні! Але його мусять зрозуміти вчора! Йому вчора обов'язково повірять і зрозуміють. Він розповість людям, що очікує на них у майбутньому.

Тільки-но створить власну машину часу, так і гайне в прекрасне минуле.

Сам, без дружини-Тамари. Вона для нього вже тільки й того, що вродлива. Але ж вона не хоче зрозуміти його! Колись Славомирові привиділося, що Тамара покохала його, як він її. Та досить скоро збагнув — молодий хімік-технолог приходила в цех, де працював Жовнорук (красуня ж була!), не тільки домовитися про поточний ремонт апаратури. Вони тоді познайомились, і вона просто спокусилася на власну машину часу, яку от-от мав зробити власноруч Славомир Жовнорук. У наш час таких диваків небагато, можливо, крім Жовнорука, й узагалі немає. І Тамара вирішила трохи пожити «із самородком», аби дочекатися можливості вільно й безборонно відвідувати майбутнє.

Річ у тім, що існуючі індивідуальні машини часу були не просто дуже дорогі (мабуть, річ не в кількості джоулів), але всі були підпорядковані загальнопланетному «Богові», кібернетичному контролерові, відтак будь-яка темпоральна мандрівка не просто підлягала контролю й уривалася, на думку Верховного Контролера, вчасно. А це Тамарі й не подобалося. Красуня-технолог воліла завжди сама керувати будь-яким процесом.

Спливав час, а власної МАЧі в Славомира все ще не було. Хоча і жевріла надія — ось-ось, уже скоро. Він такий, що створить машину часу.

Над планетою пролунало гасло — «Спілкуватися з майбутнім — потреба доби!» А Славомир Жовнорук ще майже з рік досить вдало приховував, що ніякої МАЧі не має.

Намагався не помічати гнівних поглядів дружини. Вона, втративши надію, вже майже облишила фінансувати його «творчі пошуки».

«Кажи людям, що в нас одномісна саморобна машина. Кажи, що чоловік її ще до наказу сам зробив. І я справді скоро зроблю. От побачиш! Лишилося вже зовсім обмаль. Це страшенно непроста справа. Ти ж сама розумієш»,— говорив він, випрошуючи в Тамари ще кілька десятків джоулів.

У себе на роботі, в електромеханічному цеху, де він чорноробствував, під час обідньої перерви Славомир щодня вислухував розповіді колег — хто на яку машину спромігся, хто де мандрує вечорами-ночами. Певна річ, оскільки був загальнодержавний наказ зазирати у майбутнє, туди всі й літали, наскільки вистачало потужності МАЧів. Але дехто дозволяв собі розважити компанію й розповідями про минуле. До речі, всі пересвідчилися, що мандри в минуле набагато економічніші й навіть цікавіші. Шкода, либонь, що всі візити у минуле кібернетичний Бог уривав вже за годину, повертаючи мандрівників у час теперішній. Візити ж у майбутнє лімітувалися тільки енергоємністю машини.

Час від часу Славомир докидав у тих розмовах і своє слово. Але одного разу, як кажуть, мало не вляпався. Йому забажалося, якщо й не здивувати, то по-справжньому зацікавити гурт. Аби ніхто не думав, що його саморобна МАЧа якесь абищо. І спало на думку вигадати ось таке:

— Я оце, хлопці, вчора ризикнув,— промовив удавано спокійно, пережовуючи недосмажені шкварки. — Ризикнув я учора ввечері. От. Машина в мене маленька. Але, скажу чесно, дуже економна й надійна. На ній можна інколи пробитися далі, ніж на потужному темпоральному лінкорові. От я й зважився. Досвід уже є. Гайнув світ за очі. Приблизно за сотню років наперед. Мушу вам сказати — засмутила мене й подивувала одна штукенція. Коли я зупинився в часі, у нашому місті саме завершували будівництво загальноміського холодильника. Чому це мене засмутило? Бо не побачив у тому ніякісінького глузду. Розумієте, в чім річ? Кожен житель міста матиме в тому загальноміському холодильнику власну величезну двокамерну секцію на якомусь із поверхів споруди. Приїхав, поклав чи взяв, що тобі треба, і чкурнув додому. А випуск індивідуальних холодильників припиняється, як нерентабельний. Воно ніби й розумно. Але... ніби дурнішого й не вигадаєш. Оце я за сотню років буду змушений пертися через все місто, аби покласти в холодильник шматок їдла? Отаке, хлопці, нас чекає.

— Ми до того, може, й не доживемо,— буркнув досить засмучено Рудольф. — Але ж нашим дітям не позаздриш. А з транспортом же як?

Славомир не боявся, що викриється його обман. Принаймні, був певен, що отак просто за руку не схопиш. Машина в нього маленька, одномісна, жодного пасажира взяти з собою не зможе. Тож...

— Із транспортом ніби нормально. Але ж, хлопці, не у транспорті ж суть! Чи я помиляюся?

— Це до якого року ти добувся?

— Приблизно років за сто... Я, хлопці, максимально економив енергію. Я всі датчики свідомо відімкнув, аби жодного мілікулона марно не витратити. Просувався, сказати б, навпомацки.

— А я минулого тижня вдало на сто двадцять років наперед плигнув,— показав Трулефрул. — У мене машина потужна. Темпоральний режим розрахував. Але ніякого такого загального холодильника не зауважив. Ніхто нічого не сказав. А могли б — я майже годину в ресторації просидів. Шикарна, скажу вам, ресторація. Такі харчі, що пальчики оближеш. Хоч тільки про їдло й гомоніли за столом, але про спільний холодильник ніхто і словом не обмовився. Сьогодні ввечері спробую розвідати. Бо це просто неподобство. Я так гадаю. Кому заважають індивідуальні холодильники? Я хочу, щоб мої діти жили достойно!

— Сам за сто двадцять років у ресторації харчуєшся, то й діти твої не пропадуть.

— Може, в тому і є сенс,— плямкаючи, мовив Клим. — Але цікаво... Спробую і я ризикнути. Досі я далі як сімдесят років подужати не зміг.

— Темпоральний режим треба грамотно розрахувати.

Одне слово, того дня всі зацікавились розповіддю Славомира. Відтак протягом кількох тижнів Жовнорук потерпав, що його розпитуватимуть про розрахунки темпорального режиму, точні координати. Однак спливав час, а ніхто його більше ні про що не запитував.

Проте кожного дня хтось розповідав щось новеньке — той з гарною жінкою познайомився, на потрібний для роботи інструмент хтось розжився, той у ресторації справжніми кальмарами ласував, той дивовижний фільм подивився... І Славомир врешті-решт заспокоївся. Тільки сам собі дав слово: надалі тільки слухатиме, а свого рота не роззявлятиме. Доки справді не доведе до пуття свою «Крихітку».

І ось — нарешті! — відбулося.

Того вечора він допізна сидів-чаклував над «Крихіткою». І впаявши останній тразон, раптом відчув усім єством приємне внутрішнє тепло. Під'єднав атомний блок живлення, схвильовано, непевною рукою клацнув тумблером — машина ожила, засвітився пульт управління. Він, бентежно усміхаючись, виставив на шкалі — мінус п'ять хвилин. Вирішив задля першого експерименту податися на п'ять хвилин у минуле.

Була вже досить пізня година. Дружина раптом зайшла до його крихітної кімнатки-кабінету й гаркнула з порогу:

— Ну! Скільки я це буду терпіти?! А потім чалапатимеш через мою кімнату! Вже спати пора!

Славомир, майже з ляку, клацнув зеленим тумблером.

Одразу трохи запаморочилось у голові, а дружина зникла. Він знову сидів у кріслі «Крихітки» і впаював останнього тразона. Відчув усім тілом приємне внутрішнє тепло. Приєднав атомний блок живлення, схвильовано, непевною рукою клацнув червоним тумблером — і машина ожила, засвітився пульт управління. Він, бентежно усміхаючись, виставив на шкалі — мінус п'ять хвилин. Дружина несподівано зайшла до його крихітної кімнатки і гаркнула з порогу:

— Ну! Скільки я це терпіти буду?! А потім чалапатимеш через мою кімнату! Вже спати пора! Великий конструктор...

Дружина говорила ще довго й сердито, а він дивився на неї і блаженно всміхався:

— Я тебе, як нормальну людину прошу, не муч мене. Лягай спати!

— За-мовк-ни... Замовкни й радій. Сталося! Можеш тепер і ти зазирати в своє майбутнє. Тепер і ми повноправні громадяни! «Крихітка» працює!

Дружина не повірила. Славомир вирішив провести показовий експеримент — набрав на шкалі плюс одинадцять годин, експозиція — п'ять хвилин. За одинадцять годин він має бути вже на роботі, тож для дружини він повинен на п'ять хвилин зникнути.

Клацнув зеленим тумблером — і справді опинився на роботі. Поруч з ним ремонтував віоловий світильник Трулефрул. Жовнорук перевів подих, роздивився. Він сидів у кріслі своєї «Крихітки» біля робочого столу Трулефрула.

— Оце від жінки втік! — нараз мовив Славомир.

— Що?

— Кажу, що оце від дружини втік. Набрав на шкалі плюс одинадцять і втік.

Трулефрул голосно розсміявся:

— Ну й дурень же! Від жінки та на роботу втік. Більше не було куди? Ха-ха-ха... Хочеш сьогоднішній день двічі відпрацювати?

— Та ні... Я лише на п'ять хвилин... Заради сміху...

— Дивак ти. Краще зроби колеса своїй МАЧі, движок постав і залишай машину на стоянці. А то сидиш, наче відьмак, на унітазі.

Коли за п'ять хвилин «Крихітка» повернула його до рідного помешкання,

дружина кинулась йому на шию — цілувала, обнімала.

— Дорогенький, ти не сердься, це сльози щастя! Який ти в мене розумний! Ти не гнівайся. Тепер і ми — справжні громадяни!

За мить Тамара благала:

— Славомирчику, а можна і я... спробую? Можна і я зазирну у своє майбутнє?

— Хочеш просто одразу?

— Так. Але подовше. На кілька годин. Гаразд?

Жовнорук подумав й урочисто мовив:

— Прохання дружини для мене — закон!

Набрав на пульті необхідний, на його думку, темпоральний режим, ще й на папірці щось довго підраховував, креслив, адже не про себе йдеться, про дружину. Аби не було потім нарікань.

— Сідай. Приготуйся! Увага! Щасти!

Тамара опинилася також на своєму робочому місці. Збуджена, щаслива, усміхнена, вона стрибнула з крісла «Крихітки», ходила від однієї подруги до іншої, розповідала, яку прекрасну машину, набагато кращу, ніж заводські, зробив її чоловік. Розпитувала, хто куди мандрує у часі, куди варто податися насамперед...

Так минув робочий день. А термін, запрограмований Славомиром, ще не скінчився. І Тамара вирішила податись додому громадським транспортом. Сіла біля блакитнуватого трамвайного вікна, почувалася щасливою, справжньою громадянкою, здатною вільно зазирати у своє майбутнє.

Зникла вона з трамвайного салону поміж четвертою і п'ятою зупинками. Це нікого не здивувало. Швидше навпаки — постійні з'яви та зникнення людей останнім часом утверджували в необхідності й невідворотності темпоральних переміщень.

Чоловіка вдома не було. Не вагаючись, роздягнулася й кинулась у ліжко. Відчувала втому. Як усе прекрасно!

Ніжилася в ліжку вона довго, усміхалася ві сні. На роботу Тамара не просто проспала, а зовсім не з'явилася. Коли розплющила очі й поглянула на годинник, довго не могла збагнути — ранок надворі чи вечір? І взагалі, який день?

А на хімкомбінаті марно розшукували чергового технолога. Всі ніби щойно бачили Тамару, ніби й розмовляли з нею, а де вона зараз, ніхто не знав. Ніби мить тому була, а зараз немає.

Кібернетичний бухгалтер вирахував з Тамариної платні за той день двадцять сім джоулів.

Однак це врешті-решт не дуже засмутило її. Головне — в іншому!

Машина часу, хоч і маленька, змушувала й вимагала не тільки додаткової енергії для свого утримання, але вищого рівня власних життєвих запитів.

Атомне джерело живлення коштує не менше семисот джоулів. Таке собі миршавеньке джерельце. А для темпоральних потужних лінкорів — не менше десяти тисяч! Довгі роки Славомир заощаджував, збирав джоуль до джоуля. А коли машина запрацювала, всі заощадження здиміли.

Зробив спробу якось підробляти на «Крихітці», але все виявилось марним — нерентабельним. Кілька разів Славомир вирушував у минуле. Звідти повертався з тим, що зміг, кажучи відверто, вкрасти чи виканючити. Однак витрати на саме темпоральне переміщення були набагато більшими за вартість «здобичі». Щось поцупити чи заробити в майбутньому виявилося ще важче, дорога ж коштувала ще дорожче. До всього, Жовнорукова машина була майже іграшковою. Більше, як на п'ять років, у майбутнє вона не пробивалася. А в минуле — на тридцять. І нічого цікавого в тих тридцяти роках минулого для Славомира не було. І він уперше прокляв свою чорноробську платню і чорноробську долю. Просити джоулі в Тамари вважав принизливим.

Тамару, однак, матеріальні проблеми мовби й не цікавили. І те ображало Славомира.

— Давай разом щось придумаємо! Яким чином заробити побільше джоулів? Адже без них навіть джерела живлення не придбаєш. Я зробив заради тебе машину часу. Допоможи й ти мені.

Тамара досить зверхньо усміхнулася після однієї своєї темпоральної мандрівки у майбутнє:

— То кажеш, що зробив «Крихітку» заради мене? Я вдячна тобі за машину, але ж не треба брехати. Ти робив її для себе за мої джоулі. А поміркувати про минуле справді варто... Тільки давай не заважати одне одному. Ти думай. І я мислитиму. Може, щось і вигадаємо. Домовились? — невимушено всміхнулась і подивилася на нього майже з любов'ю, мовби за часів їхньої подружньої юності, хоча погляд Тамари пронизував-протинав його теперішнє тіло і спрямований був кудись у майбутнє.

...Коли одного пізнього вечора Тамара повернулася в розкішному блакитному

вбранні та ще й з букетом нечуваної краси троянд, Славомир ніби й не здивувався.

Дружина закинула ногу на ногу. Красиві в неї ноги! І вся красива. Аж ніби помолоділа.

— Привіт! — мовила вона. Тихо, однак з тамованим викликом.

— Привіт! — буркнув Славомир, намагаючись зустрітися з нею поглядом.

— А ти чув про те, що якби температура людського тіла була на два градуси нижча, ми всі жили б до двохсот років? Уявляєш? Ти чув про це?

— Справді? Ні, не чув. Цікаво... А якби градусів на десять чи й усі тридцять? Тоді ми б жили майже вічно?

Тамара не відчула іронії. Не зрозуміла її.

— Ну, це вже ти, як завжди, заходиш у тупик Ацетона. Ніщо не вічне під Місяцем! Це знали ще древні греки!

— Я не розумію тебе. Що ти хочеш сказати?

— Я хочу сказати, що треба бути холоднокровнішим. Це подовжує життя кожній людині... Те, що я зараз тобі скажу... Одне слово, ти просив щось придумати. Доки що тільки... Але, можливо, я й тобі зможу допомогти. Згодом. Тільки-но сама обживуся. Гадаю, тобі не треба пояснювати. Я по очах бачу, що ти вже все зрозумів. Так, я знайшла людину, котра по-справжньому покохала мене. Він мріє мене утримувати і має головне, для цього можливості. Вітольда не злякало, що я майже нічого, як ти вважаєш, не вмію робити. «Ти вмієш робити все те, чого мені так не вистачає в цьому житті»,— сказав він. Ой, яка в нього квартира! А яка машина часу! Справжнісінький десятимісний лінкор! Тож мусиш мені пробачити, мій любий, і відпустити. Ти ж не хочеш, аби я була нещасною? Якщо, певна річ, ти справді любиш мене. А я спробую й тобі підшукати когось, хто зміг би тебе приголубити в майбутньому. Домовились? Не втрачай свій шанс. Ніхто в цьому світі, крім мене, не подбає про тебе у майбутньому! Чуєш?

— Ти хочеш вирушити до свого Вітольда одразу? — якомога спокійніше запитав Славомир.

— Ні. Вітольд завтра сам прибуде до нас на своєму лінкорі. Завтра вранці. Ти побачиш його машину. Не гнівайся. Так буде краще. Ось побачиш, я спробую допомогти й тобі. Не гніваєшся? — вона говорила геть чужим голосом, лагідним і щасливим.

Славомир нічого не відповів. Повільно підвівся й пішов до спальні. Упав на ліжко, не роздягаючись. На серці чомусь не було ні образи, ні ревнощів, ні простої злості.

«Майбутнє вже почало харчуватися старими консервами. Не солодко ж їм живеться, хоч і на темпоральних лінкорах гасають. Харчуються вчорашніми консервами. Але ж і я намагався втекти в минуле. І втік би, якби зміг...»

Поволі засинав, немов спиляне дерево.

Тамара дрімала до ранку у кріслі машини часу. Не вимикала світла, напівлежала в розкішному блакитному вбранні.

Яке ж то щастя — мати змогу зазирати у майбутнє!»

Публікація дружини письменника Ігди КОЧЕТОВОЇ.

Листи і відповіді

«Я був би дуже вдячний, якби ви розповіли про походження православ'я та католицизму. Чим вони конкретно відрізняються!»

Степан КОВАЛЬЧУК.

м. Калуш
Івано-Франківської області.

«Вічно живе...»

Саме такої думки про своє вчення християнські теологи. Християнство з його трьома течіями (православ'я, католицизм і протестантизм) — одна із світових релігій, яка має найбільше послідовників. Згідно з різними джерелами, у тому числі «Біблійним довідником Геллея» (Торонто, 1985), у світі налічується православних — 150 мільйонів, католиків — 800 мільйонів, протестантів — близько 350 мільйонів. Своєю назвою християнство завдячує імені Ісуса Христа. Слово «Христос» є грецьким перекладом давньоєврейського «машиах» — месія, спаситель. Справа у тому, що грецька мова понад 200 років була мовою християнства і панувала на тій частині території Римської імперії (Близький Схід), де виникло християнство.

Спочатку вчення було єдиним, а його послідовників переслідували й жорстоко карали. Та дуже швидко християнство захоплювало дедалі ширші верстви населення, і на початок IV століття воно стає державною релігією Римської імперії.

395 року Римська імперія розділилася на Східну і Західну відповідно з центрами Константинополем і Римом. Задовго до цієї події найважливіші догмати християнства було викладено у Символі віри, що його закріпили два перші Вселенські Собори (Нікейський 325 р. та Константинопольський 381 р.). Це — вчення про Трійцю, за яким Святий Дух виходить тільки від Бога-Отця, догмати боговтілення, покути, воскресіння і вознесіння Ісуса Христа як боголюдини, визнання святості єдиної Апостольської Церкви, необхідності хрещення та уповання на прийдешнє загальне воскресіння мертвих тощо.

Православна Церква і понині зберігає вірність цим догматам і не допускає збільшення чи зменшення їх числа. Православна традиція вимагає збереження не тільки догматів, а й їх інтерпретації отцями Церкви. Усі догмати оголошено принципово недоступними для пізнання, і релігійним людям належить сприймати їх на віру.

Культова практика Православ'я вирізняється багатством ритуальних дійств. Основу його обрядовості становлять Святі таїнства: хрещення, миропомазання, причастя, сповідь, шлюб, священство та соборування. Головним богослужінням є літургія, яка звичайно завершується проповіддю.

Але ще 589 року на Толедському Церковному Соборі був сформульований додаток до Символу віри — філіокве (і від сина — лат.). Тобто твердилося, що Святий Дух виходить не тільки від Бога-Отця, а й від Бога-Сина. Греко-Візантійська (Православна) Церква не прийняла додатку, що було пізніше одним із формальних приводів для офіційного розділення християнства. Так почали різнитися догматика, обряди та організація Церков. І хоча зовні суперечки між ними мали релігійний вигляд, але їх основи — політичні і економічні претензії на ті чи інші території, прагнення розширити сфери свого впливу тощо. Особливо яскраво це далося взнаки у другій половині IX століття з приводу панування над Болгарією.

Константинопольський Патріарх Фотій відмовився визнати зверхність Рима, закріплену четвертим Константинопольським Собором (869—870 рр.). Суперечності поглиблювалися, поки не призвели до того, що 1054 року папа Лев IX і Патріарх Константинопольський Кируларій піддали один одного анафемі. Традиційно ця дата вважається початком самостійного існування Церков: Західна дістала назву Римсько-Католицької, а Східна — Греко-Католицької (від грец. «католікос» — загальний, вселенський). Східна ще називалася Православною чи Ортодоксальною, щоб підкреслити свою відданість незмінності й послідовності.

Католицизм, на відміну від Православ'я, крім догмату філіокве визнає, що джерелом віри є не тільки Святе письмо, а й Священні перекази — рішення Соборів, твори отців Церкви, настанови Римських Пап. Велике значення мають догмати про особливе призначення духовенства, без посередництва якого не врятується жоден віруючий, про «запас

добрих справ», про чистилище, куди потрапляє душа грішника перш ніж остаточно вирішиться її доля. Окрім утвердженого 3-м (Ефеським) Вселенським Собором догмата про непорочне зачаття Папа Пій IX проголосив 1854 року новий догмат про непорочне зачаття діви Марії її матір'ю Анною. Католики також вірять у тілесне вознесіння Марії на небо 1870 року проголошено догмат про зверхність і непогрішимість Папи (Перший Ватіканський Собор), який підтверджено й 11 Ватіканським Собором (1962—1965). Католицизм має ряд культових особливостей, наприклад, діти 8—12 років проходять конфірмацію — акт приєднання до Церкви. Широко використовуються під час служби музичні інструменти тощо. Священики зобов'язані додержуватись целібату (безшлюбності), встановленого Папою Григорієм VII (1073—1085).

Папа є абсолютним главою Церкви, його так і титулують «вікарій Ісуса Христа, наступник святого Петра, вищий глава Вселенської Церкви, Західний Патріарх, примас Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, суверен містадержави Ватікан».

Православ'я ж не має єдиного центру управління і налічує зараз 15 автокефальних (незалежних), 4 автономних (з правами екзархату, тобто самостійність лише в питаннях внутрішнього управління) Церков, а також кілька Церков, які оголосили себе автокефальними, але ще не визнані іншими. Серед останніх — і Українська Автокефальна Православна Церква, яка на своєму Соборі у Києві 5 червня 1990 року ствердила свою незалежність і вибрала вперше в історії України Патріарха Київського і всієї України. Ним став 92-літній митрополит Мстислав, який ще 48 років тому отримав архієрейську хіротонію у Києві.

Сьогодні налагоджено різнобічні контакти між Православною і Католицькою Церквами як в екуменічному русі, так і в питаннях вирішення богословських суперечок. З 1980 року працює змішана Православно-Римсько-Католицька комісія. До речі, 1965 року Папа Павло VI зустрівся у Стамбулі з Константинопольським Патріархом Афінагором I, після чого вони оголосили своє рішення «повернути в небуття» анафеми 1054 року, але єдності між Церквами немає і досі.

Сергій ЗДІОРУК,
співробітник Інституту філософії
АН УРСР.

Під знаком зодіаку

Астрологія й акупунктура: чи існує між ними зв'язок?

Один з найдавніших напрямів східної медицини — система самомасажу До-Ін. Нам вона відома сьогодні як акупунктура. За встановленою тисячі років тому схемою розташування активних точок на тілі людини система дає змогу точно діагностувати і швидко виліковувати різні хвороби, легко відновлювати гармонію тіла і духу. До-Ін пробуджує приховані можливості організму, мобілізує його внутрішні резерви. Причому чудеса одужання досягаються власними руками.

Багатовікова історія використання цієї системи в Індії, Китаї, Непалі, Тібеті та інших країнах давнього Сходу доводить: люди здатні жити великими сім'ями у мирі і злагоді. На якийсь час про неї забули. Та нині ця система відроджується для того, щоб допомогти сучасній людині у складному, часто жорстокому й суперечливому світі знайти себе, набути впевненості у своїх силах, зміцнити своє здоров'я.

Використання у сучасній медицині давньої науки про больові точки на тілі людини зводиться, по суті, до китайського методу голковколювання. Та через шаблонний, механічний спосіб його застосування без урахування індивідуальності пацієнта лікування часто виявляється неефективним. Пізнати індивідуальні особливості кожної людини, її біологічні та психологічні можливості дає змогу інша наука — астрологія. Вона теж

прийшла в Європу зі Сходу, з Єгипту та Індії, вік її понад 5000 років. Достовірних відомостей про зв'язок між ученням До-Ін та астрологією немає, лише трапляються в давніх рукописах та старовинних книжках натяки на це.

Вивчаючи протягом кількох років астрологію і точковий масаж за системою До-Ін, я зрозуміла, що між ними існує тісний зв'язок. Спробую обгрунтувати це.

В основі астрологічних гороскопів лежить велике коло екліптики на небесній сфері, поділене на 12 секторів, які відповідають 12 зодіакальним сузір'ям. Цим колом рухається Сонце протягом року (відносно нерухомих зірок). У цих же секторах поблизу площини екліптики рухаються планети Сонячної системи.

Астрологія твердить і на підставі багатовікового досвіду довела, що темперамент, характер, здібності, фізичне і психологічне здоров'я, доля кожної людини залежать від того, під яким знаком зодіаку і за якого розташування планет вона народилася. Безумовно, якщо не брати до уваги такі катаклізми, як війни, революції, стихійні лиха, коли доля однієї людини залежить від безлічі випадкових обставин. При цьому важливий не лише точний час (місяць, день, година і навіть хвилина), але й місце народження, точніше, його географічна широта, тобто кут нахилу екліптики.

З іншого боку, система До-Ін твердить, що на тілі людини є 27 симетрично розташованих меридіани — ліній, уздовж яких зосереджено близько 670 активних точок. Протягом доби енергія (активність) точок на цих меридіанах здійснює повний замкнутий цикл у певних напрямках (див. рис.). Оскільки кожний меридіан та розташовані на ньому активні точки відповідають за різні органи тіла, це означає: ступінь активності всіх органів протягом доби неоднакова. Вона зростає періодично раз на добу і триває в середньому дві години. Саме в ці години лікування (стимуляція) цих органів методом акупунктури (голковколювання, масажу та інших впливів на активні точки) дає найбільший ефект. Але як дізнатися, у які години доби в кожної конкретної людини активність органа, що потребує лікування, найвища?

Отут-то й допомагає астрологія! Оскільки велике коло зодіаку відображає не лише річну, а й добову періодичність життєвих процесів (адже Сонце сходить і заходить щодня і лише повільно переміщується екліптикою, здійснюючи річний оберт), час народження людини є тим початком відліку, який запускає «біологічний годинник» організму на все життя. Цей час і вказує нам на ті періоди, коли енергія (активність) одного з 12 меридіанів на тілі, тобто органів у даної людини, максимальна. Тому треба співвіднести кожний меридіан з певним знаком зодіаку і тоді, знаючи годину народження людини, можна скласти правильну методику її лікування.

Природно, виникає запитання: якому меридіану на тілі людини відповідає конкретний знак зодіаку? В астрології вдавалися до спроб співвіднести органи людини з певними сузір'ями. Вважають, приміром, що сузір'я Лева «відповідає» серцю, а Терези — ниркам, сузір'я Стрільця — печінці. Але однозначного зв'язку тут немає: різні автори пропонують різні системи зіставлень.

Тим часом існує точна відповідність меридіанів на тілі людини знакам зодіаку. Саме завдяки цьому і знаходять (підраховують) індивідуальні активні точки людини за її гороскопом. Оскільки меридіанів, що відповідають нашим органам, 12, це означає, що в певний час протягом двох годин треба лікувати певний орган — у момент максимального загострення. І це добре знають лікарі, котрі застосовують акупунктуру.

У книзі «Парапсихологія і сучасне природознавство» А. Дуброва та В. Пушкіна описано схему функціональної залежності між усіма органами людини та їх взаємовпливів. Схема дає лікарям змогу розширити оптимальний час лікування. Приміром, легені можна ефективно лікувати не лише від трьох до п'яти годин ранку, а й з 11 до 13 години дня. При цьому впливають на меридіан серця, система якого гальмує функціонування дихальної системи.

Але медична астрологія вказує на те, що найсприятливіший для лікування період у кожної людини індивідуальний. Скажімо, дуже важливо знати, як сполучається момент народження людини за річним та добовим циклом. Існує ще цілий ряд нюансів, пов'язаних, приміром, з розташуванням планет і фаз Місяця у момент народження людини та під час її лікування. Все це не можна розповісти в одній статті.

Головне у тому, що для ефективного, успішного лікування методом акупунктури необхідно мати астрологічний гороскоп людини. Він потрібен для діагнозу, а також вибору найоптимальнішого часу для лікування протягом доби, тижня, місяця.

Мною розроблено методику визначення 24 основних больових точок на тілі людини, зашифрованих в її гороскопі. Методика перевірена на великій кількості людей, відкриває величезні перспективи для застосування методу рефлексотерапії (голковколювання або акупунктури).

На закінчення зазначу: в клятві Гіппократа до XVII століття була фраза про методи лікування, яка закінчувалась так: «...і враховуючи розташування зірок». Ці слова, що несуть мудрість досвіду прадавньої медицини, у наш час опущено. Так урвався зв'язок між медициною та астрологією.

Вероніка ІВЛЕВА.

Яблуня

(23.12 — 01.01; 25.VI — 04.07)

Рідко буває високою, але гарної статури, милує око, симпатична, чарівна і щира. Навіює думки про кохання, навіть тоді, коли про нього сама й не помишляє.

Яблуня дуже сентиментальна, чутлива. Виявляє цікавість до кохання як теоретичну, так, безумовно, і практичну. Часто погоджується на шлюб, не маючи до партнера великих почуттів. Однак це не означає остаточної відмови від кохання.

Якщо вона випадково зустрічає партнера, котрий припадає їй до душі, то їхній шлюб обіцяє блаженство. Яблуня завжди віддана у коханні (як у вільному, так і в подружньому, і навіть в позашлюбному) до похилого віку.

Безкорислива, нерозважлива, її легко обдурити. Віддала б останню одежину, поділилася б останнім шматком хліба. При цьому, одначе, Яблуня не простушка. Не думаючи про завтрашній день, часом робить борги і забуває про них, що взагалі їй властиве. Вона — сповнений фантазій філософ, який радіє життю і не бажає нікого ні дивувати, ні переконувати.

Не приймайте її, однак, як легковажну особу. Інтелігентна, вдумлива і логічна, Яблуня має нахил до наук. Читає все, що стосується галузі, якою цікавиться. Сума її знань на подив велика, та вона не намагається когось здивувати цим, просто читає все для задоволення своєї допитливості. Наукові теорії, очевидно, цікавлять її такою ж мірою, як і добра кухня. Віддає перевагу утіхам на цьому світі перед блаженством у потойбічному.

Любить різноманітність в емоційній сфері. Монотонне щастя без вад — нудне. Потрібно знати, що ця безпосередня дівчина (чи симпатичний хлопець) любить час від часу щось ускладнювати у своєму житті.

Риси народжених під знаком Яблуні: щирість, інтелектуальність, задумливість, логіка, аналітичний розум.

Під знаком Яблуні народилися: Рубенс, Генріх VIII, Руссо, Жорж Санд, М. Нексе.

Мозаїка планети

НЕЗВИЧАЙНА КОЛЕКЦІЯ

Певно, прокляття нависло над цими ссавцями третинного періоду, які жили на нашій планеті. Не минуло і кількох мільйонів років з часу останніх їх битв за життя, як знову їхні бивні затріщали, на цей раз під сталевими щелепами землерийних машин.

Анні Попдимитровій з Чіпрана (Болгарія) було 16 років, коли вона врятувала ці кістки від ножів бульдозерів і гусениць багатотонних машин. Протягом чотирьох років у її колекції знайшли притулок бивні, зуби, щелепи і кістки мастодонтів, носорогів, гіпаріонів та різних інших тварин — згадка про далеке минуле.

На фото: Анна з однією з її останніх знахідок — бивнями мастодонта.

ДО ТАЄМНИЦЬ КЛІТИНИ

Учені з Центру експериментальної біології у місті Шрусбері (штат Массачусетс, США) зробили відкриття, яке, можливо, стане віхою у вивченні біології клітини і в боротьбі з онкологічними захворюваннями. Мова йде про невідомий до цього часу механізм, що відповідає за поділ клітин у тканинах організму. Автори відкриття впевнені, що тепер, коли знайдено білок (його назвали динаміном), можна взяти під контроль загадковий процес небезпечного поділу клітин і зупинити його в разі потреби. Та для цього ще необхідо провести багато досліджень.

КОЖНОЇ СЕКУНДИ...

Щоб одержати тонну паперової маси, необхідно зрубати не менше 170 дерев. Через це з поверхності нашої планети щосекунди зникають ділянки лісу, які дорівнюють площею футбольному полю. Це не такі вже й великі території, але зникають вони щосекунди. Скільки ж назбирається їх протягом лише одного дня?

ВЕЛОСИПЕД У ПОВІТРІ

Від студентів Каліфорнійського політехнічного університету надійшла заява до Національної асоціації з аеронавтики США про створений ними літальний апарат. Йдеться про вертоліт, що приводиться у рух м'язовою силою. Під час випробувань, проведених у місті Сан-Луїс-Обіспо (штат Каліфорнія), вертоліт протримався у повітрі 6,8 секунди. Гвинт його приводився у рух м'язами спортсмена-велосипедиста, що сидів у кабіні.

Несанкціонований візит

Об'єкт потроху ставав опізнаним — то була літаюча тарілка. Знизившись і покружлявши над центральною площею Слобожанська, вона ввійшла в красиве піке, та раптом здригнулася, завалилася на бік і впала на бруківку. Заскреготали гальмами автомобілі, важко зітхнули й зупинилися автобуси, зірвалися з дротів тролейбусні штанги, і за кілька секунд на головній магістралі утворилася міцна транспортна пробка. Блискуча сферична поверхня чужого апарата віддзеркалювала фари й радіатори машин, вікна обкому партії та майданчик перед Палацом піонерів.

Загули клаксони, заклацали автомобільні дверцята.

— Е! Куди став, марс твою йоксельмоксель! — репетнув водій білих жигулів, першим опинившись біля тарілки.

— Кращого місця для посадки не знайшов? — загуло навкруги.

— Ану-мо, мужики, відсунемо...

Зо два десятки здоровань уперлися грудьми і долонями в теплу обшивку космічного прибульця, одноголосно ухнули та заковзали підошвами по асфальту...

— Мертво стоїть,— товариство плюнуло й опустило руки.

— Ну, і що ж тепер буде? — занервував водій жигулів, люто дивлячись на сріблясту перешкоду. Постукавши зігнутим пальцем по її корпусу, він владно гукнув: — Ви, там, агов! Геть звідси, звільняйте проїжджу частину!

— Це юні техніки з Палацу піонерів розважаються,— зареготав хтось із натовпу. — Склепали одоробло, запустили, а воно й ляпнулося на бруківку!

— До чого тут юні техніки?! Наша молодь не здатна на такі витівки перед обкомом! Це, скоріше, витребеньки партапарату або ж вилазка москалів! — захвилювався жигуліст. — Громадяни! Земляки! Не слухайте екстремістів недобитих!

— Це провокація!

— Хай живе незалежна Україна!

— Слава! Ганьба! Ура! Геть!.. — понеслося над головами.

Пристрасті чимдалі розпалювалися. Кожен волав своє, але всі разом були солідарні — треба зламати адміністративно-командну систему, припинити будівництво Слобожанської АЕС, відремонтувати стару синагогу, зробити карбованець конвертованим і повторити по телебаченню «Маленьку Віру». Серед

натовпу забігали розповсюджувачі вільної преси та значків з портретом Єльцина, чулися заклики голосувати тільки за представників демократичного блоку, спалахнули кілька партквитків, здійнявся вгору величезний синьо-жовтий прапор...

На місце події прибув загін міліції особливого призначення. Розсуваючи людей пластиковим щитом і постійно вибачаючись, у центрі кола опинився командир взводу.

— Громадяни! — оголосив він. — Мітинг не санкціонований! Пропоную негайно звільнити площу! Ваші дії заважають нормальному функціонуванню обласних організацій та установ.

І справді, чи не з кожного вікна обкому визирали збентежені й перелякані обличчя.

— Гаразд! — погодилося товариство. — Мітинг переноситься до фонтану!

За хвилину площа збезлюдніла. Лишилися тільки порожні автомобілі, що загатили всю головну магістраль. Між ними, наче лабіринтом, вишукуючи бодай маленьку шпарину, невпевнено просувався молодий мотоцикліст на червоній «Яві». Він дуже поспішав, бо жив у сусідній області і сподівався встигнути додому ще до початку довгожданого фільму, анонсованого в усіх газетах. Зиркнувши на нерухому літаючу тарілку, що височіла серед машин, ніби черепаха серед тарганів, мотоцикліст несхвально похитав головою і додав був газу, аж раптом...

— Вибачте, пане,— перед ним стояв маленький парубійко з надзвичайно великими зеленими очима на синьому обличчі. — У вас, часом, сірника не знайдеться? Бо ця клята іонопровідна трубка засмітилася відпрацьованими нейтронами...

Отримавши сірника і прочистивши ним потрібну трубку, синенький зачинився у своєму космольоті, який незабаром тихо відірвався від бруківки і, збільшуючи швидкість, гайнув під хмари. По якійсь миті блискуча срібна плямка зникла за обрієм.

...Коли мітинг скінчився, громада осідлала свої автомобілі й гайнула по домівках. Усі занепокоєно позирали на годинники і чимдужче натискали на акселератори. Вдома всі зручно повмощувалися перед телевізорами й затамували подих — починався новий фільм «НЛО просить посадки».

Леонід КУРОХТА.

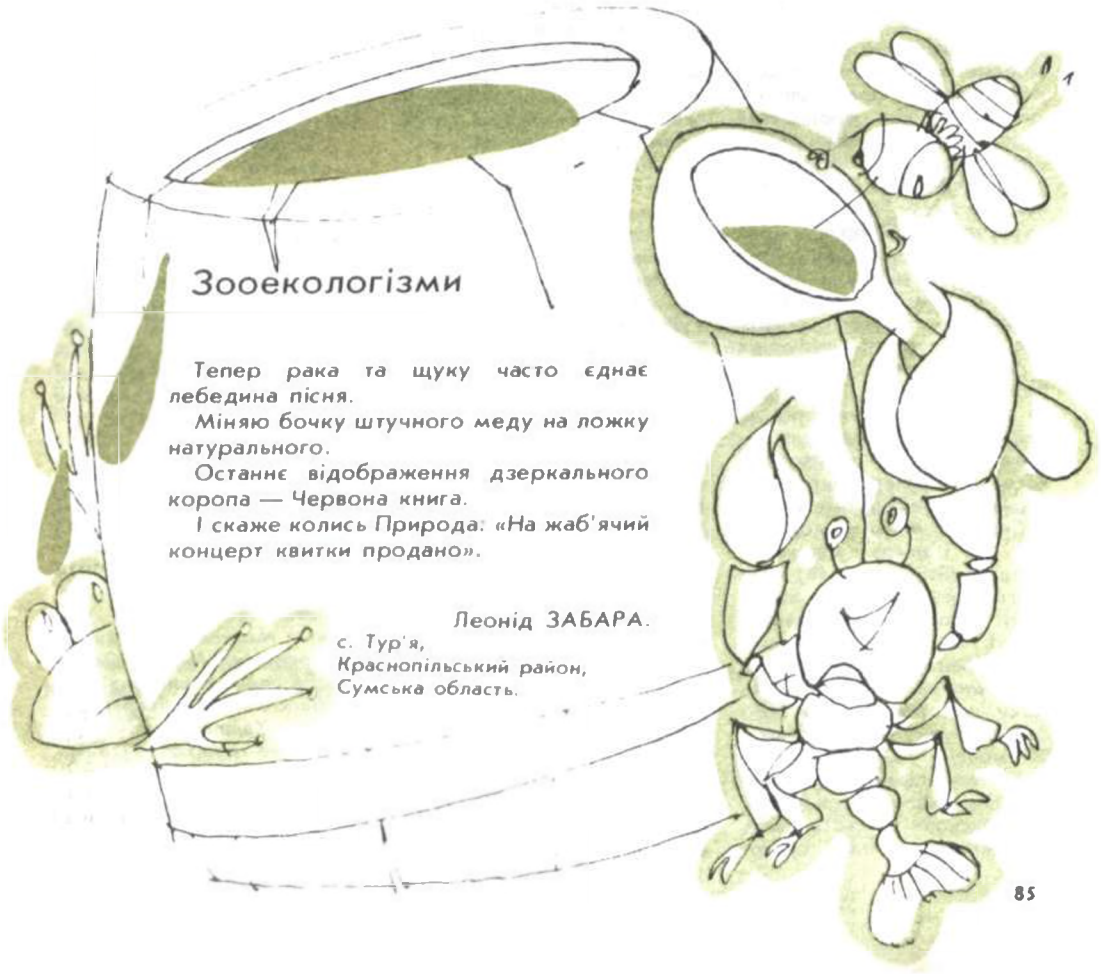

Зооекологізми

Тепер рака та щуку часто єднає лебедина пісня.

Міняю бочку штучного меду на ложку натурального.

Останнє відображення дзеркального коропа — Червона книга.

І скаже колись Природа: «На жаб'ячий концерт квитки продано».

Леонід ЗАБАРА.

с. Тур'я,
Краснопільський район,
Сумська область.

Немає межі для поліглотів

Важко сказати, коли саме з'явилися на Землі перші поліглоти,— люди, які знають багато мов. У всякому разі, за часів легендарного вавілонського стовпотворіння їх ще не було, тож будівельники знаменитої «вежі до неба» так і не змогли порозумітися, відтак ідея сходження на небеса зазнала краху.

Один із перших відомих науці поліглотів стародавнього світу понтійський цар Мітрідат VI Євпатор (132-63 роки до н. е.) вільно володів двадцятьма п'ятьма мовами і без перекладача розмовляв з представниками численних народностей своєї країни. Щоправда, незважаючи на освіченість, Мітрідат Великий був справжнім тираном: борючись за престол, власноруч убив свою матір і віддав наказ умертвити рідного брата.

У середні віки поліглотів навіть переслідували. Зокрема, 1661 року інквізиція стратила якогось студента-поліглота за те, що він, як написано у вироку, «з неймовірною швидкістю вивчає одну мову за другою, чого не може бути без сприяння нечистої сили».

Серед великих поліглотів — італієць Джузеппе Меццофанті (1774-1849), який свого часу викладав східні мови в Болонському університеті. Скільки мов знав Меццофанті, сучасники достеменно не знали, але нотатки, що збереглися в його архіві, були написані аж... 84 мовами! Цікавий факт: коли Меццофанті став кардиналом, його вітали сорок три єпископи з усього світу, і кожному з них суперполіглот відповідав на привітання його рідною мовою.

Відомий прибалтійський художник Кюгельген згадував, як у 40-х роках минулого століття, приїхавши до Рима навчатися живопису, він разом із своїм товаришем потрапив на аудієнцію до папи римського. Під час церемонії прийому друзям треба було проповзти на колінах через великий зал, щоб поцілувати черевик кардинала. Навіть не припускаючи думки, що в Римі хтось може розумітися на естонській, товариш художника, повзучи, промовив: «Плюнь йому на ногу!» Як же були збентежені друзі, коли після урочої церемонії до них підійшов Меццофанті і чистою естонською попередив: «Молоді люди, наступного разу будьте обережніші!..»

Легко вивчав мови німецький археолог Генріх Шліман (1832-1890). Якщо на опанування англійської та французької йому все ж довелося витратити рік наполегливої праці, то згодом для опанування будь-якої іншої вистачало шести-восьми тижнів. Тільки за півтора місяця Шліман вивчив російську. Всього ж археолог-поліглот знав понад 80 мов.

Угорського тюрколога Арміна Вамбері (1832-1913), який володів усіма мовами Європи та багатьма мовами Азії, жителі різних країн вважали своїм земляком, настільки добре він опановував не тільки лексичний та граматичний матеріал, але й дух мови, яку вивчав.

Професор індоєвропейського мовознавства і санскритської філології Львівського університету Анджей Гавронський (1885-1927) на прискіпливі допитування друзів про кількість мов, які він знає, скромно й дещо засоромлено відповів: «Розмовляю і пишу 40 мовами, читаю приблизно ста мовами...»

Серед численних поліглотів радянського часу обов'язково зустрінемо імена першого наркома фінансів РРФСР В. Р. Менжинського (1874-1934), який володів 19 мовами, чудового дипломата, наркома закордонних справ Г. В. Чичеріна (1872-1936), академіка М. Я. Марра (1864-1934), що опанував близько 100 мов.

В активі видатного вченого-славіста, сходознавця, письменника, фольклориста, етнографа Агатангела Кримського (1871-1942) були такі мови, як арабська, перська, турецька, татарська, польська, чеська... Всього понад 60 мов. На запитання, скільки ж мов він знає, Кримський напівжартома відповів, що йому легше перелічити мови, яких він не знає.

Двадцятьма мовами розмовляв академік АН Естонської РСР, завідуючий кафедрою фінно-угорських мов Тартуського університету Пауль Аристе. Понад 40 мов знав, тільки-но закінчивши філологічний факультет Московського держуніверситету, Андрій Залізняк. А про викладача Ленінградського університету Сергія Халіпова студенти захоплено говорять: «Це Халіпов, який знає 100 мов».

Такими ж феноменальними здібностями (38 мов) відзначається поліглот-моск-

вич Е. М. Чернявський.

Першої премії на проведеному кілька літ тому в Брюсселі конкурсі поліглотів (слід було розмовляти, прочитати тексти або зробити переклади з якомога більшої кількості мов) був удостоєний бельгійський інженер Жан Вандевіль, який досконало знає 22 живі, а, крім того, ще й вісім мертвих мов.

Серед сучасних суперполіглотів найзнаменитішими вважають італійського професора-мовознавця Карла Тальявіні та німця доктора Шульца. Перший досконало опанував 35 мов, знаючи їх усього понад 120, а в мовному арсеналі другого — аж 200 мов, серед яких і такі рідкісні, як, скажімо, папуаська чи мова американського племені дакота. Виявляється однак, що й це не межа для поліглотів, бо ж німець Шютце, який помер на початку XX століття, своєрідний «бог поліглотів», знав аж... 270 мов! Воістину безмежні можливості людського розуму...

Григорій ЧОПИК,
асистент кафедри основ культури, соціології і права Львівського лісотехнічного інституту.

Кросворд

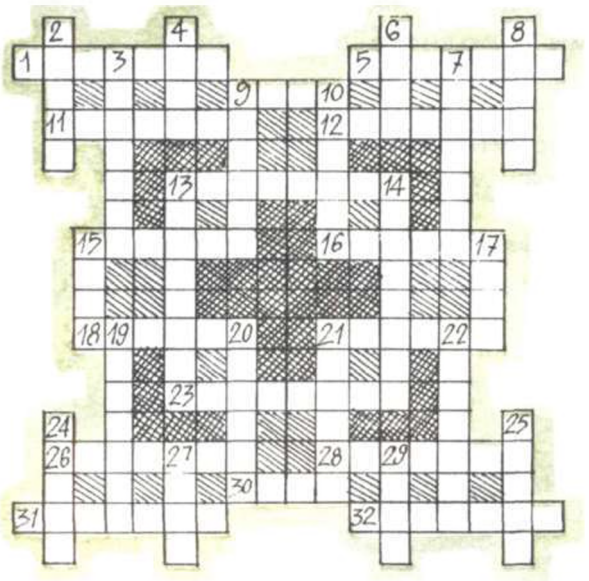

Склала Таїса ДИЧКО.

По горизонталі:

1. Молоток каменярів та скульпторів. 2. Зневага до небезпеки. 9. Архітектурна споруда. 11. Пристрій для електроакустичного відтворення механічного запису звуку. 12. Польський народний танець. 13. Метальна зброя індійців. 15. Український радянський зоолог, один з організаторів справи захисту рослин. 16. Різновид абстрактного мистецтва. 18. Співак, народний артист УРСР. 21. Держава Північної Америки. 23. Державна заслужена хорова капела УРСР. 26. Прилад для вимірювання атмосферного тиску. 28. Вантажопідйомний пристрій. 30. Бог вогню в давньоіндійській ведичній релігії. 31. Вірш М. Ю. Лермонтова. 32. Логічний оператор.

По вертикалі:

2. Музичний щипковий інструмент. 3. Місто в Одеській області. 4. Ім'я відомої французької естрадної співачки. 6. Несильний вітер. 7. Людина, яка досягла в роботі високої майстерності. 8. Взірець досконалості. 9. Давньоперсидське божество, уособлення злого начала. 10. Мінерал, різновид азбесту. 13. Опера Дж. Л. Пуччіні. 14. Оповідання А. П. Чехова. 15. Рід однорічних рослин. 17. Права притока Десни. 19. Обізнана особа, яку запрошують у спірних та важких ситуаціях. 20. Осадочна гірська порода. 21. Англійська письменниця. 22. Морський ссавець. 24. Спортивний човен. 25. Органічна сполука. 27. Одне із сузір'їв зодіаку. 29. Пам'ятка архітектури в Парижі.

Відповіді на запитання, вміщені у «Гіперболоїді» (див. стор. 38—41)

«ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ?»

1. Поблизу Красноярська. 2. Реципієнт. 3. 1/100 франка. 4. Сан-Хосе. 5. Шмідт. 6. З 1337 по 1453 р.р. 7. Таллій. 8. Даррел. 9. Егейське і Мармурове. 10. Птахи.

«ЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ»

1.

4×4—9=7
+ − + +
8+3−5=6
: + : −
2−1+7=8
= = = =
6:2+2=5

Читайте у наступному номері:

Іван Дзюба. Україна і світ

Досвід японських перебудов. Інтерв'ю науковця

Українська держава. Якою їй бути? Роздуми народного депутата УРСР

Перспективи космічної біології. Бесіда з ученим

Події року: Курган скорботи під Лубнами; Собор Духовної України

Володимир Винниченко. Відродження нації

Гетьманша з Наддніпрянщини

Соціоніка

Астрологія з точки зору астролога

Новорічні свята. Народні звичаї та обряди

Чергове засідання клубу для юнацтва

Підсумки конкурсу-вікторини «Перемога»

Поради

Гумор

На 1-ій стор. обкладинки — макет нового житлового комплексу, запропонованого київськими архітекторами.

Головний редактор
Ю. Г. РОМАНЮК

Редколегія:
Б. М. ГИЧКО
(відповідальний секретар)
В. І. ІВЧЕНКО
(заступник головного редактора)
С. В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ
В. П. КУХАР
І. Д. ЛЕПША
(редактор відділу)
Ю. М. ПАХОМОВ
М. В. ПОПОВИЧ
А. М. СЕВЕРИН
В. І. СЕРГІЙЧУК
К. М. СИТНИК
Е. В. СОБОТОВИЧ
Н. В. СУКМАНСЬКА
(редактор відділу)
К. С. ТЕРНОВИЙ
О. К. ФЕДОРУК
А. О. ЯЦИШИН

Редактори відділів:
В. С. БАНЦЕР
І. Д. ЛЕПША
О. Ю. ПОЛІЩУК
В. І. ПУСТОВОЙТ
Н. В. СУКМАНСЬКА

Літературний редактор
С. В. ЯНКО

Коректор
Т. Д. МУРАВИЦЬКА

Художнє оформлення та художній макет
Р. Є. БЕЗП'ЯТОВА та Г. П. ФІЛАТОВА

Здано до набору 28.08.90.
Підписано до друку 22.10.90.
Формат 70×108 1/16.
Папір офсетний № 1. Офсетний друк.
7,7 ум. друк. арк.
16,5 ум. фарб. відб.
9,7 облік.-вид. арк.
Тираж 54 400 прим.
Зам. 047.
Ціна 55 к.

252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.
Тел. 441-88-13, 441-88-25, 441-88-09.
Адрес редакции: 252047. Киев-47, проспект Победы, 50.

Комбінат друку видавництва «Радянська Україна», 252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.

Комбинат печати издательства «Радянська Україна», 252047, Киев-47, проспект Победы, 50.

Ежемесячный научно-популярный журнал общества «Знание» Украинской ССР «Наука и общество» (на украинском языке), № 11, 1990 г.

Издательство «Радянська Україна»

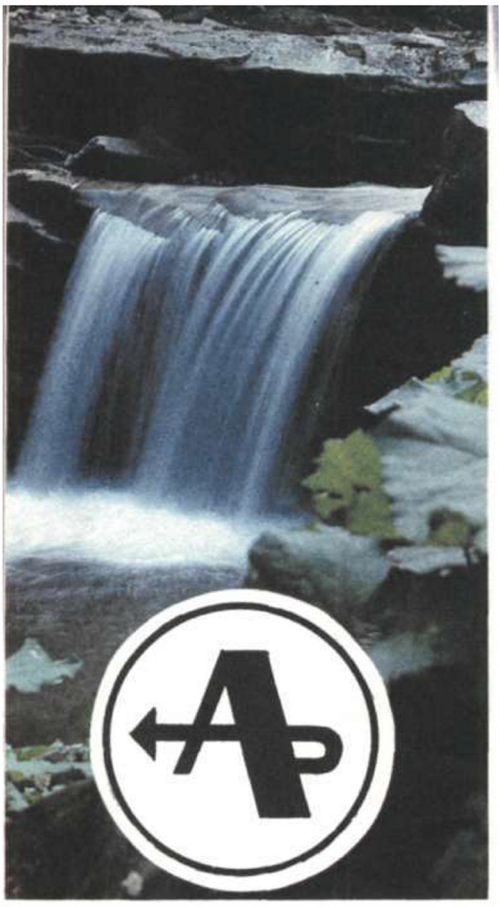

го розчину можна додавати будь-який лікувальний препарат.

«АИИП-1» — не боїться багаторазової дезинфекції.

«АИИП-1» — можна успішно користуватися у медичних закладах, санаторіях, медпунктах, де немає стаціонарних інгаляторів.

Інгалятор надходить у продаж до спеціалізованих магазинів «Медтехніка» та господарчих магазинів. Ціна— 50 карбованців.

КИЇВСЬКЕ НВО
РЕЛЕ І АВТОМАТИКИ

УКРАЇНСЬКЕ РЕКЛАМНЕ
АГЕНТСТВО

Цей інгалятор — тільки для вас!

«АИИП-1» — інгалятор індивідуального користування: «настроюється» на режим, потрібний саме вам. До водно-

Українське рекламне агентство

55 к.

Індекс 74330

Ліричний портрет з осіннім краєвидом

Вгодовані, майже ручні крижні вже давно вписалися в екологію наших міст: зимують у нескутих кригою водоймах, не сахаються людей, а мігрують лише в поблизькі райони, де є корм. Не ваблять перелітних птахів далекі теплі краї. Щось затримує їх тут останніми роками, підштовхує до людей. Взагалі, утриманство стало нормою для деяких пернатих.

От і качури, бачите, мають досить благополучний вигляд, дарма що «холостяки». Птахи мовби знають — завжди знайдуться доброхоти взимку, та й почуття гурту — річ не остання. А гурт, як відомо, призбирується чималий — цілі популяції крижнів залишаються зимувати у великих містах і на околицях, витісняючи з екологічної ніші інших пернатих. Отже, чи вправі ми втішатися думкою, що нарешті порозумілися з живою природою, що вона, мовляв, сама йде до нас?

Тим часом орнітологи, вже вкотре, попереджають: різка зміна міграційної поведінки птахів є вимушеною і спричинена глобальними процесами, породжуваними неконтрольованою господарською діяльністю в усіх регіонах планети. І пернаті горнуться до людей, бо штовхає їх в наші «обійми» елементарна безвихідь. Сприймімо ж сусідство, як ще одне застереження — не все гаразд у нашому спільному домі. Порушено звичний для пернатих світ довколишніх орієнтирів, через що вони змушені змінювати строки і напрямки перельотів, строки і місця зимівлі, перенаселяти повітряні коридори. Це — з одного боку. З другого — масово переходити на осілий спосіб життя, стаючи джерелом додаткового шуму, забруднення та інфекції у містах...

Про масштаби сезонних перельотів свідчить красномовна цифра: протягом лише однієї ночі поле зору локатора перетинають 20 мільйонів пернатих мігрантів! Вони буквально заповнюють повітряний простір над усією поверхнею земної кулі, стаючи серйозною перешкодою для повітряного транспорту. Нині до екологічної проблеми людства додалася ще одна — проблема екологічного забруднення середовища. Чи вдасться відрегулювати стосунки між птахами і людьми, зробити їх оптимальними для обох сторін і чи не опинимося ми самі у «груповому портреті» з осіннім краєвидом?

Світлана ЯНКО.

Фото Б. ГРАДОВА.

ISSN 0130—7037 «Наука і суспільство», 1990, № 11, 1—88